

**ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΡΑΣ**

ΣΧΟΛΗ:ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ:ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

<<Η ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ>>

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

ΠΑΤΡΑ,
ΙΟΥΝΙΟΣ 2008

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όλους όσους συνέβαλαν με την επιστημονική, την υλική και ανθρώπινη συμπαράσταση, ώστε να διεξαχθεί και να ολοκληρωθεί αυτή η εργασία.

Πρωτίστως, επιθυμώ να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στον επιβλέποντα καθηγητή της πτυχιακής μου εργασίας κ. Παναγόπουλο Ιωάννη, Καθηγητή, ο οποίος προσέφερε σημαντική βοήθεια κατά την εκπόνηση αυτής της εργασίας με την παροχή πολύτιμης αρθογραφίας και σημαντικής συμβουλής σε οποιαδήποτε απορία μου.

Επίσης, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στους Προέδρους, Αντιπροέδρους και μέλη των πατριδοτοπικών Συλλόγων της Πάτρας για την παροχή πληροφοριών σχετικά με τους Συλλόγους τους, καθώς και για την προθυμία και άμεση ανταπόκριση στα ερωτήματα μου.

Η παρούσα πτυχιακή εργασία δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί χωρίς την ηθική υποστήριξη της οικογένειάς μου την οποία και ευχαριστώ.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία έγινε μέσα στα πλαίσια εκπόνησης της πτυχιακής μου εργασίας του Η' εξαμήνου και αφορά την κοινωνιολογική διάρθρωση του πληθυσμού της Πάτρας.

Μέσα από τη μελέτη της εργασίας αυτής θα δοθεί στον αναγνώστη η ευκαιρία να κατανοήσει τη κοινωνική δομή του νομού Αχαΐας, όπως αυτή διαμορφώθηκε με το πέρασμα των αιώνων.

Η εργασία αυτή έγινε με έρευνα στην βιβλιοθήκη και σε ιστοσελίδες για υλικό σχετικά με το θεωρητικό κομμάτι της εργασίας και επιτόπια συνέντευξη σε Συλλόγους- σωματεία από εμού της ίδιας, σχετικά με το ερευνητικό κομμάτι της εργασίας.

Αναφορικά με τη δομή της εργασίας, μετά τη συνοπτική περίληψη, ακολουθεί το 1^ο Κεφάλαιο, όπου γίνεται αναφορά στα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα που επηρέασαν την πόλη, προκειμένου πάρει την μορφή που έχει σήμερα.

Στο 2^ο Κεφάλαιο αναφέρονται τα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα που στιγμάτισαν την πόλη των Πατρών κατά των 18^ο αιώνα.

Στο 3^ο Κεφάλαιο της εργασίας μου παραθέτω στον αναγνώστη τα στοιχεία εκείνα που πρέπει να γνωρίζει, προκειμένου κατανοήσει τον τρόπο με τον οποίο ήταν διαμορφωμένη η Αχαϊκή πρωτεύουσα κατά τον 19^ο αιώνα.

Το 4^ο Κεφάλαιο περιλαμβάνει μια πλήρη καταγραφή της δημογραφικής εξέλιξης του πληθυσμού της Πάτρας κατά τον 20^ο αιώνα ενώ παράλληλα γίνεται και μελέτη του φαινομένου της μετανάστευσης.

Στο 5^ο Κεφαλαίο θα αναφερθώ στους σημαντικότερους εν ενεργεία πολιτιστικούς Συλλόγους- σωματεία που εδρεύουν στη Πάτρα. Πέρα όμως από αυτό, προβαίνω στην παράθεση πίνακα στον οποίο καταγράφονται όλοι οι

ιστορικοί Σύλλογοι- σωματεία, οι οποίοι αποτελέσαν τους προπομπούς για πολλούς από τους μετέπειτα Συλλόγους. Τέλος ακολουθεί ο επίλογος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ.

Εισαγωγή

Συνοπτική περίληψη3

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ

1. Εισαγωγή9

1.1 Η Ιστορία της Πάτρας10

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΠΑΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ 1821

2.Εισαγωγή13

2.1 Η Πάτρα Κατά την Περίοδο της Τουρκοκρατίας και Επανάστασης του
182114

2.2 Η Διαμόρφωση της Πατραϊκής Κοινωνίας Κατά την Περίοδο της
Τουρκοκρατίας17

2.3 Οι Προσωπικότητες της Πάτρας και της Ευρύτερης Περιοχής.....19

2.4 Η Παρουσία των Ετερόχθονων στη Τουρκοκρατούμενη Πάτρα.....24

2.4.1 Οι Αθηναίοι Πρόσφυγες στην Πάτρα.....25

2.4.2 Οι Καλαβρυτινοί της Πάτρας	27
2.4.3 Οι Κρήτες της Πάτρας	30
2.4.4 Οι Τούρκοι της Πάτρας	32
2.4.5 Οι Άγγλοι στην Πάτρα	33
2.4.6 Οι Γερμανοί στην Πάτρα.....	34
2.4.7 Οι Εβραίοι στην Πάτρα.....	35

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΠΑΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19^Ο ΑΙΩΝΑ

3.Εισαγωγή	38
3.1 Η Πάτρα Κατά τον 19 ^ο Αιώνα	39
3.2 Δημογραφική Εξέλιξη	41
3.3 Το Εμπόριο της Σταφίδας και η Συμβολή του στην Αύξηση του Αστικού Πληθυσμού	46
3.4 Οι Αυτόχθονες και Οι Έλληνες Ετερόχθονες του 19 ^{ου} Αιώνα	49
3.5 Οι Ετερόχθονες του 19 ^{ου} Αιώνα	53
3.5.1 Οι Άγγλοι στην Πάτρα	54
3.5.2 Οι Γερμανοί στην Πάτρα	55
3.5.3 Οι Ιταλοί στην Πάτρα	57

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΠΑΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20^Ο ΑΙΩΝΑ

4.Εισαγωγή	59
4.1 Η Πάτρα Κατά τον 20 ^ο Αιώνα	60

4.2 Η Διαμόρφωση της Πατραϊκής Κοινωνίας κατά την Πρώτη Δεκαετία του 20 ^{ου} Αιώνα (1910)	61
4.2.1 Η Δημογραφική Εξέλιξή του (1910).....	62
4.2.2 Μετανάστευση	64
4.3 Η Διαμόρφωση της Πατραϊκής Κοινωνίας κατά την Δεύτερη Δεκαετία του 20 ^{ου} Αιώνα (1910-1922).....	68
4.3.1 Η Δημογραφική Εξέλιξη του (1910-1922)	70
4.3.2 Μετανάστευση	71
4.3.3 Οι Πρόσφυγες της Μικράς Ασίας	74
4.3.4 Η Επιρροή του Μικρασιατικού Προσφυγικού Ρεύματος στην Πάτρα	77
4.4 Η Διαμόρφωση της Προπολεμικής Κοινωνίας της Πάτρας (1923-1940)	79
4.4.1 Η Δημογραφική Εξέλιξη του (1923-1940)	80
4.5 Η Διαμόρφωση της Πατραϊκής Κοινωνίας (1940-1950)	82
4.6 Η Διαμόρφωση της Πατραϊκής Κοινωνίας (1950-2000)	83
4.6.1 Η Δημογραφική Εξέλιξη του (1950-2000)	84
4.7 Κοινωνική και Πνευματική Ζωή.....	86
4.8 Η Μετανάστευση τον 21 ^ο Αιώνα.....	90

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΟΙ ΠΑΤΡΙΔΟΤΟΠΙΚΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ

5.Εισαγωγή	94
5.1 Παγκαλαβρυτινός Σύλλογος Πάτρας.....	95
5.2 Σύλλογος των εν Πάτραις Κρητών το «Αρκάδιον»	97
5.3 Σύλλογος Αρκάδων Πάτρας «Θεόδωρος Κολοκοτρώνης»	100
5.4 Σύλλογος Λευκαδίων Πάτρας «Η Φανερωμένη»	102

5.5 Σύλλογος των εν Πάτραις Κεφαλλήνιων «ο Άγιος Γεράσιμος»...	105
5.6 Πανηπειρωτικός Σύλλογος Πατρών	107
5.7 Παμμεσηνιακός Σύλλογος Πάτρας «ο Παπαφλέσσας»	110
5.8 Φάρος Ποντίων Πάτρας	112
5.9 Παμμικρασιατικός Σύνδεσμος Πατρών.....	114
5.10 Σύλλογος Κυπρίων Σπουδαστών Πάτρας.....	116
5.11 Γύφτικα- Αγία Αικατερίνη. Συνοικία των Πατρών.....	119
5.12 Οι ιστορικοί πατριδοτοπικοί Σύλλογοι της Πάτρας (1914-1950).	120

Επίλογος

Βιβλιογραφία.....	124
--------------------------	------------

1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασία μου καταγράφεται η ιστορία της Πάτρας. Επίσης, γίνεται αναφορά στα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα που επηρέασαν την πόλη προκειμένου πάρει τη μορφή που έχει σήμερα. Με αυτά τα στοιχεία δίνω στον αναγνώστη μια γενική εικόνα για την πόλη στοιχεία απαραίτητα, ώστε να μπορέσει να κατανοήσει την εργασία.

1.1 Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ

Είναι γεγονός πως μέχρι τις ανασκαφές η ιστορία της Πάτρας ήταν γνωστή μόνο μέσα από τη γραπτή παράδοση. Με βάση αυτή η Πάτρα ιδρύθηκε από τους Αχαιούς της Σπάρτης (τον Πρευγένη και τον γιο του Πατρέα) στο τέλος της Μυκηναϊκής εποχής. Μετά την Μυκηναϊκή εποχή η Πάτρα λόγω του ότι γεωγραφικά ήταν απομακρυσμένη από τα μεγάλα αστικά κέντρα της εποχής (Αθήνα, Σπάρτη, Κόρινθος) δεν έπαιξε κανένα ουσιαστικό ρόλο στις πολιτικές εξελίξεις και στα μεγάλα γεγονότα που διαδραματίζονταν στην υπόλοιπη Ελλάδα π.χ δεν λαμβάνει μέρος ούτε στον Πελοποννησιακό πόλεμο, ούτε στους Περσικούς πολέμους. Αυτός είναι και ο λόγος που οι αρχαίοι ιστορικοί δεν κατέγραψαν καθόλου γεγονότα τοπικής εμβέλειας παρά μόνο όσα συνδέονταν με κάποια από τις μεγάλες πόλεις. Έτσι γνωρίζουμε πως αν και δεν συμμετείχε στον Πελοποννησιακό πόλεμο ο Αλκιβιάδης ζήτησε να χτιστούν μακριά τείχη για να συνδέσει την περί την ακρόπολη πόλη με το λιμάνι. Την πρωτοβουλία των κινήσεων την κατέχει η Ανατολική Αχαΐα. Από το 280 π.Χ. και μετά τα πράγματα αλλάζουν και η πρωτοβουλία των κινήσεων μεταφέρεται στη Δυτική Αχαΐα. Πιο συγκεκριμένα μετά τη Ρωμαϊκή κατάκτηση της Ελλάδας το 146 π.Χ. και όταν κατακτήθηκε η Κόρινθος η Πάτρα ήρθε στο προσκήνιο με την ίδρυση Ρωμαϊκής αποικίας από τον Αύγουστο.

Πολλά κενά στην ιστορία της Πάτρας ανακαλύπτονται από τις ανασκαφές σε διάφορα μέρη της πόλης. Από τα καινούργια στοιχεία που προκύπτουν η Πάτρα πρωτοκατοικείται την Πρωτοελλαδική περίοδο δηλαδή την 3^η χιλιετία π.Χ. και όχι στο τέλος της 2^{ης}. Τα αρχαία ίχνη βρέθηκαν στην περιοχή της σημερινής Αρόης με τη μορφή μικρού οικισμού. Στην επόμενη Μεσοελλαδική περίοδο (το 1^ο μισό της 2^{ης} χιλιετίας π.Χ.) ιδρύεται ένας ακόμα οικισμός στην περιοχή της. Την μεγάλη όμως πρώτη ακμή της τη διέρχεται κατά την επόμενη Υστεροελλαδική ή Μυκηναϊκή περίοδο (1580-1100 π.Χ.). Τα πολλά μυκηναϊκά νεκροταφεία καθώς και οι οικισμοί που βρέθηκαν μέσα στην πόλη αλλά και

γύρω από αυτή μαρτυρούν την αύξηση του πληθυσμού αλλά και γνωστοποιούν τις σχέσεις που είχαν με άλλες περιοχές. Στο τέλος της Μυκηναϊκής εποχής φαίνεται πως ο συνοικισμός της Πάτρας δεν είναι τίποτα άλλο παρά μία θρησκευτική ένωση και ίδρυση μιας κοινής λατρείας προς τιμή της Αρτέμιδος. Ο ναός της οποίας θεωρείται πως βρίσκεται στην περιοχή του Βελβιτσίου. Η ακρόπολη της αρχαίας Πάτρας (μυκηναϊκή και κλασσική) βρίσκεται κάτω από το μεσαιωνικό κάστρο σε βάθος τουλάχιστον 20 μ. Ακολουθεί η γεωμετρική και η αρχαϊκή εποχή από αυτές έχουν εντοπιστεί λίγα στοιχεία τα οποία και μαρτυρούν την βαθμιαία εξασθένηση των οικισμών της Πάτρας. Ωστόσο, την κλασσική περίοδο (5^{ος} και 4^{ος} αιώνας π.Χ.) η Πάτρα οργανώνεται σε πόλη. Στα μέσα του 5^{ου} αιώνα ιδρύεται το αρχαιότερο νεκροταφείο της γνωστό ως Βόρειο νεκροταφείο.

Η Πάτρα γνωρίζει τη μεγαλύτερη ακμή στην ιστορία της κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο. Τούτο συμβαίνει διότι καταστρέφεται η Κόρινθος και το λιμάνι της παίζει μείζονα ρόλο στην επικοινωνία Ελλάδας και Ιταλίας. Η Ρωμαϊκή αποικία που ιδρύθηκε από τον Αύγουστο βοηθά την πόλη με την εγκατάσταση ρωμαϊκών βετεράνων, την παροχή προνομίων, την ίδρυση βιοτεχνίας με σημαντικότερη εκείνη των πήλινων λυχναριών που εξάγονταν σε όλο τον τότε γνωστό κόσμο, την ανέγερση κτιρίων. Οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες της παραχωρούν το δικαίωμα να κόβει δικά της νομίσματα. Σε αυτά αναγράφονται τα αρχικά CAAP (Colonia Augusta Aroe Patrensis). Επιπλέον, προσφέρονται και άλλες ευεργεσίες όπως το ρωμαϊκό υδραγωγείο, το ρωμαϊκό αμφιθέατρο, το ρωμαϊκό Ωδείο κλπ. Η Πάτρα γίνεται μια κοσμοπολίτικη πόλη.

Με τον καιρό τα πράγματα αρχίζουν να αλλάζουν και από το τέλος του 3^{ου} αιώνα μ.Χ. ξεκινά η παρακμή της, γεγονός που πιθανότατα οφείλεται σε έναν ισχυρότατο σεισμό που έπληξε όλη τη Βορειοδυτική Πελοπόννησο γύρω στο 300 μ.Χ. Κατά τον 4^ο -6^ο αιώνα μ.Χ. ιδρύονται κάποιες βιοτεχνίες και τότε κατά πάσα πιθανότητα, κατασκευάζεται από τον Ιουστινιανό το βυζαντινό κάστρο στη θέση της αρχαίας ακρόπολης. Στα μέσα του 9^{ου} αιώνα η Πάτρα

ακμάζει, από τότε και μετά ακολουθεί την τύχη του Βυζαντινού κράτους. Από τον 13^ο αι. και έκτοτε ανήκει άλλοτε στους Φράγκους, άλλοτε στους Βυζαντινούς, άλλοτε στους Ενετούς και άλλοτε στους Τούρκους. Είναι από τις πρώτες πόλεις που επαναστατούν εναντίον των Τούρκων το 1821. Κατά τη διάρκεια του αγώνα καταστράφηκε σχεδόν ολόκληρη. Η σύγχρονη πόλη χτίστηκε από τον Καποδίστρια. Σήμερα, η Πάτρα είναι μια από τις σημαντικές πόλεις της Ελλάδας. Το λιμάνι της είναι ένα από τα σημαντικότερα στη χώρα και αποτελεί την πύλη προς τη Δύση.

2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΠΑΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ 1821

Στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας μου θα αναφερθώ στα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα που στιγμάτισαν την πόλη των Πατρών κατά των 18^ο αιώνα.

Στη συνέχεια του κεφαλαίου ακολουθεί η παράθεση δημογραφικών στοιχείων τα οποία μας βοηθούν να αντιληφθούμε τον τρόπο με τον οποίο ήταν διαμορφωμένη η πατραϊκή κοινωνία την περίοδο της τουρκοκρατίας.

Επίσης, θα αναφερθώ στα πρόσωπα εκείνα που με την πολιτική, στρατιωτική και διοικητική τους δράση συνέβαλαν καθοριστικά στην απελευθέρωση των τουρκοκρατούμενων περιοχών της Πελοποννήσου.

Στο τέλος του κεφαλαίου γίνεται καταγραφή όλων των ετερόχθονων στοιχείων που έδρασαν στην πόλη των Πατρών κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας (Αθηναίοι, Καλαβρυτινοί, Κρήτες, Τούρκοι, Άγγλοι, Γερμανοί και Εβραίοι). Επιπλέον παραθέτω τους λόγους που τους οδήγησαν στην εγκαταστασή τους στην Αχαϊκή πρωτεύουσα, καθώς και στοιχεία γύρω από τον τρόπο ζωή τους, τη δράση τους, αλλά και στοιχεία που σχετίζονται με το κατά πόσο οι ετερόχθονες συνέβαλλαν στην κατοπινή ανάπτυξη της πόλης.

2.1 Η ΠΑΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ 1821

Η Πάτρα λόγω της γεωγραφικής της θέσης ως πόλη- λιμάνι αποτέλεσε το κυριότερο εμπορικό κέντρο της βορειοδυτικής Πελοποννήσου της Στερεάς αλλά και του Κορινθιακού καθώς και την κυριότερη πύλη του νότιο -δυτικού Ελληνικού χώρου για τη δύση. Άρα, δεν θα μπορούσε να μην περιληφθεί μέσα στα σχέδια της επεκτατικής πολιτικής της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Το 1458 η Πάτρα κατακτήθηκε από το Σουλτάνο Μωάμεθ Β΄. Κάτω από την Οθωμανική κυριαρχία η πόλη λεγόταν Παλαιαί Πάτραι. Αν και ο Μωάμεθ έδωσε στην πόλη ειδικά προνόμια για τη μείωση των φόρων δεν έγινε σπουδαίο κέντρο εμπορίου. Η Βενετία και η Γένοβα επιτέθηκαν και κατέλαβαν πολλές φορές την πόλη κατά τη διάρκεια του 15^{ου} και 16^{ου} αιώνα αλλά ποτέ δεν εδραίωσαν την κυριαρχία τους αποτελεσματικά. Στις 7 Οκτωβρίου 1571 ο Οθωμανικός στόλος αφενός και ο στόλος της χριστιανικής Ιερής Συμμαχίας αφετέρου, συγκρούστηκαν στον Πατραϊκό Κόλπο στην ναυμαχία της Ναυπάκτου. Οι Οθωμανοί ηττήθηκαν αλλά η Ιερή Συμμαχία δεν κατέλαβε την πόλη της Πάτρας. Τα νέα της Οθωμανικής ήττας έγιναν δεκτά με ενθουσιασμό στην Πάτρα αλλά μία εξέγερση που οργανώθηκε από πέντε δημογέροντες της πόλης και τον μητροπολίτη Παλαιών Πατρών Γερμανό Α΄ (1561-1572) καταπνίγηκε και οι υποκινητές της εκτελέστηκαν. Η Βενετία κατέλαβε την Πάτρα το 1687 κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Τουρκικού Πολέμου και την έκανε έδρα ενός από τα επτά φορολογικά διαμερίσματα στα οποία διαίρεσε τον Μοριά. Το 1714 έπεσε ξανά μαζί με τον υπόλοιπο Μοριά στα χέρια των Τούρκων. Γενικά, η πρώτη Τουρκοκρατία (1460-1687) ήταν περίοδος εξαθλίωσης αλλά από το 1715 και εξής σημειώθηκε ανάκαμψη του εμπορίου και έτσι τον 18ο αιώνα η Πάτρα ευημερούσε οικονομικά με βάση την γεωργία και το εμπόριο.

Η πόλη των Πατρών έπαιξε σπουδαίο ρόλο στην επανάσταση του 1821 εναντίον των Οθωμανών (1821-29). Ήταν η πρώτη επαναστατική εστία μετά την υπόλοιπη Αχαΐα και τη Μάνη. Την εποχή εκείνη η Πάτρα ήταν η μεγαλύτερη και η πιο ευημερούσα πόλη της Πελοποννήσου. Μια ευρεία πλειοψηφία 2/3 από τις 18.000 του πληθυσμού της πόλης ήταν Έλληνες και ένας μικρός αριθμός από αυτούς καταπιανόταν με το εμπόριο αποτελώντας τους προδρόμους τις αστικής τάξης. Επιπλέον, λόγω της οικονομικής σημασίας της πόλης ορισμένοι πλούσιοι Πατρινοί έμποροι είχαν οριστεί πρόξενοι των μεγαλύτερων ευρωπαϊκών κρατών. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του προξένου της Ρωσίας Βλασσόπουλου ο οποίος ήταν μέλος της Φιλικής Εταιρίας. Η ατμόσφαιρα στην Πάτρα ήταν ιδιαίτερα οξυμμένη ήδη από τα μέσα Φεβρουαρίου του 1821 όταν οι Πατρινοί αρνήθηκαν να καταβάλουν έκτακτες εισφορές για τον εξοπλισμό και τα πολεμοφόδια του Οθωμανικού στρατού που πολεμούσε εναντίον του Αλή Πασά. Την ίδια περίοδο μέλη της Φιλικής Εταιρίας προετοιμάζαν το έδαφος για την επανάσταση στην Πάτρα συγκεντρώνοντας πυρομαχικά, χρήματα και εξοπλισμό για τον αγώνα τους. Την 25^η Μαρτίου οι επαναστάτες κήρυξαν την επανάσταση στην πλατεία Αγίου Γεωργίου. Ενώ λοιπόν οι ηγέτες της Αχαΐας έστειλαν στις ξένες δυνάμεις έγγραφο για τους λόγους για τους οποίους ξέσπασε η επανάσταση μία τουρκική δύναμη 300 στρατιωτών (κυρίως ιππικό) με διοικητή τον Γιουσούφ Πασά που κατευθυνόταν από τα Ιωάννινα στην Εύβοια άλλαξε πορεία και αποβιβάστηκε στην Πάτρα στις 3 Απριλίου. Οι ενισχύσεις συνέδραμαν τους Τούρκους του κάστρου, λεηλάτησαν και κατέστρεψαν την πόλη. Οι πρόξενοι των ξένων δυνάμεων που ήταν ευμενείς προς τους εξεγερμένους, ιδίως αυτοί της Σουηδίας, Πρωσίας και Ρωσίας και ο Γάλλος πρόξενος Πουκεβίλ, που είχαν προσφέρει καταφύγιο στους επαναστάτες εγκατέλειψαν την πόλη. Ο Άγγλος πρόξενος Green που τήρησε ουδέτερη στάση αρνούμενος να δεχτεί Έλληνες στο προξενείο του και ο Γάλλος πρόξενος Πουκεβίλ στις αφηγήσεις τους περιγράφουν τα γεγονότα και την έκταση της καταστροφής ως τρομακτική. Το

άτακτο και άοπλο επαναστατημένο πλήθος δεν μπορούσε να προτάξει σοβαρή αντίσταση. Τελικά, οι Τούρκοι οχυρωμένοι στο φρούριο κράτησαν ως το 1828.

Η Πάτρα απελευθερώθηκε στις 7 Οκτωβρίου 1828 από το γαλλικό εκστρατευτικό σώμα στην Πελοπόννησο με διοικητή τον στρατηγό Μαιζών. Έκτοτε αρχίζει η ελεύθερη διαδρομή της πόλης που έμελε να είναι ιδιαίτερα ανοδική και σηματοδοτείται η λήξη της τουρκικής κυριαρχίας.

2.2 Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΪΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Τις τελευταίες δεκαετίες πριν την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης η Πάτρα ήταν μια από τις πόλεις που ξεχώρισαν για την άνθιση της οικονομικής, εμπορικής και πολιτικής ζωής της. Σύμφωνα μάλιστα με τον Άγγλο περιηγητή Leawe ήταν η δεύτερη σε μέγεθος πόλη μετά τα Ιωάννινα. Οι εμπορικές συναλλαγές που αναπτύχθηκαν μεταξύ της πόλεως των Πατρών και του υπόλοιπου Ευρωπαϊκού κόσμου και ιδίως το εμπόριο της σταφίδας και των σιτηρών, η συχνή επαφή με άλλα Ευρωπαϊκά λιμάνια (κυρίως με την Ιταλία) και η διανομή στην πόλη προξένων διαπιστευμένων στις τουρκικές αρχές της είχαν προσδώσει ιδιαίτερη αίγλη και την είχαν καταστήσει τη σημαντικότερη πόλη της Πελοποννήσου. Ο πληθυσμός πριν την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης έφτανε γύρω στους 15.000 κατοίκους εκ των οποίων οι 11.000 ήταν χριστιανοί, 4.000 Οθωμανοί καθώς και 17 εβραϊκές οικογένειες, ενώ κατά των Leawe ο πληθυσμός έφτανε τους 10.000 κατοίκους εκ των οποίων το ένα τρίτο ήταν Τούρκοι. Τον Οκτώβρη του 1828 λίγο καιρό πριν την απελευθέρωση της η Πάτρα είχε περιέλθει σε μία εξαιρετικά δεινή θέση. Οι συνεχείς μάχες είχαν σαν συνέπεια να προκληθούν ανεπανόρθωτες καταστροφές σε ολόκληρη την πόλη. Το γεγονός αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την απομάκρυνση του ντόπιου πληθυσμού. Όλα αυτά τα γεγονότα συνθέτουν μια εικόνα καταστροφής που δεν έμοιαζε ούτε στο ελάχιστο με την «πλούσια» πύλη του δυτικού κόσμου.

Ωστόσο, αμέσως μετά την απελευθέρωση της πόλης συνέρρευσαν στην Πάτρα πολλοί από τους παλαιούς οικιστές της οι οποίοι είχαν αναγκαστεί να απομακρυνθούν από τις πατρογονικές εστίες τους είτε για να πολεμήσουν και να υπερασπιστούν την πατρίδα τους, είτε για να καταφέρουν να γλυτώσουν από τη λυσσαλέα μανία των Τούρκων, όπως οι ηλικιωμένοι και τα γυναικόπαιδα. Πέρα από αυτό, όμως, αποφασίζουν να εγκατασταθούν στην Πάτρα και άλλοι

που κατάγονταν από την Ήπειρο, τα Επτάνησα, τη Στερεά Ελλάδα και από άλλα μέρη της Πελοποννήσου, έτσι που πολύ σύντομα ο πληθυσμός της πόλης αριθμούσε περίπου 4.000 κατοίκους. Αξίζει να σημειωθεί πως κατά τη χρονική περίοδο 1828-1850 ο πληθυσμός των Πατρών τετραπλασιάστηκε (4.000 κάτοικοι στα 1828, 15.400 κάτοικοι το 1848). Η συγκέντρωση στην πόλη τόσων ετερόκλητων στοιχείων ήταν φυσικό να προκαλέσει μεγάλες διαμάχες μεταξύ του ντόπιου πληθυσμού και των μεταναστών, οι οποίες εγκυμονούσαν σοβαρό κίνδυνο για την διατάραξη της αρμονικής ζωής της πόλης.

2.3 ΟΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Ο αγώνας για ανεξαρτησία αποτέλεσε πρόσφορο έδαφος για την ανάδειξη σπουδαίων προσωπικοτήτων που στιγμάτισαν όχι μόνο την πορεία της πόλης αλλά και την πορεία ολόκληρης της Ελλάδας. Η έκρηξη της Επανάστασης βρήκε την Πάτρα αλλά και την ευρύτερη περιοχή «πλούσια» σε ανθρώπινο δυναμικό, το οποίο με την πολιτική, στρατιωτική και διοικητική του δράση συνέβαλε καθοριστικά στην απελευθέρωση των τουρκοκρατούμενων περιοχών της Πελοποννήσου. Πύλη, λοιπόν, του νοτιοδυτικού ελληνικού χώρου για τη Δύση η Πάτρα έγινε καλός διάδρομος επικοινωνίας για το συνωμοτικό κόσμο που οργάνωνε την Επανάσταση. Η Φιλική Εταιρεία χρησιμοποίησε αυτά τα προνομιακά δεδομένα της πόλης για την επιτυχία του μεγάλου σκοπού που τη διευκόλυνε και η εκεί παρουσία, του προξένου της Ρωσίας, Ιωάννη Παπαδιαμαντόπουλου.

Ο Ιωάννης Παπαδιαμαντόπουλος γεννήθηκε το 1764 στην Κόρινθο από ηπειρώτικη οικογένεια και έφηβος ήρθε στην Πάτρα, όπου παρέμεινε για όλη του τη ζωή. Ως μόνιμος ήδη κάτοικος της αχαϊκής πρωτεύουσας υπήρξε ο πρώτος που ίδρυσε εμπορικό κατάστημα στην Άνω Πόλη. Στη συνέχεια δημιούργησε και άλλα εμπορικά καταστήματα και με τις μεγάλες ικανότητες του όχι μόνο απέκτησε προσωπικό πλούτο αλλά και συντέλεσε στην προαγωγή του πατραϊκού γενικότερα εμπορίου, ενώ με την εντιμότητα του και τον ήρεμο χαρακτήρα του κέρδισε την αγάπη και την εκτίμηση των συμπολιτών του. Ωστόσο, οι μεγάλες υπηρεσίες του ανθρώπου αυτού για την πόλη άρχισαν στις 21 Μαρτίου 1821, όταν διέθεσε όλη του την περιουσία στον αγώνα παρακινώντας τους Έλληνες και κουβαλώντας πολεμοφόδια από την Ιταλία πληρωμένα όλα από αυτόν. Τον Ιούνιο του 1821 επιστρέφει από την Ιταλία με πλοίο γεμάτο πολεμοφόδια και παρόλο το κινήγι των Αγγλικών πλοίων στον

Πατραϊκό καταφέρνει να τα μεταφέρει με μικρά σκάφη από το Μεσολόγγι όπου άραξε στην Πάτρα. Παίρνει μέρος σε πολλές μάχες και τον Μάρτιο του 1822, διορίζεται γενικός φρούραρχος του στρατοπέδου Πατρών και συμμετέχει στην παραλαβή του κάστρου του Ναυπλίου. Διαχειρίστηκε το στόλο της Ύδρας, των Σπετσών αλλά και τις εισφορές της Ηλείας στον αγώνα. Διετέλεσε πρόεδρος της τριμελούς εκ βουλευτών επιτροπής χέρσου Ελλάδος. Συμμετείχε πολεμώντας στην δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου από τον Μάρτη του 1825. Παρ' όλο που είχε φτάσει 62 ετών πηγαινοερχόταν στην Ζάκυνθο αγοράζοντας και κουβαλώντας πολεμοφόδια και τρόφιμα για τους πολιορκημένους. Το ίδιο διάστημα αποφασίζει να μεταφέρει την οικογένειά του από την Πάτρα στην Ζάκυνθο. Αν και πολλοί τον συμβούλευσαν να μην επιστρέψει στο Μεσολόγγι αυτός δεν τους άκουσε, συμμετείχε στην ηρωική έξοδο των ελεύθερων πολιορκημένων του Μεσολογγίου αλλά συνελήφθη αιχμάλωτος και αποκεφαλίστηκε. Η οικογένειά του με το τέλος της επανάστασης γύρισε στην Πάτρα. Αξίζει να σημειωθεί πως την εποχή της τουρκοκρατίας στην Πάτρα είχε συσταθεί το γενικό ταμείο των Ιονίων και όλοι οι εντεταλμένοι της Φιλικής είχαν την εντολή να αποστέλλουν στον Ιωάννη Παπαδιαμαντόπουλου και στον Ιωάννη Βλασσόπουλου τα χρήματα που συγκέντρωναν στις δικές τους περιοχές, τα χρήματα αυτά θα διατίθεντο για την ίδρυση σχολείων.

Πρωτοστάτης όλης αυτής της προσπάθειας ήταν ο Παλαιών Πατρών Γερμανός ο οποίος είχε συγκεντρώσει στις αρχές του 1820 73.000 γρόσια μόνο από την περιοχή των Πατρών. Ο Παλαιών Πατρών Γερμανός (25 Μαρτίου 1771 - 30 Μαΐου 1826) ήταν μητροπολίτης Πάτρας και πρωταγωνιστής της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 με διπλωματική και πολιτική δράση. Γεννήθηκε στη Δημητσάνα από τον Ιωάννη Κόζη και την Κανέλα Κουκουζή, ενώ το αληθινό όνομά του ήταν Γεώργιος. Φοίτησε στη Σχολή Δημητσάνας, στο Άργος και στη Σχολή της Σμύρνης. Το 1806 εκλέχθηκε μητροπολίτης Παλαιών Πατρών και μεταξύ 1815-1817 διετέλεσε μέλος της Πατριαρχικής Συνόδου της Κωνσταντινούπολης. Το Νοέμβριο του 1818 μυσήθηκε στη Φιλική Εταιρεία. Στη

συνέλευση της Βοστίτσας τον Ιανουάριο το 1821 διατύπωσε τις επιφυλάξεις για το κατά πόσο θα ήταν επιτυχημένη η έναρξη της Επανάστασης εκείνη την χρονιά. Κατά τον ξεσηκωμό της Πάτρας στις 22 Μαρτίου 1821 βρισκόταν εκτός της πόλης αλλά αμέσως κατέβηκε εκεί και ευλόγησε τα όπλα και το λάβαρο των αγωνιστών στην πλατεία Αγίου Γεωργίου. Σύμφωνα με τις αναφορές του πρέσβη της Μεγάλης Βρετανίας στο Μοριά με έδρα την Πάτρα ο Παλαιών Πατρών Γερμανός είχε αποσυρθεί έξω από την κωμόπολη των Καλαβρύτων, στην Ιερά Μονή του Μεγάλου Σπηλαιού, προκειμένου αποφύγει την παράδοσή του στην Τριπολιτσά. Το Δεκέμβριο του 1821 συμμετείχε στην Α' Εθνοσυνέλευση στην Επίδαυρο και με απόφασή της μαζί με τον Γεώργιο Μαυρομιχάλη πήγε τον Οκτώβριο του 1822 στην Ιταλία προκειμένου συναντήσει τον Πάπα με σκοπό να του ζητήσει υλική και ηθική βοήθεια, αλλά τελικά η προσπάθεια του δεν καρποφόρησε. Παρά την αποτυχία της αποστολής του κατάφερε να ενημερώσει και να προτρέψει τους φιλέλληνες της Ευρώπης να συνδράμουν υπέρ της επανάστασης. Επέστρεψε στην Ελλάδα τον Ιούνιο του 1824 που ήταν περίοδος της εμφύλιας διαμάχης. Προσπάθησε να συμφιλιώσει τις αντίπαλες παρατάξεις αλλά δεν το κατάφερε και αποσύρθηκε στη μονή της Χρυσοποδαρίτισσας. Αντιμέτωπος έντονο πρόβλημα με τον Γκούρα, αφού με εντολή του ιδίου απήχθη και οδηγήθηκε πεζός στη Γαστούνη το χειμώνα του 1825. Εγκαταστάθηκε στο Ναύπλιο και το 1826 διηύθυνε τις εργασίες της Γ' Εθνοσυνέλευσης στην Επίδαυρο. Αρρώστησε και πέθανε στο Ναύπλιο στις 30 Μαΐου 1826. Στα τελευταία του χρόνια ο Παλαιών Πατρών Γερμανός έγραψε τα απομνημονεύματά του που αναφέρονται στα γεγονότα της Επανάστασης μέχρι το τέλος του 1822 και δημοσιεύθηκαν το 1837.

Οι μνημένοι και ένθερμοι Ιωάννης Παπαδιαμαντόπουλους, Ιωάννη Βλασσόπουλους και Παλαιών Πατρών Γερμανός προσέφεραν λόγω του κύρους τους σημαντική κάλυψη προκειμένου να οργανωθεί το έργο των Φιλικών μέσα στην πόλη. Η Πάτρα έγινε με κέντρο το Ρωσικό προξενείο η πόλη από όπου πέρασαν πολλοί εντεταλμένοι να μεταβούν σε συγκεκριμένα σημεία

προκειμένου οργανώσουν στρατιωτικά την επικείμενη Επανάσταση. Η αναφορά μας στις προσωπικότητες πριν αλλά και κατά τη περίοδο του 1821 θα ήταν ελλιπείς, αν δεν είχαμε συμπεριλάβει μέσα σ' αυτές τον Παναγιώτη Καρατζά και τον Γεώργιο Γιαννία.

Ο Παναγιώτης Καρατζάς γεννήθηκε στην Πάτρα (άγνωστο το πότε). Ασκούσε το επάγγελμα του σανδαλοποιού, υπήρξε ιδιαίτερα ευφυής αλλά συγχρόνως γενναίος και ρισοκίνδυνος γεγονός που δεν επέτρεπε να μείνει αφανής στην τότε πολύ περίεργη πατραϊκή κοινωνία. Τον Καρατζά τον μισούσαν οι Τούρκοι αλλά και οι κοτζαμπάσηδες, οι οποίοι υποδαύλιζαν συνεχώς την εναντίον του εχθρότητα των κατακτητών. Γι' αυτό ακριβώς το λόγο ο Καρατζάς αναγκάστηκε να εκπατριστεί και να μεταβεί στην Ζάκυνθο, όπου το Νοέμβρη του 1809 κατατάχθηκε εθελοντής στο τρίτο τάγμα της Ελληνικής Λεγεώνας της Γραμμής. Υπηρέτησε στο λόχο του Καλογήρου για τρία σχεδόν χρόνια, η νοσταλγία του, όμως, για την πόλη του τον οδήγησε και πάλι στην Πάτρα στις 12 Οκτωβρίου του 1812. Όταν οι Πατρινοί τον είδαν να ξαναγυρίζει ύστερα από τρία χρόνια απουσίας νόμισαν ότι «άλλαξε μυαλά». Ο Καρατζάς όμως που έγινε στρατιωτικός και κατανόησε πόση ανάγκη είχε σ' αυτές τις δύσκολες περιστάσεις η πατρίδα του από ανθρώπους που δεν φοβούνται την παρουσία των Τούρκων έδωσε πρώτος το παράδειγμα, επιτιθέμενος στους πιο πολεμοχαρείς Οθωμανούς. Έτσι, έγινε το φόβητρο των Τούρκων και πριν από την Επανάσταση του 1821 αλλά και κατά την αρχή της οπότε και δολοφονήθηκε από κλέφτικες ομάδες.

Ο Γιαννίας άλλη μια σημαντική προσωπικότητα της εποχής γεννήθηκε γύρω στο 1760 στην Προστοβίτσα της Τριταίας και κατά την παιδική του ηλικία τον φώναζαν με το όνομα Παπαδοπαίδι επειδή ο πατέρας του ήταν παπάς γνωστός μάλιστα σε ολόκληρη την επαρχία ως παλικαράς. Ο Γιαννίας πολύ νέος έγινε κλέφτης αν και η μεγάλη του δράση αναπτύχθηκε κυρίως ανάμεσα στο 1787 και στο 1804, όταν βρέθηκε κάτω από την αρχηγία του περίφημου Ζαχαρία. Ο Γιαννίας έδρασε ως επικεφαλής εξήντα παλικαριών και ενέπνεε τον

τρόμο στους Τούρκους. Ο ίδιος σκοτώθηκε το 1804. Λανθασμένα μερικοί υποστηρίζουν ότι δωροδοκημένος από τους Τούρκους τον δηλητηρίασε ένας από τους πολλούς κουμπάρους του.(Λίγους, εξάλλου, μήνες μετά το θάνατο του) ο πατριάρχης της Κωνσταντινούπολης Καλλίνικος ο Έ αφόρισε τους κλέφτες της Πελοποννήσου και ζήτησε από τους κατοίκους της περιοχής να βοηθήσουν τους Οθωμανούς στην εξολόθρευσή τους, γεγονός που οδήγησε τότε στην ολοσχερή σχεδόν εξαφάνιση της ένοπλης κατά των Τούρκων αντίστασης στο Μορία.

2.4 Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΕΤΕΡΟΧΘΟΝΩΝ ΣΤΗ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ ΠΑΤΡΑ

Η κατάληψη της Πάτρας από τους Οθωμανούς, καθώς και οι αδιάκοπες διελεύσεις τουρκικών και αιγυπτιακών στρατευμάτων, οι κανιοβολισμοί της πόλης από τουρκικά πλοία, οι σχεδόν καθημερινές έξοδοι των Τούρκων από το φρούριο και οι ελεύσεις στρατευμάτων για ενίσχυσή τους είχαν δημιουργήσει για την πόλη όλες τις προϋποθέσεις και όλες τις πραγματικότητες που μόνο καταστροφή φέρνουν. Σε όλη τη διάρκεια της επανάστασης και κυρίως μετά την λύση της πολιορκίας του φρουρίου το 1822 η Πάτρα αλλά και οι γύρω περιοχές έμοιαζαν σαν ένα έρημο τοπίο που το είχαν εγκαταλείψει οι κάτοικοί του.

Στη διάρκεια της επανάστασης η κοινωνική σύνθεση, η σύνθεση γενικότερα του πληθυσμού της Πάτρας, αλλοιώθηκε πλήρως: ο πληθυσμός της πόλης του 1830 ήταν άλλος απ' αυτόν του 1821. Ένα κράμα από παλαιούς και νέους κατοίκους από διάφορα μέρη θα αποτελέσουν σύντομα το νέο «λαό» της Πάτρας που οι συγκυρίες θα τον βοηθήσουν να δημιουργήσει μια νέα να ζωντανή μητρόπολη, όπως συνέβη και με μερικές ακόμα πόλεις όπου ο ρόλος των προσφύγων κατά την επανάσταση ήταν αποφασιστικός για την κατοπινή ανάπτυξη τους.

2.4.1 ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΑ

Πολλές ήταν οι Αθηναϊκές οικογένειες οι οποίες μετά της εγκατάλειψη της Αθήνας το 1688 από τους Ενετούς στους Τούρκους είχαν καταφύγει στην Πάτρα και είχαν εξασφαλίσει χωράφια σε διάφορα μέρη καθώς και πάρα πολλές ευκολίες, πράγμα όμως που δεν τις καταστύσε ευχαριστημένες. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι έτρεφαν πολύ μεγάλη αγάπη για την ιδιαίτερη πατρίδα τους, όπου με εξαίρεση την οικογένεια Ροΐδη και ελάχιστες άλλες επιθυμούσαν να ξαναγυρίσουν αδιαφορώντας σε ποιόν καινούριο κατακτητή θα υποτασσόταν η πόλη τους. Αυτό άλλωστε ανέφερε σε ειδικό γράμμα που είχε στείλει από την Κόρινθο προς την ενετική γερουσία, με ημερομηνία 25 του Αυγούστου του 1691 ο γενικός προνοητής Αντώνιος Ζέν ο οποίος σημειώνει:

«Εάν από τις πρώτες μέρες της άφιξης μου στην Πάτρα δεν απαγόρευα αυστηρά την επιστροφή των αθηναϊκών οικογενειών στην πατρίδα τους, ελάχιστες από τις οικογένειες αυτές θα έμεναν σήμερα στην Πάτρα. Μετά όμως την επιστροφή των Τούρκων στην Αθήνα, φοβούνται πια να ξαναγυρίσουν εκεί και αποφάσισαν να παραμείνουν στην Πάτρα. Μερικοί μάλιστα από αυτούς ζήτησαν να τους επιτραπεί να ιδρύσουν κοντά στην Πάτρα την πόλη Νέαι Αθήναι, με ιδιαίτερο δήμο, και τα χωράφια τους να εκτείνονται μέχρι τα Λεχαινά και τη Γαστούνη, σε όλη δηλαδή την απέναντι από τη Ζάκυνθο παραλία, επειδή το μέρος τούτο ευνοεί περισσότερο το εμπόριο και είναι πιο εξασφαλισμένο από διάφορες επιδρομές.

Απέτυχαν βέβαια οι Αθηναίοι αυτοί στις σχετικές ενάργειες τους και για τούτο άλλωστε το λόγο ζητεί ήδη από τους συνδίκους ο καθένας χωριστά την προσωπική του εξυπηρέτηση. Εγώ όμως έχω πάρα πολλές ενδείξεις ότι αυτοί οι Αθηναίοι επιθυμούν στην πραγματικότητα την επάνοδο τους στην Αθήνα και ότι έχουν αναπτύξει, κατεχόμενη εντούτοις από τους Τούρκους, πυκνή αλληλογραφία, που είναι αδύνατο να εμποδιστεί. Μόνο δε η οικογένεια του Ροΐδη και μερικές άλλες είναι σε μας αφωσιωμένες.

Για την αντιμετώπιση του κακού νομίζω, ότι οι αθηναϊκές οικογένειες, που μένουν στη Ρωμανία (Ναύπλιο) και κοντά στην Κόρινθο, πρέπει να μεταφερθούν αλλού, για να μη μπορούν εύκολα να συνεννοούνται με τους γνωστούς τους στην Αθήνα. Αποτελεί άλλωστε ανάγκη να μείνουν εδώ, γιατί είναι εξευγενισμένοι, γιατί με το εμπόριο τους οφείλεται γενικά το εμπόριο και γιατί επιτέλους η Πελοπόννησος χρειάζεται κατοίκους».

2.4.2 ΟΙ ΚΑΛΑΒΡΥΤΙΝΟΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ

Σχετικά με την εγκατάσταση των Καλαβρυτινών στην Πάτρα δεν έχουμε συγκεκριμένες πληροφορίες. Είναι όμως βέβαιο ότι οι Καλαβρυτινοί στην Πάτρα κατέβηκαν πολύ νωρίς και πολύ πριν το 1800. Είχαν πανάρχαιους γεωγραφικούς, ιστορικούς, οικονομικούς και πολιτιστικούς δεσμούς με την πόλη των Πατρών. Μετά την κατάκτηση της Πελοποννήσου από τους Τούρκους (1461) έχουμε κάποια ανακοπή για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Όμως και τότε δεν έλειψαν οι θαρραλέοι και ρισοκίνδυνοι. Από το 16^ο και 17^ο αιώνα πολλοί πήραν το ρίσκο και άρχισαν να κατεβαίνουν στην Πάτρα, άλλοι για δουλειά, άλλοι σαν μικρέμποροι και εγκαταστάθηκαν σ' αυτή. Η Πάτρα ποτέ δεν έχασε την αξία της σαν μεγάλο εμπορικό κέντρο και σαν λιμάνι. Πολλοί μάλιστα εύρισκαν την ευκαιρία να μπαρκάρουν για τις ελληνικές παροικίες του εξωτερικού. Σημαντικός αριθμός Καλαβρυτινών μετακινήθηκε προς την Πάτρα μετά τη Συνθήκη του Κάρλοβιτς (1699) που υπογράφηκε μεταξύ Τουρκίας και Βενετίας και παραχωρήθηκε η Πελοπόννησος στους Βενετούς. Η κάθοδος των Καλαβρυτινών συνεχίστηκε και μετά τη Συνθήκη του Πασσάροβιτς (1718) με την οποία οι Βενετοί παραχώρησαν και πάλι την Πελοπόννησο στους Τούρκους, οπότε και αρχίζει η δεύτερη τουρκοκρατία.

Το 1765-1770 βρίσκουμε Καλαβρυτινές οικογένειες στην πόλη των Πατρών. Ενδεικτικά αναφέρουμε εδώ την οικογένεια Κωστάκη από την Κερπινή και την οικογένεια Γαλάνη Ρηγόπουλου, εξαγωγέα σταφιδεμπορίου από Βερσίτσι. Η μεγάλη, όμως, μετανάστευση των Καλαβρυτινών στην Πάτρα άρχισε μετά την επανάσταση του 1821 και την απελευθέρωση της Ελλάδος. Η Πάτρα ήταν από την αρχαιότητα ένα από τα σπουδαιότερα λιμάνια της Μεσογείου. Από την αχαϊκή πρωτεύουσα γίνονταν οι μεγαλύτερες εμπορικές εξαγωγές (π.χ. σταφίδας, μαλλιών, τυριού, λαδιού, κρασιού, μελιού, κεριού)

στις χώρες της Ευρώπης. Στους παραπάνω προστιθέμενοι και νέοι μετανάστες Καλαβρυτινοί, ανέπτυξαν ακμαία και ανθηρή παροικία.

Κατά την διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης 1821 η επαρχία Καλαβρύτων καταστράφηκε από αλλεπάλληλες επιδρομές και λεηλασίες του Ιμπραήμ και των Τουρκοαιγυπτίων σχεδόν ολοκληρωτικά και οι κάτοικοί της εξαθλιώθηκαν οικονομικά. Μετά την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού η φτώχεια ανάγκασε πολλούς να εκπατρισθούν. Έτσι, κατέβηκαν στην πόλη των Πατρών που τους συνέδεαν, γεωγραφικοί, πολιτιστικοί και κυρίως οικονομικοί δεσμοί. Κι όχι μόνον δεν «χάθηκαν» αλλά αντίθετα κατάφεραν να ορθοποδήσουν. Αρχικά βρήκαν κάποιες πρόχειρες δουλειές ενώ στην συνέχεια κατάφεραν και ανέκαμψαν. Αξιοποίησαν τις μικρές οικονομίες τους και βελτίωσαν την ποιότητα της ζωής τους. Άνοιξαν μικρομάγαζα που εξελίχθηκαν σε μεγάλα εμπορικά καταστήματα. Δημιούργησαν μικροβιοτεχνίες που έγιναν υπολογίσιμες βιομηχανίες και ονομαστά εργοστάσια. Έχτισαν σπίτια, αγόρασαν αγροκτήματα, έκαναν περιουσίες κι έγιναν οικονομικοί και πολιτιστικοί παράγοντες της πόλης, ενώ, πολλοί από αυτούς κατάφεραν να σπουδάσουν και να γίνουν διακεκριμένοι επιστήμονες.

Το 1850 έχουμε στην Πάτρα μια αξιόλογη παροικία από Καλαβρυτινούς που υπολογίζεται να αριθμεί περισσότερες από 350 οικογένειες, οι οποίες σταδιακά και αλματωδώς πολλαπλασιάζονται. Η Πάτρα τότε δεν ήταν τόσο κοντά στα Καλάβρυτα, όσο είναι σήμερα. Η επαρχία Καλαβρύτων ορεινή, άγονη και αποκομμένη, απείχε από την Πάτρα 20 ώρες και περισσότερες από τα ακραία σημεία της προς τη Γορτυνία. Συγκοινωνία δεν υπήρχε και όσοι ήθελαν να κατέβουν στην Πάτρα κατέβαιναν ή με τα πόδια ή με τα ζώα. Το ίδιο γινόταν και από την αντίστροφη πλευρά. Η δυσκολία αυτή της ανύπαρκτης συγκοινωνίας έβλαψε ανεπανόρθωτα την επαρχία από πολλές πλευρές. Οπωσδήποτε, όμως, οι περισσότεροι απόδημοι Καλαβρυτινοί διατήρησαν τους δεσμούς τους με τη ρίζα τους και βοήθησαν με όσες δυνάμεις διέθεταν και τους δικούς τους και τα χωριά τους και για να τους ενισχύσουν ακόμα αποφάσισαν

να ενωθούν σ' ένα συλλογικό ενωτικό Καλαβρυτινό όργανο το οποίο ίδρυσαν το 1783 το Παγκαλαβρυτινό Σύλλογο Πάτρας.

2.4.3 ΟΙ ΚΡΗΤΕΣ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ

Είναι πολλές οι ιστορικές πηγές μαρτυρούν πως η παρουσία του Κρητικού στοιχείου στην Πάτρα χρονολογείται αμέσως μετά την επανάσταση του 1821 και συγκεκριμένα το 1828. Τότε ο Κρητικός Αξιωματικός Νικόλαος Τριτάκης με εντολή του πρώτου κυβερνήτη της Ελλάδας Ιωάννη Καποδίστρια παρέλαβε από τους Γάλλους το Φρούριο του Ρίου. Ο Νικόλαος Τριτάκης εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Πάτρα και μετά την αποστρατεία του απέκτησε μεγάλη περιουσία. Η πολιτεία του παραχώρησε και έκταση περίπου 20 στρ. βορειοανατολικά του Φρουρίου Πατρών. Άλλοι Κρήτες που αναφέρονται στην Πάτρα αμέσως με τα πρώτα χρόνια της Νεότερης Ελλάδας είναι ο δικηγόρος Πέτρος Γαλανόπουλος και οι αδελφοί Θεόφραστος και Αριστείδης Χαιρέτης.

Οι πολλοί Κρητικοί, όμως, ήρθαν στην Πάτρα μετά την Κρητική επανάσταση του 1866-69. Η εφημερίδα «*Ο Φοίνιξ*» των Πατρών στις 28 Ιουλίου 1867 γράφει: "*Την νύκτα της παρελθούσης Τετάρτης με το Ελληνικόν ατμόπλοιον "Αιγαίον" αφίχθησαν εις την πόλιν μας 150 γυναικόπαιδα εκ Κρήτης και έτερα περιμένονται. Οι συμπολίται ημών έσπευσαν αμέσως να δώσωσι παρήγορον άσυλον εις τα διαφυγόντα την μάχαιραν του εχθρού τέκνα των υπέρ πίστεως και πατρίδος αγωνιζομένων αδελφών ημών και έκαστος κατά τας δυνάμεις του έπραξεν ό,τι το καθήλον υπαγόρευεν εις τοιαύτην περίπτωσιν".*

Οι πρόσφυγες αυτοί Κρήτες εγκαταστάθηκαν σε όλα τα μέρη της Πάτρας αλλά κυρίως στην περιοχή της ενορίας του Αγίου Δημητρίου (στο κτήμα Τριτάκη), όπου και σήμερα ακόμη υπάρχει η ονομασία "Κρητικά."

Μετά το τέλος της Κρητικής Επανάστασης (1869) ήρθαν στην Πάτρα και οι οικογενειάρχες πολεμιστές όπου και εγκαταστάθηκαν πλέον μόνιμα με τις οικογένειές τους και επιδόθηκαν σε διάφορα επαγγέλματα. Από το 1869

καταγράφονται και πρώτοι γάμοι μεταξύ νεαρών ατόμων του Κρητικού και του Πατρινού στοιχείου. Έτσι, αρχίζει η ενσωμάτωση των "προσφύγων" αυτών Κρητών στην Πατραϊκή κοινωνία. Οι Κρήτες αυτοί δεν ξέχασαν την ιδιαίτερή τους πατρίδα την Κρήτη και ίδρυσαν Σύλλογο με την επωνυμία "Σύλλογος των εν Πάτραις Κρητών «Το Αρκάδιον».

Μετά την απελευθέρωση της Κρήτης και την ένωσή της με την Ελλάδα πολλοί Κρήτες πρόσφυγες από τα διάφορα μέρη της Ελληνικής γης επανήλθαν στην Κρήτη. Δεν έγινε το ίδιο και με τους Κρήτες πρόσφυγες της Πάτρας. Οι περισσότεροι εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην Αχαϊκή γη γιατί βρήκαν ευνοϊκότερους όρους ανάπτυξής τους. Αυτοί μάλιστα συμπαρέσυραν και άλλους ελεύθερους πια Κρήτες που έβλεπαν την Πάτρα σαν ένα εμπορικό - αστικό κέντρο κατάλληλο για την επαγγελματική, οικονομική, πνευματική και πολιτιστική τους ανάπτυξη. Δεν έχουμε πια προσφυγιά στην Πάτρα από την Κρήτη αλλά ένα δημογραφικό ρεύμα ανάλογο με τις οικονομικές - κοινωνικές τάσεις της εποχής. Έτσι δημιουργείται μια ακμαία Κρητική παροικία στην Πάτρα που την αποτελούν επιστήμονες, έμποροι, επαγγελματίες, υπάλληλοι. Στα νεότερα χρόνια η Κρητική παροικία ενισχύθηκε και από τους Κρήτες στρατιώτες μετά την κατάρρευση του Αλβανικού Μετώπου (1941) και την διάλυση της 5ης Μεραρχίας Κρητών. Τότε πολλοί Κρήτες στρατιώτες παρέμειναν και φιλοξενήθηκαν στην Πάτρα, μερικοί από τους οποίους εγκαταστάθηκαν μετά μόνιμα.

2.4.4 ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ

Η πρώτη εμφάνιση των Τούρκων στην Πάτρα σημειώθηκε από τη εποχή της Φραγκοκρατίας, οι πρώτοι Τούρκοι εγκαταστάθηκαν στο σημερινό Τουρκοχώρι. Κατά την Α΄ τουρκική εισβολή στην Πελοπόννησο το 1446 ο Μουράτ ο Β΄ κατέλαβε μόνο την πόλη και την έκαψε, ενώ το 1458 μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης ο Μωάμεθ ο Β΄ ο Πορθητής εκστράτευσε εναντίον της Πάτρας, οπότε η πόλη περνάει οριστικά στους Τούρκους που εκείνη την εποχή αριθμούσαν τα 4.000 άτομα. Κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας ο φρούραρχος της Πάτρας ονομαζόταν Χαμπή Μπέης. Υπήρχε, επίσης, ένας καδής για τις πολιτικές και ποινικές δίκες και ένας βοεβόδας, ο οποίος φρόντιζε για την είσπραξη των φόρων πάνω στα τρόφιμα και τα άλλα εμπορεύματα.

Η αναλογία του πληθυσμού σε Έλληνες και Τούρκους κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας αντιστοιχούσε στο ένα τρίτο ενώ τα υπόλοιπα δυο τρίτα ήταν χριστιανοί και Εβραίοι ανάλογα με την πολεμική και πολιτική κατάσταση. Πολλοί περιηγητές της εποχής (όπως ο Σπόν και ο Ουέλερ) αναφέρουν ότι ο πληθυσμός της πόλης έφτανε τα 4.000 με 5.000 άτομα, αυτό όμως, δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα εφόσον από άλλες πηγές είναι γνωστό ότι η Πάτρα την εποχή εκείνη αριθμούσε περί τους 20.000 κατοίκους. Ο μεγάλος αριθμός των Τούρκων που είχαν εγκατασταθεί στην πόλη δικαιολογείται και από τη δημιουργία Τουρκομαχαλά γύρω από την περιοχή του Παντοκράτορα καθώς και από την ύπαρξη έξι τεμενών (τζαμιών), ένα εκ των οποίων λειτουργούσε και σαν μητροπολιτικός χριστιανικός ναός.

2.4.5 ΟΙ ΑΓΓΛΟΙ ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΑ

Από την εποχή της Φραγκοκρατίας υπήρχαν Άγγλοι εγκατεστημένοι στην Πάτρα. Άγγλοι κάτοικοι στην Πάτρα υπήρξαν κυρίως θύματα της επιδρομής των Ισπανών το 1595. Υπήρχαν μάλιστα πολλές αναφορές για την ύπαρξη Άγγλων πειρατών στη θαλάσσια περιοχή των Πατρών. Τα πλοία τα οποία καταλάμβαναν τα έφερναν στην Πάτρα όπου έβρισκαν ανθρώπους και πουλούσαν τα φορτία τους. Ως Άγγλος υποπρόξενος στην Πάτρα το 1611 αναφέρεται ο Εδουάρδος Golston. Το 1640 πρόξενος της Αγγλίας ήταν ο Ερρίκος Hyder, έμπορος συγκρουόμενος με τα Ενετικά συμφέροντα. Από τη Ζάκυνθο Κεφαλληνιακά πλοία μετέφεραν σταφίδα και την φόρτωναν σε Αγγλικά πλοία στην Πάτρα. Από το 1769 ο γενικός πρόξενος Ζακύνθου μεταφέρεται στην Πάτρα. Το προξενείο ήταν στο ύψωμα όπου αργότερα απεκαλύφθει το Ρωμαϊκό Ωδείο.

Κατά την περίοδο της Β΄ Τουρκοκρατίας ο αρμοστής των Ιονίων Νήσων έγραψε στον πρόξενο των Πατρών να διευκολύνει την στρατολογία υπέρ του Αλί Πασά των Ιωαννίνων. Μάλιστα οι Άγγλοι της Ζακύνθου ειδοποίησαν τους Τούρκους διαμέσου του προξένου τους ότι η επανάσταση θα άρχιζε την 26^η Μαρτίου 1821. Η παρουσία των Άγγλων στην ελεύθερη πλέον Πάτρα σηματοδοτείται με τον διορισμό του Γεώργιος Κρώββ (Σεπτέμβριος 1829) ως γενικού προξένου της Αγγλίας για όλη την Πελοπόννησο με έδρα την Πάτρα.

2.4.6 ΟΙ ΓΕΡΜΑΝΟΙ ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΑ

Πολλοί Γερμανοί έμποροι εγκαταστάθηκαν στην Πάτρα κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας όπως επίσης και μοναχοί των Τευτονικών ιεροπολεμικών ταγμάτων. Ο Gerland αναφέρει τους Κάουπ και Σρότερ. Ακόμα Γερμανοί ιππότες κρατούσαν τα φρούρια της Πελοποννήσου κατά τους χρόνους του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου . Το 1687 συμμετέχουν στο στρατό του Μοροζίνη που αποβιβάστηκε στην Πάτρα υπό τον πρίγκιπα Μαξιμιλιανό Γουλιέλμο. Στην Πάτρα τότε φονεύθηκαν 30 άνδρες (ανάμεσα τους ο υπολοχαγός Μπούτλερ και ο λοχαγός Ράμπε).

Το 1809 ο Γ.Πάουλ αναφέρεται ως «κόνσολος και Ιμπεράτορας της Γερμανίας» στην Πάτρα. Κατά την πολιορκία της πόλης το 1823 αναφέρεται ο Κάουντ Ρίντερ ως γιατρός του στρατοπέδου. Ενώ το 1829 πέθανε στην Πάτρα ο Γερμανός φιλέλληνας Καίρνιγκ. Η εξυπηρέτηση του εμπορίου με την Γερμανία γινόταν μέσω Τεργέστης. Πριν από το τέλος του 18^{ου} αιώνα αναπτύχθηκαν ατμοπλοϊκές γραμμές απευθείας με Γερμανικά λιμάνια. Τότε γινόταν εξαγωγές από την Πάτρα προς τη Γερμανία σταφίδας, καπνού και κρασιού. Ιδρυτής της μεγάλης οινοποιίας Πατρών ήταν ο Γερμανός Αμβούργερ που ήταν πρόξενος της Γερμανίας στην Πάτρα. Το εργοστάσιό του βρισκόταν στη διασταύρωση των οδών Μαιζώνος και Ζαΐμη το οποίο μετατράπηκε αργότερα σε ταχυδρομείο. Ταυτόχρονα τον 18^ο αιώνα ο Κλάους ονομάζει την περιοχή με το εργοστάσιο οινοποιίας του ‘gutland’.

2.4.7 ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΑ

Στην έρευνα που διεξάγουμε σχετικά με την κοινωνιολογική διάρθρωση της Πάτρας κατά των 18^ο αιώνα ιδιαίτερη ως περισσότερο ασταθής εμφανίζεται η περίπτωση των Εβραίων της πόλης. Οι Εβραίοι εγκαταστάθηκαν στην Πάτρα στα τέλη του 15^{ου} αιώνα λόγω των διωγμών που υπέστησαν στην Ισπανία. Κατά τον 17^ο αιώνα η εβραϊκή παροικία της Πάτρας εμφανίζει μεγάλη ακμή που χαρακτηρίζεται και ως «πνευματική». Προκύπτει αυτό και από το γεγονός της σύγκλισης στην αχαϊκή πρωτεύουσα του «Μεταρρυθμιστικού Ισραηλιτικού Συνεδρίου» με βάση το οποίο ρύθμιζαν τα θρησκευτικά έθιμα τους. Ο Ουέλερ και Σπόν αναφέρουν ότι το ένα τρίτο των Πατρινών της εποχής που ήταν Εβραίοι ασχολούνταν με το εμπόριο, ενώ ταυτόχρονα είχαν συγκροτήσει δικό τους δικαστήριο από γέροντες για να λύνουν τις μεταξύ τους διαφορές κυρίως σε θέματα κληρονομικών.

Η κάμψη της μέχρι τότε καλά εδραιωμένης εβραϊκής παροικίας της Πάτρας σημειώνεται στο τέλος του αιώνα, όταν η πόλη περνάει στα χέρια των ενετών. Το γεγονός αυτό οδηγεί σε μαζικές μεταναστεύσεις προς τη Θεσσαλονίκη. Ωστόσο, μετά την επανάκτηση της Πελοποννήσου από τους Τούρκους (1715) πολλοί Εβραίοι από διάφορα μέρη της Ελλάδας ήλθαν κοντά στους ομοφυλούς τους που είχαν απομείνει στην Πάτρα. Η επιδημία της πανούκλας όμως του 1756 οδήγησε στον θάνατο τους περισσότερους από αυτούς, ενώ η μοναδική συναγωγή τους διαλύθηκε. Από όσους διασώθηκαν, εξάλλου, αρκετοί από αυτούς πήγαν στην Ναύπακτο, ενώ οι απομείναντες στην Πάτρα το 1816 ήταν μόνο 73 που αποτελούσαν 17 οικογένειες, οι οποίες με τη έκρηξη της Επανάστασης του 1821 κατάφυγαν σε διάφορες τουρκοκρατούμενες περιοχές.

Αξίζει να επισημάνουμε πως οι Εβραίοι της Πάτρας βρίσκονταν σε μία σχεδόν διαρκή αντιπαλότητα με τους ντόπιους χωρίς η ευθύνη να ανιχνεύεται πάντοτε στην πλευρά των πρώτων. Το γεγονός αυτό δικαιολογείται λόγω της

αντίληψης που είχε δημιουργηθεί ότι οι Εβραίοι τηρούσαν εχθρική στάση απέναντι στους απελευθερωτικούς αγώνες των Ελλήνων. Η εν λόγω όμως αντίληψη, που καλλιεργήθηκε κυρίως από το Ελληνικό εμπορικό κεφάλαιο, άλλοτε ανταγωνιστικό του εβραϊκού, είναι σε γενικές γραμμές λανθασμένη. Ο Μύλλερ αναφέρει ότι στην Οδησό πολλοί Εβραίοι είχαν βοηθήσει την Φιλική Εταιρεία.

Το 1917 δεν υπήρξε ιουδαϊκή παροικία στην Πάτρα κατά το χρόνο όμως αυτό από διάφορα μέρη της Ελλάδας και κυρίως από την Κέρκυρα, την Άρτα, την Πρέβεζα και τα Ιωάννινα ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στην αχαϊκή πρωτεύουσα αρκετοί Εβραίοι. Έτσι, αναπτύχθηκε και πάλι η ισραηλινή παροικία που από την αρχή την απασχόλησε ένα σημαντικό πρόβλημα, η εύρεση ραβίνου. Η νέα παροικία ξεκίνησε την ανάπτυξη της με αφετηρία κάποια δωρεά 1000 αγγλικών λιρών του Μωυσή Μ. Άσσερ και του Ζαχαρία Μ. Βιτάλ, με τη δωρεά αυτή απέκτησαν οι Πατρινοί Εβραίοι τη συναγωγή τους όπου κατοικούσε ο ραβίνος τους (και η οποία λειτούργησε μέχρι το 1955). Απέκτησαν, επίσης, βραδινό σχολείο εβραϊκής γλώσσας στο οποίο φοιτούσαν (το 1932) περίπου πενήντα μαθητές, που μιλούσαν ελληνικά. Τον ίδιο χρόνο οι εβραϊκές οικογένειες της Πάτρας ανέβαιναν στις 60 ενώ τις αποτελούσαν 250 άτομα. Την περίοδο του ναζιστικού διωγμού 1943 - 44 οι Εβραίοι διέφυγαν στα γύρω χωριά. Παρ' όλα αυτά 113 άτομα εξοντώθηκαν στα χιτλερικά στρατόπεδα, δηλαδή η Κοινότητα απώλεσε το 63% του πληθυσμού της.

Το 1946 η Κοινότητα αριθμούσε 120 άτομα ενώ επέστρεψαν 4 όμηροι. Στα επόμενα χρόνια άρχισε σταδιακά η μείωση του εβραϊκού πληθυσμού με την εγκατάσταση των Εβραίων σε άλλες πόλεις ώστε η Κοινότητα Πατρών, όπως και του Αγρινίου, να οδηγηθεί σε μαρασμό και διάλυση το 1991. Το εσωτερικό της Συναγωγής λίγο πριν την κατεδάφισή της μεταφέρθηκε το 1984 και τοποθετήθηκε στο Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος στην Αθήνα.

Τέλος, οι Εβραίοι της Πάτρας διατηρούσαν και δικό τους νεκροταφείο ανάμεσα στους λόφους της πόλης στη θέση εβραιομνημάτων που σήμερα δεν υπάρχει πια.

3. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΠΑΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19^ο ΑΙΩΝΑ

Στο παρακάτω κεφάλαιο παραθέτω στον αναγνώστη τα στοιχεία εκείνα που πρέπει να γνωρίζει προκειμένου κατανοήσει τον τρόπο με τον οποίο ήταν διαμορφωμένη η Αχαϊκή πρωτεύουσα κατά τον 19^ο αιώνα.

Στη συνέχεια καταγράφω τη δημογραφική εξέλιξη που σημειώθηκε κατά τον ίδιο αιώνα. Προκειμένου όμως γίνει πιο κατανοητό το μέτρο της δημογραφικής εξέλιξης στον αναγνώστη έχω προβεί στη διαγραμματική απεικόνιση κάποιων στοιχείων όπως: στην καταγραφή του πληθυσμού του 1821-1828, στην δημογραφική αποκατάσταση του πληθυσμού της πόλης μετά την απελευθέρωση της από τον Μαιζόν, καθώς και στα ποσοστά γεννήσεων και θανάτων. Τέλος, καταγράφω τις τέσσερις περιόδους που χαρακτηρίζουν τη δημογραφική συμπεριφορά της Πάτρας κατά τον 19^ο αιώνα.

Ακολουθεί μελέτη του κατά πόσο η καλλιέργεια της σταφίδας συνέβαλε στην αύξηση του αστικού πληθυσμού.

Στην επόμενη ενότητα του κεφαλαίου ασχολούμαι με τα αυτόχθονα και ετερόχθονα στοιχεία της πόλης. Αρχικά, αναφέρομαι σε σπουδαίες προσωπικότητες της εποχής (Πατρινούς και μη), ενώ στη συνέχεια αναφέρομαι στις σημαντικότερες ετερόχθονες κοινότητες (Άγγλους, Γερμανούς, Ιταλούς) που ζουν και δραστηριοποιούνται στη Πάτρα κατά την ίδια χρονική περίοδο.

3.1 Η ΠΑΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19^Ο ΑΙΩΝΑ

Στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα η Πάτρα αλλάζει τελείως μορφή και αποκτά μια νέα όψη, η οποία είναι συνυφασμένη με τις όψεις των άλλων Ευρωπαϊκών πόλεων. Στις αρχές ακόμη του αιώνα η παλιά πόλη μια ακόμα εσωστρεφής πόλη κάτω από την οθωμανική κυριαρχία προφυλαγμένη από το κάστρο της, με τους κήπους, τα αμπέλια ν' αρχίζουν από εκεί που τελειώνει ο κτισμένος χώρος ή μερικές φορές μέσα απ' αυτόν. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1820 και μετά όταν ο κυβερνήτης Ιωάννης Καποδιστριάς επιλέγει την Πάτρα ως πύλη εξόδου του μικρού ελληνικού κράτους προς τη δυτική Μεσόγειο μια καινούργια πόλη γεννιέται από τη θάλασσα και τα έλη. Η στροφή προς τη θάλασσα είναι το χαρακτηριστικό της. Η θάλασσα είναι και το μοναδικό όριο της. Η παραλία γίνεται χώρος διακίνησης του εμπορίου που δεν είναι άλλο από το εμπόριο της σταφίδας, το εμπόριο αυτού του ελληνικού «μαύρου χρυσού» οι μυθικές *une passé* των Ενετών, οι *black currants* των Άγγλων, οι *raisins de Corinthe* των Γάλλων. Με το πέρασμα του αιώνα οδηγούμαστε ακτινωτά από την παραλία και την περιοχή του λιμανιού προς περιοχές όπου το εμπόριο σιγά σιγά υποχωρεί παραχωρώντας τη θέση του σε νέες δραστηριότητες όπως στη βιομηχανία.

Κατά τον ίδιο τρόπο αλλάζει και η κοινωνική δομή: από μια κοινωνία, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα κτηματιών και αγροτών σε μια κοινωνία εμπόρων και επιχειρηματιών. Από το 1830 ως το τέλος του αιώνα η Πάτρα εμφανίζει όλα τα χαρακτηριστικά μιας δυναμικής πόλης λιμάνι σε πλήρη ανάπτυξη. Η Πάτρα αποτελεί την εστία στην οποία φωλιάζουν επιχειρηματικές ιδέες. Η πόλη προσελκύει νέα επιχειρηματικά στοιχεία Έλληνες και ξένους που ασχολούνται σχεδόν αποκλειστικά με το εμπόριο της σταφίδας και την αγροτική και εμπορική πίστη. Η καταγωγή των ατόμων αυτών που θα αποτελέσουν μια ισχυρή αστική τάξη είναι ποικίλη: αφενός Έλληνες από τις οθωμανικές επαρχίες (Μικρά Ασία, Ανατολικό Αιγαίο, Ήπειρο, Κρήτη), από τα Ιόνια Νησιά και από

τις κοινότητες της διασποράς (Τεργέστη, Λιβόρνο) αφετέρου ξένοι (κυρίως Γερμανοί και Άγγλοι). Προς το τέλος της δεκαετίας του 1860 οι προτεστάντες στο θρήσκευμα είναι πολυάριθμοι γεγονός που αποτελεί αιτία για την ανέγερση ναού. Ο οικονομικός χώρος μέσα στο οποίο εκδηλώνεται η δραστηριότητα αυτού του νέου εμπορικού στρώματος υπερβαίνει τα παραδοσιακά όρια της Μεσογείου. Απλώνεται προς την Αγγλία, προς τα λιμάνια της βορείου θάλασσας και αργότερα προς την Αμερική. Έτσι, δημιουργείται ένα μεγάλο δίκτυο επικοινωνίας που στο ιδεολογικό πεδίο μεταγράφεται ως κοσμοπολιτισμός. Για παράδειγμα η δημιουργία της ιταλικής σκηνής, το Δημοτικό Θέατρο «Απόλλων» είναι μια από τις εκδηλώσεις του κοσμοπολιτισμού του εμπορικού αστικού στρώματος της Πάτρας. Το θέατρο «Απόλλων» εμφανίζεται ως σύμβολο εξουσίας των αστών εμπόρων. Η νεοκλασική Πάτρα είναι δημιούργημα όλου αυτού του κόσμου που ασχολείται με τον «μαύρο χρυσό» και θα φτάσει έτσι ακμαίος μέχρι τις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου για τρεις ολόκληρες γενιές. Αυτό το πολυεθνικό και κοσμοπολίτικο αστικό στρώμα διαμορφώνει τη φυσιογνωμία της «ανοικτής εμπορικής πύλης».

Ωστόσο, οι αλλαγές στην κοινωνική φυσιογνωμία εμφανίζονται στον μεσοπόλεμο. Το εμπόριο που έβλεπε μόνιμα προς τις αγορές του Λονδίνου ή της Μασσαλίας, ηττημένο από τη σταφιδική κρίση του 20^{ου} αιώνα παραχωρεί τη θέση του στη βιομηχανία, πράγμα που σηματοδοτεί και το τέλος του κοσμοπολιτισμού τουλάχιστον με την μορφή που είχε πάρει μέχρι τότε.

3.2 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ

Το 1821 αποτελεί για την Πάτρα την αρχή μιας περιόδου όπου η είσοδος και εγκατάσταση σ' αυτήν ετερόχθονων στοιχείων και η απομάκρυνση του αυτόχθονου πληθυσμού αποτελούν το βασικό χαρακτηριστικό της, ενώ από το 1828 δηλαδή από την απελευθέρωση της πόλης ξεκινάει η δημογραφική της αποκατάσταση. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειώσουμε πως η μελέτη της συμπεριφοράς του πληθυσμού σ' αυτό το σημείο ήταν ιδιαίτερα δύσκολη λόγω της σπανιότητας των απογραφών εκείνης της περιόδου.

Το μέτρο της δημογραφικής ερήμωσης της παραλιακής περιοχής της Πάτρας η οποία αποτελεί τη βασική πληθυσμιακή συγκέντρωση δίνει ο ακόλουθος πίνακας με τις καταγραφές του πληθυσμού του 1821 και του 1828. Επίσης, δίνονται στοιχεία και από δύο άλλες περιοχές της Αχαΐας όπως της ορεινής περιοχής των Καλαβρύτων και της Αιγιαλείας.

ΕΠΑΡΧΙΕΣ	1821	1828	ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΜΕΙΩΣΗ
ΕΠΑΡΧΙΑ ΠΑΤΡΩΝ	40.367	23.129	-42,70%
ΕΠΑΡΧΙΑ ΑΙΓΙΟΥ	9.106	7.534	-17,26%
ΕΠΑΡΧΙΑ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ	33.983	28.931	-14,86%

Πηγή : Μπακουνάκης Ν., *Πάτρα 1828-1860 Μια Ελληνική πρωτεύουσα στον 19^ο αιώνα*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1995.

Η απογραφή της Expedition Scientifique de la Moree που αφορά τα έτη 1829-30 και μας παρουσιάζει την δημογραφική αποκατάσταση του πληθυσμού της

Πάτρας μετά την απελευθέρωση της πόλης από τα γαλλικά στρατεύματα του Μαιζόν.

ΕΠΑΡΧΙΑ ΠΑΤΡΩΝ	31.980
ΕΠΑΡΧΙΑ ΑΙΓΙΟΥ	10.416
ΕΠΑΡΧΙΑ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ	39.999

Πηγή : Μπακουνάκης Ν., *Πάτρα 1828-1860 Μια Ελληνική πρωτεύουσα στον 19^ο αιώνα*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1995.

Βάση, λοιπόν, των παραπάνω μπορούμε να διακρίνουμε τέσσερις περιόδους που χαρακτηρίζουν την δημογραφική συμπεριφορά της Πάτρας: Η πρώτη περίοδος (1828-39) θεωρείται ως «περίοδος δημογραφικής αποκατάστασης» με την επιστροφή του πληθυσμού στην πόλη, ο οποίος είχε αναγκαστεί να απομακρυνθεί λόγω του πολέμου. Σε γενικές γραμμές, ωστόσο, θα πρέπει να τονίσουμε πως η περίοδος μεταξύ του 1834 και 1839 χαρακτηρίζεται από στασιμότητα.

Στη δεύτερη περίοδο (1839-51) παρατηρούμε αύξηση του πληθυσμού. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης είναι 10,76%, ενώ την τριετία 1839-41 ο πληθυσμός αυξάνεται κατά 86,38%. Το ποσοστό αυτό δικαιολογείται λόγω του ότι στις αρχές του 1841 πραγματοποιείται συγχώνευση 5 δήμων της επαρχίας Πατρών σ' ένα το Δήμο Πατρέων. Έτσι, ο νέος Δήμος αριθμεί περί τους 10.892 κατοίκους. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης θα μπορούσε να ήταν μεγαλύτερος του 10,76% αν δεν υπήρχε μεγάλο ποσοστό θνησιμότητας (επτά με οκτώ κατοίκους την ημέρα) λόγω των μολυσματικών ασθενειών. Επίσης, το ποσοστό αυτό δικαιολογείται από το γεγονός της μη καταγραφής όλων των κατοίκων της πόλης. Έτσι, η στατιστική του 1841 καταγράφει 736 ξένους κατοίκους μη

εγγεγραμμένους στους καταλόγους και 918 Έλληνας που προέρχονται από τα Ιόνια Νησιά και δεν ήταν εγγεγραμμένοι στους καταλόγους των δημοτών. Οι δύο αυτές κατηγορίες αποτέλεσαν το 14,79%. Οι ετερόχθονες είναι κατά κύριο λόγο έμποροι οι οποίοι βρίσκουν το εμπόριο της σταφίδας πρόσφορο έδαφος για επενδύσεις. Οι Έλληνες προέρχονται κυρίως από τα Ιόνια Νησιά. Κατά την περίοδο 1840-42 υπάρχουν αρκετά δημοσιεύματα του τοπικού τύπου που αναφέρονται σ' αυτό το μεταναστευτικό ρεύμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η αναφορά της εφημερίδας *Ηχώ των Επαρχιών* στις 26.11.1842 « Διεδόθη εις την πόλιν ότι τρεις εκ των ενταύθα κατοίκων ανηκόντων εις την εργατικήν τάξιν και όλως μηδαμινών, φθάσαντες αρτίως εκ Κερκύρας, ησπάσθησαν αυτόθι την αίρεσιν των αναβαπτιστών, επομένως ολίγο τινές εκ του όχλου, υποκινημένοι ως φαίνεται υπό τινων Ζακυνθίων, απαντήσαντες αυτούς καθ' οδόν ήρχισαν να τους θεατρίζωσιν...». Νέα ένταση του μεταναστευτικού ρεύματος παρατηρούμαι κατά την περίοδο 1848 και 1849. Τώρα δίπλα σ' ένα μεταναστευτικό ρεύμα το οποίο αποσκοπεί σε καλύτερες συνθήκες ζωής παρατηρούμε ένα άλλο με πολιτικές καταβολές. Η στάση που εκρήγνεται στην Κεφαλλονιά τον Σεπτέμβριο του 1848 αναγκάζει πολλούς Κεφαλλονίτες να καταφύγουν στην Πάτρα ζητώντας προστασία. Από τον Ιούλιο του 1849 ως τον Οκτώβριο του ίδιου έτους 659 Ιταλοί στρατιώτες και αξιωματικοί καταφεύγουν στην Πάτρα κυνηγημένοι από τους Βουρβόνους των Δύο Σικελίων και τους Αψβούργους. Το προς την πόλη ρεύμα με οικονομικές καταβολές θα συνεχιστεί και ως το 1851.

Η Τρίτη περίοδος (1852-56) χαρακτηρίζεται ως στάσιμη και αυτό γιατί την ίδια περίοδο υπάρχει υποπαραγωγή της σταφίδας. Στην πενταετία 1852-57 ο πληθυσμός της Πάτρας συμπεριφέρεται ως κλειστός. Η πληθυσμιακή καταγραφή του 1856 παρουσιάζει μια στασιμότητα στην αύξηση του πληθυσμού λόγω της απουσίας μεταναστευτικού ρεύματος προς την Πάτρα, καθώς επίσης της υπεροχής των θανάτων έναντι των γεννήσεων. Σ' όλη την

περίοδο που εξετάζουμε τα ποσοστά θνησιμότητας υπερέχουν κατά πολύ από αυτά των γεννήσεων.

ΈΤΟΣ	ΓΕΝΝΗΣΕΙΣ(ΑΓΟΡΙΩΝ-ΚΟΡΙΤΣΙΩΝ)	ΘΑΝΑΤΟΙ
1836	-	152
1837	-	380
1838	-	613
1839	118	303
1840	140	404
1841	296	418
1842	124	417
1843	240	265
1844	348	283
1845	128	293
1846	176	452
1847	246	580
1848	148	613
1849	374	674
1850	216	803
1851	338	724
1852	306	600
1853	312	491
1854	310	492
1855	288	399
1856	250	457
1857	316	-

1858	222	-
1859	270	-

Πηγη : Μπακουνάκης Ν., *Πάτρα 1828-1860 Μια Ελληνική πρωτεύουσα στον 19^ο αιώνα*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1995.

Αφού η διαφορά μεταξύ γεννήσεων και θανάτων είναι αρνητική, συμπεραίνουμε ότι η πληθυσμιακή αύξηση της Πάτρας κατά τον 19^ο αιώνα οφείλεται στο προς αυτή μεταναστευτικό ρεύμα που αποτελεί μοχλό της δημογραφικής της ανάπτυξης.

Τέλος, η τέταρτη περίοδος μετά το 1856 χαρακτηρίζεται από δημογραφική άνοδο.

3.3 ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΤΗΣ ΣΤΑΦΙΔΑΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΑΥΞΗΣΗ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

Ως «πρωτεύουσα της σταφίδας» η Πάτρα αναδεικνύεται ταυτόχρονα σε σημείο αναφοράς ενός αστικού δικτύου που συγκροτείται αρχικά κατά μήκος των βορειοδυτικών παραλιών της Πελοποννήσου και αργότερα (μετά το 1870), όταν η καταστροφή των γαλλικών αμπελώνων θα δημιουργήσει μια πρόσκαιρη αλλά μεγάλη αύξηση της σταφίδας κατά μήκος των νοτιοδυτικών παραλιών στις επαρχίες της Πυλίας και της Τριφυλίας. Αυτό το δίκτυο αποτελείται κυρίως από πόλεις-δορυφόρους που συγκεντρώνουν την παραγωγή της ενδοχώρας και οργανώνουν την αποστολή της στην Πάτρα δια της θαλασσίας οδού κυρίως με μικρά ιστιοφόρα. Σ' αυτή τη μεγάλη περιοχή της σταφίδας μέχρι το 1853 μόνο η Πάτρα είχε πληθυσμό πάνω από 5.000 κατοίκους. Το 1861 προστίθεται και η Καλαμάτα, το 1870 η Μεσσήνη και ο Πύργος, το 1879 τα Φιλιατρά και το Αίγιο και το 1907 η Κόρινθος. Η οικονομία της σταφίδας συμβάλλει στην αύξηση του αστικού πληθυσμού. Έτσι, ενώ το 1853 μόνο το 6,13% του πληθυσμού των περιοχών αυτών κατοικούσε σε πόλη με πάνω από 5.000 κατοίκους, το 1907 το ποσοστό φτάνει το 20,94%. Οι πόλεις αυτές είναι έδρες μεσιτών, παραγγελιοδόχων, αποθηκάρων, αντιπροσώπων, δηλαδή ενός μεγάλου αριθμού ανθρώπων που διασφαλίζουν τη ροή του προϊόντος προς την Πάτρα, προς τον μεγαλύτεμπορο-εξαγωγέα για λογαριασμό του οποίου δρουν στην Ολύμπια, στην Τριφυλία ή στην Πυλία. Ένας ολόκληρος κόσμος, λοιπόν, πέρα από τους αμπελουργούς και τους εργάτες γης που ζει στηρίζει ή κερδοσκοπεί από το εμπόριο του «μαύρου χρυσού» συγκεντρώνεται στις πόλεις. Αυτή η δημογραφική έξαρση παρασύρει μαζί με αυτούς και πολλούς τραγουδιστές, ηθοποιούς, ζωγράφους, μουσικούς, δηλαδή ένα μεγάλο αριθμό ανθρώπων που συντηρείται από τα αστικά στρώματα. Στην απογραφή του 1907 η Πάτρα συγκεντρώνει 53 ηθοποιούς και αοιδούς (κατά την ορολογία της απογραφής),

δηλαδή το 9,20% όλης της χώρας, 29 ζωγράφους (9,03%), 59 μουσικοδιδασκάλους, μουσικούς και οργανοπαίκτες (3,45%). Αυτή την εποχή στις δέκα πόλεις των περιοχών της σταφίδας καταγράφεται το 72,62% του συνόλου των σταφιδεμπόρων της χώρας, το 7,09% των τραπεζιτών, το 18,78% των μεσιτών και παραγγελιοδόχων, το 15,33% των υπαλλήλων εμπορικών γραφείων, το 11,89% των υπαλλήλων της Εταιρείας των Μονοπωλίων, των ασφαλιστικών και ατμοπλοϊκών εταιρειών, το 13,78% των τραπεζικών υπαλλήλων, το 14% των υπηρετών, το 22% των ηθοποιών και αοιδών, το 12,33% των μουσικοδιδασκάλων, μουσικών και οργανοπαικτών και το 19,31% των ζωγράφων.

Στον συγκριτικό πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζεται η «συμμετοχή» της Πάτρας στον συνολικό αστικό πληθυσμό της χώρας με τα δεδομένα να εκφράζονται σε ποσοστά επί τοις εκατό. Η σύγκριση γίνεται με την Αθήνα, πρωτεύουσα του βασιλείου και διοικητικό κέντρο, τον Πειραιά, εισαγωγικό λιμάνι και πόλη της βιομηχανίας και την Ερμούπολη, κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου και εξαγωγών.

ΕΤΟΣ	ΑΣΤ.ΠΛΗΘ	ΠΑΤΡΑ	ΑΘΗΝΑ	ΠΕΙΡΑΙΑΣ	ΕΡΜΟΥΠΟΛΗΣ
1853	11,43	13,38	25,82	4,58	16,86
1861	12,36	13,52	30,44	4,75	13,64
1870	13,36	22,84	22,84	5,62	10,77
(Η ένωση των Ιονίων Νήσων με το Ελληνικό Βασίλειο το 1864 έχει προσθέσει καινούργιους αστικούς πληθυσμούς)					
1879	16,07	9,44	24,26	8,00	9,08
1889	20,29	7,55	24,84	7,73	4,98
(Έχει προηγηθεί η προσάρτηση της Άρτας και Θεσσαλίας)					
1896	21,65	7,20	23,33	9,52	3,55

1907	23,96	6,04	26,85	11,79	2,90
------	-------	------	-------	-------	------

Πηγή: Στατιστικές απογραφές: 1853,1861,1879,1870,1879,1889,1896,1907 και Ilias Iiakopoulos, *Revue Statistique du Royaume de Grece*, Athenes, 1888.

Παρ' όλο που η ένωση των Ιονίων Νήσων όπου τρεις πόλεις έχουν πληθυσμό πάνω από 5.000 κατοίκους και η προσάρτηση της Άρτας και της Θεσσαλίας, όπου έξι πόλεις έχουν πληθυσμό πάνω από 5.000 κατοίκους επηρεάζουν το αστικό τοπίο, οι τάσεις που καταγράφονται στον πίνακα αυτό είναι προφανείς: συνεχής αύξηση της Αθήνας και του Πειραιά, σταδιακή παρακμή της Ερμούπολης, αντοχή της Πάτρας ως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όταν η σταφιδική κρίση οδηγεί στη στασιμότητα.

3.4 ΟΙ ΑΥΤΟΧΘΟΝΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΈΛΛΗΝΕΣ ΕΤΕΡΟΧΘΟΝΕΣ ΤΟΥ 19^{ου} ΑΙΩΝΑ

Σε όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα οι καινούργιοι πληθυσμοί αποτελούν τον κύριο δημογραφικό τροφοδότη της πόλης. Σύμφωνα με εκτιμήσεις το 1928 15.000 κάτοικοι της Πάτρας είχαν καταγωγή από τα Επτάνησα, 8.000 από την Ηλεία, 12.000 από την ορεινή περιοχή των Καλαβρύτων και 5.000 από την Ήπειρο. Πέρα από αυτό, όμως, υπάρχουν και αρκετοί από τις περιοχές της Σμύρνης της Ύδρας, της Χίου και της Κρήτης. Αυτοί οι πληθυσμοί εκτός των εμπορών εγκαθίστανται αρχικά σε περιοχές εκτός σχεδίου με αποτέλεσμα να δημιουργούνται έτσι συνοικίες ή προάστια των οποίων τα τοπωνύμια προέρχονται από τους τόπους καταγωγής των νεήλυδων, οι οποίοι στην ορολογία της εποχής αποκαλούνται ετερόχθονες. Για παράδειγμα τα Αραχωβίτικα από την Αράχοβα, Ροίτικα από το χωρίο Ρογοί, Ζαρουχλίκια από τη Ζαρούχλα, όλα χωριά των Καλαβρύτων. Άλλο ένα παράδειγμα είναι η συνοικία του Αγίου Διονυσίου, εκεί όπου δημιουργήθηκε η πρώτη Οινοποιία της πόλης. Κατοικείται κυρίως από Ζακυνθινούς, ενώ από την άλλη πλευρά της πόλης, έχουμε τη συνοικία του Αγίου Γερασίμου που κατοικείται κυρίως από Κεφαλλονίτες. Το 1875 4.000 Κεφαλλονίτες της πόλης είναι γραμμένοι στους συλλόγους «Αγίου Γερασίμου» και «Ανδρέας Μεταξάς». Μέσα λοιπόν, από αυτόν τον μεταναστευτικό οργανισμό εύλογο είναι το ερώτημα που προκύπτει : κατά πόσο η παρουσία των ετεροχθόνων επηρέασε τις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές ισορροπίες της πατραϊκής κοινωνίας; Η απάντηση σ' αυτή την ερώτηση είναι απόλυτα συνδεδεμένη με την εξέταση του ρόλου που διαδραμάτισε η πόλη στο νεαρό Ελληνικό Κράτος.

Εάν η Αθήνα, αμέσως μετά το 1843 (οπότε ανακηρύσσεται πρωτεύουσα του Ελληνικού Κράτους) συγκεντρώνει όλες τις διοικητικές λειτουργίες, ενώ η Πάτρα στηρίζει την επιβίωση της στο εμπόριο. Η πλειοψηφία

του ετερόχθονου πληθυσμού είναι κυρίως Φαναριώτες, οι οποίοι χάρη στα διοικητικά τους προσόντα στελεχώνουν τον κρατικό μηχανισμό δημιουργώντας έτσι έναν έντονο ανταγωνισμό με την τοπική ηγετική ομάδα. Στον αντίποδα ο πληθυσμός που συγκεντρώνεται στην Πάτρα είναι κυρίως από τα γειτονικά Ιόνια Νησιά, τη Σμύρνη και τη Χίο. Ο πληθυσμός αυτός συμβάλλει σημαντικά στην εμπορική και οικονομική ανάπτυξη της πόλης. Με βάση των παραπάνω, λοιπόν, μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι ετερόχθονες έμποροι φτάνουν στην Πάτρα με σημαντικά κεφάλαια που τα επενδύουν κυρίως στην καλλιέργεια της Σταφίδας.

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Σιδέρη Πράτσικα. Ο Πράτσικας εγκαταστάθηκε μεταεπαναστατικά στην Πάτρα από την Κέρκυρα και αποτέλεσε μία από τις ελάχιστες περιπτώσεις ετερόχθονα που έπαιξε ρόλο στη πολιτική ζωή του τόπου, αφού επί Όθωνα διατέλεσε γεροϋσιαστής. Σημαντική είναι, επίσης, η συμβολή του Μπογδάνου Ευστράτιου Ιωάννη ο οποίος ήταν έμπορος από το Αίγιο και υπήρξε από τους πρώτους οικιστές της πόλης. Ο Ιωάννης Μπογδάνος ονομάστηκε ευεργέτης, διότι διέθεσε στην Ελληνική κοινότητα της Βενετίας χρήματα για το χτίσιμο σχολείων, νοσοκομείων και άλλων ιδρυμάτων που αποτέλεσε πολύτιμη εθνική χειρονομία. Επιπρόσθετα, οι Χιώτες έμποροι Φακίρη, οι οποίοι ήταν οι πρώτοι έμποροι που ανέπτυξαν απ' ευθείας εμπορικές συναλλαγές με τις Ηνωμένες Πολιτείες, ήταν η αιτία δημιουργία στάσεως στην Πάτρα το 1837 κατά της αντιβασιλείας με αφορμή την επιβολή φόρου στο εισόδημα των εμπόρων. Το γεγονός αυτό δεν θα περιοριστεί απλά ως συντεχνιακό ζήτημα αλλά θα ζητήσει και περιορισμό της εξουσίας της αντιβασιλείας.

Αν και οι νεήλυδες κυριάρχησαν στην εμπορική ζωή της πόλης, εντούτοις τα ινία της πολιτικής ζωής κρατούν οι παλιές παραδοσιακές οικογένειες οι οποίες επιστρέφουν στην πολιτική σκηνή μετά από ένα διάστημα απομάκρυνσης λόγω του αγώνα για ανεξαρτησία. Το θέμα αυτό προκαλεί μια διχοτομία: από τη μια πλευρά οι έμποροι που ασχολούνται με την παραγωγή της

σταφίδας ή την Οινοπία χωρίς να έχουν καμία έντονη ενασχόληση με τη πολιτική ζωή και από την άλλη οι παραδοσιακές οικογένειες των παλιών προεστών που ασχολούνται με την πολιτική το στρατό και την διοίκηση. Οι όροι «τζάκια» και «πελατειακές σχέσεις» αναφέρονται άμεσα στις πολιτικές συμπεριφορές αυτών των παλιών προεστών. Η διχοτομία αυτή προκλήθηκε διότι οι παλιοί προεστοί βγαίνουν οικονομικά ρημαγμένοι από ένα πόλεμο με ελάχιστο ρευστό, αλλά με μεγάλες εκτάσεις γης και μ' ένα ισχυρό όνομα που τους συντροφεύει στο νεαρό Ελληνικό κράτος. Χάρη σε αυτό οι παραδοσιακές οικογένειες των προκρίτων αποδεικνύονται εξαιρετικά ανθεκτικές. Απόδειξη αυτού είναι ότι πολλές από αυτές εξακολουθούν και βρίσκονται ακόμα στο πολιτικό προσκήνιο. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των οικογενειών Ρούφου και Καλαμογδάρτη.

Ο Μπενιζέλος Ρούφος γεννήθηκε στην Πάτρα το 1795 και χαρακτηρίστηκε ως Πατριάρχης των Αχαιών πολιτικών. Ένθερμος υποστηρικτής του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα προσέφερε 10.000 γρόσια χρηματοδοτώντας το στρατιωτικό σώμα. Η δράση του ήταν μεγάλη και αργότερα διορίστηκε από τον Κυβερνήτη επίτροπος και διοικητής στην Ηλεία και έπειτα στη Σύρο προκειμένου καταπολεμήσει το λαθρεμπόριο και την πειρατεία. Επί Όθωνος ήταν μέλος της Γερουσίας και του Συμβουλίου Επικρατείας κρατώντας αποστάσεις από το καθεστώς. Το 1844 εξελέγη βουλευτής, ενώ το 1848 Υπουργός Εσωτερικών. Από το 1855 έως το 1858 έγινε δήμαρχος Πατρέων. Στις 11.10.1862 σχημάτισε με τους Δημήτριο Βούλγαρη και Κωνσταντίνο Κανάρη «Τριανδρία» ή «αντιβασιλεία» μέχρι που ανέλαβε την εξουσία ο Γεώργιος Α'. Άφησε το στίγμα του ως φιλελεύθερος πολιτικός. Την παράδοση συνέχισαν οι γιοί του Θάνος και Γεώργιος Κανακάρης.

Άξια προσοχής είναι επίσης η περίπτωση της οικογένειας Καλαμογδάρτη. Ο Ανδρέας Καλαμογδάρτης μεγαλοεπιχειρηματίας, έμπορος και πρoύχοντας των Πατρών μνήθηκε από τους πρώτους στη Φιλική Εταιρία και πήρε μέρος σε σημαντικές αποστολές κατά τη διάρκεια του αγώνα.

Διετέλεσε νομάρχης Τριπόλεως και Ναυπλίου, γεροϋσιαστής Πελοποννήσου και γενικός επιθεωρητής του υπουργείου οικονομικών στην Οθωμανική περίοδο. Γιος του ήταν ο Αντώνιος Καλαμογδάρτης επίσης κτηματίας και βουλευτής Πατρών, ο οποίος μετείχε νεότατος στην επανάσταση, αλλά κατηγορήθηκε ως συνεργός των Μαυρομηχαλεών στη δολοφονία του Καποδίστρια και φυλακίστηκε.

Η οικογένεια Ρούφου πρωταγωνίστησε στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική ζωή της Πάτρας και μαζί με την οικογένεια Καλαμογδάρτη είναι ασφαλώς οι δύο σημαντικότεροι πόλοι γύρω από τους οποίους περιστράφηκε η ιστορία της Πάτρας κατά τον 19^ο αιώνα.

3.5 ΟΙ ΕΤΕΡΟΧΘΟΝΕΣ ΤΟΥ 19^{ου} ΑΙΩΝΑ

Η δημογραφική εξέλιξη της Πάτρας με την ενσωμάτωση διαφόρων ξένων στοιχείων δεν είναι τυχαία. Σύμφωνα με την απογραφή του 1907 το 5,07% είναι ξένοι , ποσοστό εξαιρετικά υψηλό και συγκρίσιμο με το αντίστοιχο της Αθήνας στον πληθυσμό της οποίας οι ξένοι μετέχουν με ποσοστό 6,01%. Ως εστία των επιχειρήσεων η Πάτρα δεν προσέλκυσε μόνο τους Έλληνες οι οποίοι ήθελαν να δραστηριοποιηθούν στο εμπόριο αλλά και τους ξένους επιχειρηματίες, εμπόρους, τραπεζίτες οι οποίοι φτάνουν με την ιδιότητα του προξένου ή με την ιδιότητα του εμπορικού αντιπροσώπου. Η παραγωγή της σταφίδας συμβάλει για άλλη μια φορά στην άνθιση όχι μόνο της οικονομικής ζωής με την επένδυση στην οργάνωση της αγροτικής παραγωγής αλλά και της πολιτισμικής αφού οι ξένοι που εγκαθίστανται στη πόλη μεταφέρουν μαζί τους την κουλτούρα και τον πολιτισμό τους.

3.5.1 ΟΙ ΑΓΓΛΟΙ ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΑ

Στην εμπορική κίνηση της πόλης κυριαρχεί η Αγγλία με τις εξαγωγές της σταφίδας και τις εισαγωγές των βιομηχανικών προϊόντων. Δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι η Πάτρα κινείται στους ρυθμούς της αγγλικής αγοράς. Το εμπόριο Ελλάδος και Αγγλίας γίνονταν σε μικρό ποσοστό απ' ευθείας, ενώ κατά το μεγαλύτερο μέρος διεξαγόταν μέσω Επτανήσων, Τεργέστης και Μάλτας.

Βρετανικό προξενείο λειτούργησε στη Πάτρα πριν από την επανάσταση και ανασυστήθηκε μετά την απελευθέρωση. Τον Σεπτέμβριο του 1829 ο Γεώργιος Κρωββ διορίστηκε ως πρόξενος της Αγγλίας για όλη την Πελοπόννησο με έδρα την Πάτρα με 700 λίρες μισθό ετησίως. Αφίχθη στην Πάτρα το 1830 και φιλοξενήθηκε από τον Άγγλο έμπορο Robinson, ο οποίος αποτέλεσε αντιπρόσωπος της εταιρίας Burff and Co, η οποία χρηματοδοτούσε τις καλλιέργειες των σταφιδαμπέλων με τόκο 10%. Το 1843 ο Θωμάς Βούδ ήρθε ως διευθυντής του οίκου Burff and Co και το 1846 διορίζεται ως πρόξενος της Μεγάλης Βρετανίας για όλη την Πελοπόννησο. Από το 1891 υπήρχαν ήδη Πατρινοί εγκατεστημένοι στο Λονδίνο. Το 1910 και ενώ ως πρόξενος ήταν ο Κρωββ κτίζεται ο Αγγλικανικός ναός του Αγίου Ανδρέα, ενώ οι επαύλεις των Άγγλων βρίσκονταν στην περιοχή των Ιτεών και γι' αυτό η περιοχή ονομάζονταν Εγγλέζικα. Τέλος, στο Α' νεκροταφείο της Πάτρας βρίσκονταν πολλοί τάφοι Άγγλων, όπως του Robinson και του Hanver Warrington, προξένου στην Πάτρα το 1847.

3.5.2 ΟΙ ΓΕΡΜΑΝΟΙ ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΑ

Πολλοί Γερμανοί έμποροι εγκαταστάθηκαν στην Πάτρα κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας όπως επίσης και μοναχοί των Τεκτονικών Ιεροπολεμικών Ταγμάτων. Ακόμα, Γερμανοί ιππότες κρατούσαν τα φρούρια της Πελοποννήσου κατά τους χρόνους του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. Το 1687 συμμετέχουν στον στρατό του Μοροζίνη που αποβιβάστηκε στην Πάτρα υπό του Πρίγκιπα Μαξιμιλιανού Γουλιέλμου. Όσον αφορά στο εμπορίου η εξυπηρέτηση του με τη Γερμανία γίνονταν μέσω Τεργέστης. Πριν από το τέλος του 18^ο αιώνα αναπτύχθηκαν ατμοπλοϊκές γραμμές απευθείας με Γερμανικά λιμάνια. Τότε γίνονταν εξαγωγές από την Πάτρα προς Γερμανία σταφίδας, καπνού και κρασί.

Μέσα από το πέρασμα όλων αυτών των ετών δύο είναι οι προσωπικότητες που στιγμάτισαν με την δράση τους τη ζωή της πόλης και αποτέλεσαν την ψυχή της επιχειρηματικής δραστηριότητας: ο Γουσταύος Clauss και ο Θεόδωρος Hambourger. Ο Γουσταύος Clauss (1825-1905) γεννήθηκε στη Βαυαρία και ήρθε στην Πάτρα το 1854 ως αντιπρόσωπος της εταιρίας Fels για την οργάνωση του εμπορικού οίκου. Το 1858 έγινε πρόξενος της Γερμανίας στην Πάτρα θέση στην οποία παρέμεινε μέχρι το θάνατο του. Το 1859 αγόρασε έκταση 60 στρεμμάτων στην περιοχή του Ριγανόκαμπου από τον κτηματία Γεώργιο Κωστάκη όπου κατασκεύασε μια θερινή κατοικία. Στη συνέχεια, όμως, εκτιμώντας την καλή ποιότητα της σταφίδας προέβη στην αγορά και των γύρω περιοχών με αποτέλεσμα το 1861 να ιδρύσει την οινοποιητική εταιρία Αχαΐα Clauss, η οποία σύντομα αναπτύχθηκε σε μια από τις μεγαλύτερες οινοποιητικές εταιρίες της Ελλάδος. Αξίζει να σημειωθεί πως κατά τη διάρκεια της ζωής του ήρθε σε επαφή με μεγάλες προσωπικότητες, ενώ διατηρούσε φιλική σχέση με τον Χαρίλαο Τρικούπη, που πολλές φορές επισκέφθηκε ιδιαίτερος στην Αθήνα προκειμένου να τον συμβουλευσει για το σταφιδικό ζήτημα.

Άλλος ένας πρωταγωνιστής της οικονομικής ζωής της Πάτρας του 19^ο αιώνα ήταν ο Θεόδωρος Hambourger. Ο Hambourger (1822-1883) γεννήθηκε στο Δουκάτο της Βάδης και ήρθε στην Πάτρα το 1847 προκειμένου να αναλάβει τη διεύθυνση του Fels και Σια. Υπήρξε ιδρυτής του Εμπορικού Συλλόγου «ΕΡΜΗΣ» και της Εμπορικής Λέσχης της πόλης. Επίσης, ήταν από τους πρωτεργάτες της ανέγερσης του θεάτρου «Απόλλων». Υποστήριξε την οινοποιία και τη μεταξουργία ιδρύοντας στην Καλαμάτα ένα από τα πρώτα ατμοκίνητα μεταξουργεία. Στη συνέχεια τα ινία της επιχείρησης Fels και Σια αναλαμβάνει ο γιος του Αλβέρτος ο οποίος δεν έμεινε μόνο στην οινοποιία. Το 1888 ίδρυσε μαζί με τον Πέτρο Μάμο τη Ζυθοποιία Μάμος που λειτούργησε στον ίδιο χώρο με το οινοποιείο του στην περιοχή της Αγιάς στα βόρεια της πόλης. Ο οίκος Hambourger έδειξε μεγάλη αντοχή στην οικονομική κρίση. Ενώ άλλοι μεγάλοι εμπορικοί οίκοι χρεοκόπησαν μέσα στη δεκαετία του 1890, οι Hambourger διέτρεξαν όλη την περίοδο της σταφιδικής κρίσης αλλά δεν απέφυγαν τελικά τη χρεοκοπία το Νοέμβριο του 1911.

3.5.3 ΟΙ ΙΤΑΛΟΙ ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΑ

Τον κοσμοπολιτισμό της πόλης του 19^ο αιώνα πέρα από τους Άγγλους και τους Γερμανούς συντηρεί και η παρουσία μιας ζωηρής Ιταλικής παροικίας. Αν και στην πλειοψηφία τους οι Ιταλοί της Πάτρας είναι εργάτες γης και ψαράδες μερικοί από αυτούς ασκούν κάποια επαγγέλματα τα οποία αποτελούσαν έκφραση του κοσμοπολίτικου προσώπου της πόλης όπως μουσικοί, ζωγράφοι αλλά και ηθοποιοί οι οποίοι έβρισκαν ως πεδίο δράσης τους το θέατρο Απόλλων. Οι Ιταλοί καταφεύγουν στην Πάτρα κυνηγημένοι από τους Βουρβόνους του Βασιλείου της Νεαπόλεως των Δύο Σικελίων και από τους Αψβούργους. Οι πρώτοι φυγάδες καταγράφονται το καλοκαίρι του 1849. Είναι 69 Ιταλοί που καταφεύγουν στην Πάτρα από πόλεις της βορείου Ιταλίας με την αποτυχία των επαναστατικών κινημάτων του 1848 και ασκούν κατά κύριο λόγο γεωργικά και τεχνικά επαγγέλματα. Η μεγάλη, όμως, εγκατάσταση των Ιταλών γίνεται κατά την δεκαετία του 1870, οπότε έρχονται στην Πάτρα είτε για να εργαστούν στους αμπελώνες είτε στη βιομηχανία. Το 1878 η εταιρεία του Μιλανού Voger αναλαμβάνει τη λειτουργία του εργοστασίου αεριόφωτος της πόλης όπου εργάζονται ως τεχνίτες ή εργάτες αρκετοί Ιταλοί της παροικίας.

Το 1880 οι Ιταλοί της Πάτρας οργανώνονται σε δύο αλληλοβοηθητικούς συλλόγους. Αυτοί οι Ιταλοί βρίσκονται σε διάσταση με την τοπική καθολική εκκλησία που δεν έχει ακόμη δεκτή τη διάλυση του παπικού κράτους. Το 1882 λειτουργεί για πρώτη φορά Ιταλικό σχολείο στο οποίο φοιτούν 80 μαθητές. Το 1883 η Ενορία της Δυτικής Εκκλησίας, μια από τις δέκα ενορίες της Πάτρας, κατέγραψε 55 θανάτους (10,60% στο σύνολο της πόλης), 80 γεννήσεις (9,36%) και 16 γάμους (7,88%). Το 1890 στο σχολείο του ιταλικού προξενείου φοιτούσαν 259 μαθητές και στο σχολείο της καθολικής εκκλησίας μόνο 30, ένδειξη της αντίθεσης που υπήρχε μεταξύ παροικίας και εκκλησίας. Η ιταλική παροικία έζησε ακμαία ως το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο όταν

η επίθεση της Ιταλίας κατά της Ελλάδας και ο βομβαρδισμός της Πάτρας από τους Ιταλούς «διέλυσε» την παροικία αυτή.

4. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΠΑΤΡΑ ΤΩΝ 20^Ο ΑΙΩΝΑ

Στο τέταρτο κεφάλαιο της εργασίας μου κάνω μια πλήρη καταγραφή της δημογραφικής εξέλιξης του πληθυσμού της Πάτρας κατά τον 20^ο αιώνα.

Αρχικά, προβαίνω στην καταγραφή των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών και πολιτισμικών παραγόντων που διαμόρφωσαν το πρόσωπο της πόλης κατά τον ίδιο αιώνα.

Στη συνέχεια του κεφαλαίου αναλύω τη δημογραφική συμπεριφορά της πόλης σε κάθε δεκαετία του 20^{ου} αιώνα (1910, 1910-1922, 1923-1940, 1940-1950, 1950-2000) ενώ παράλληλα γίνεται μελέτη του φαινομένου της μετανάστευσης που εμφανίζεται στις παραπάνω δεκαετίες. Επίσης, γίνεται μια εκτενή αναφορά στο φαινόμενο της μετανάστευσης όπως αυτό διαμορφώνεται τον αιώνα που διανύουμε.

Τέλος, αναφέρομαι στην κοινωνική και πνευματική ζωή της πόλης καθώς και σε σπουδαίους ανθρώπους της εποχής.

4.1 Η ΠΑΤΡΑ ΤΩΝ 20^Ο ΑΙΩΝΑ

Η κοινωνική δομή της πόλης των Παρών στις αρχές του 20^{ου} δεν θα μπορούσε να είναι ξέχωρη αυτής του τέλους του 19^{ου} αιώνα, όπως αυτή διαμορφώθηκε κάτω από το πρίσμα των οικονομικών δεδομένων της εποχής, τα οποία επέδρασαν καταλυτικά στην όλη πορεία της πόλης.

Η Πάτρα του 20^{ου} αιώνα εξακολουθεί και επηρεάζεται άμεσα από τους ίδιους οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς και πολιτισμικούς παράγοντες που χαρακτήρισαν και διαμόρφωσαν το πρόσωπο της πόλης του 19^ο αιώνα. Οι παράγοντες αυτοί ενδεικτικά είναι οι εξής: α) το εμπόριο της σταφίδας β) το λιμάνι της γ) ο σιδηρόδρομος δ) η διάνοιξη του Ισθμού της Κορίνθου ε) η ανάπτυξη του χερσαίου οδικού δικτύου στ) η βιομηχανία της ζ) οι έντονες αυξητικές τάσεις της μετανάστευσης κατά κύριο λόγο στη Βόρεια Αμερική στις αρχές κυρίως του αιώνα η) η συνεχιζόμενη πολιτισμική πορεία υπό την επίδραση της Δύσης αλλά και της εσωτερικής μετανάστευσης.

Εκτός από τα παραπάνω κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα προστίθενται και νέοι παράγοντες όπως: α) η διεξαγωγή απελευθερωτικών και αμυντικών πολέμων (Βαλκανικοί, Β΄ Παγκόσμιος) β) ο εμφύλιος πόλεμος γ) οι συνέπειες τους στην πολιτική και οικονομική πορεία της χώρας με όσα θετικά ή αρνητικά αποτελέσματα απορρέουν από αυτές δ) η περαιτέρω σύγχρονη και από τεχνολογικής απόψεως ανάπτυξη της βιομηχανίας- βιοτεχνίας και ιδιαίτερα της υφαντουργίας και του χάρτου.

Δύο υπήρξαν τα κύρια πλήγματα κατά της πόλης των Πατρών, του εμπορίου της και του λιμανιού της τα οποία επέδρασαν καταλυτικά στην όλη πορεία της και συνέδραμαν μάλλον αρνητικά στην όλη εξέλιξη της κατά τον 20^ο αιώνα: α) η τομή του Ισθμού (1894) που είχε ως συνέπεια τη μεγαλύτερη ανάπτυξη του λιμένα του Πειραιά «*απερροφηθημεν υπό του Πειραιώς*», όπως λεγόταν τότε, και η κρίση της σταφίδας (μονοκαλλιέργεια).

4.2 Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΪΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 20^{ου} ΑΙΩΝΑ (1910)

Με την έναρξη του 20^{ου} αιώνα και μάλιστα την πρώτη δεκαετία του η πορεία της Πάτρας αποτελούσε συνέχεια εκείνης που ακολουθήθηκε περί το τέλος του 19^{ου} αιώνα με βάση τα δεδομένα εκείνης της εποχής. Οι οικονομικά ισχυροί (20-30 οικογένειες του προηγούμενου αιώνα) εξακολουθούν να κυριαρχούν μαζί με τους πρωτοεμφανιζόμενους και επιτυχημένους βιομηχάνους, εμπόρους και επιστήμονες, αφού η πλειοψηφία του πληθυσμού απασχολείται με την καλλιέργεια της γης, τη βιομηχανία (εργατοτεχνίτες), το εμπόριο (υπάλληλοι κυρίως, αλλά και μικροέμποροι). Εξακολουθούσαν μάλιστα να είναι κατά το κύριο μέρος απλοί θεατές περιοριζόμενοι στις παραδοσιακές γι' αυτούς πολιτιστικές δραστηριότητες, όπου και όποτε αυτές πραγματοποιούνταν.

Κατά συνέπεια η « Belle époque » αφορά μια μικρή μερίδα ανθρώπων που κυριαρχούν στην πατραϊκή κοινωνία και η οποία συνιστούσε την άρχουσα τάξη ή όπως λεγόταν κατά το 19^ο αιώνα για την τάξη των μεγαλεμπόρων , την «Ηγέτιδα τάξιν», που επέβαλε τον τρόπο ζωής της στους κληρονόμους υπό την επίδραση και επιρροή της Δύσης. Έτσι, η ανοδική πολιτιστική πορεία του πληθυσμού ήταν παραδοσιακά ελληνική, αργή μεν αλλά σταθερή, σε αντίθεση με την «Belle époque» η οποία ακολούθησε φθίνουσα πορεία (το 1909 θεωρείται το τέλος της). Έτσι, φαίνεται να εδραιώνεται μια νέα τάξη πολιτών, η αποκαλούμενη αστική, της οποίας οι ρίζες, δηλαδή η απόκτηση αστικής συνείδησης, πρέπει να αναζητηθούν στο 19^ο αιώνα και κυρίως περί το τέλος του φυσικά υπό την επίδραση των ευρωπαϊκών ιδεών και αντιλήψεων που κατέκλυσαν την πόλη των Πατρών από τα μέσα αυτού του αιώνα.

4.2.1 Η ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ (1910)

Πληθυσμιακά η πόλη ακολούθησε μια σταθερή πορεία και το 1907 αριθμούνται 37.724 κάτοικοι εκ των οποίων 20.498 άνδρες και 17.226 γυναίκες, δηλαδή ο πληθυσμός είναι ελάχιστα μειωμένος με βάση την προηγούμενη απογραφή του 1896 (37.985 κάτ.). Γενικά, η μετανάστευση στη Βόρεια Αμερική δεν φαίνεται να επηρέασε σημαντικά την Πάτρα, αφού σύμφωνα με υπολογισμούς κάλυπτε το 1-1,3% του πληθυσμού του νομού σε ετήσια βάση. Ωστόσο, το ρεύμα προς την Αθήνα (εσωτερική μετανάστευση) ήταν αρκετά σημαντικό και παρουσίαζε μια σταθερή μάλλον και συνεχή ροή μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οπότε αυξήθηκε σημαντικά. Εκτός από τους δύο αυτούς παράγοντες η σταφιδική κρίση απέτρεψε πλέον το μεταναστευτικό ρεύμα προς την Πάτρα, αφού οι συνθήκες δεν ήταν ευνοϊκές. Ο «*Νεολόγος Πατρών*» κρίνει ως εξής τα αποτελέσματα της απογραφής του 1907: «*Αι επαρχίαι φθίνουν. Αι πρωτεύουσαι των νομών και των επαρχιών λιγοστεύουν στον πληθυσμό- τους επειδή οι κάτοικοι- των μεταναστεύουν. Πολλαί πόλεις απέδειξαν πληθυσμόν ολιγότερον από τον της απογραφής του 1889. Αντίθετα, η Αθήνα και ο Πειραιάς καταπληκτικήν δείχνουν πρόοδο. Η Αθήνα ξεπέρασε τις 175 χιλιάδες και ο Πειραιάς τις 75 χιλιάδες και από τριτενούσα πόλις έγινε δευτερεύουσα. Αυτά δείχνουν και εσωτερική μετανάστευση. Μεταναστεύουν οι πλούσιοι επαρχιώτες εις την Αθήνα και οι πτωχοί εις τον Πειραιά*».

Οι ετερόχθονες κάτοικοι της Πάτρας φέρνουν μαζί και τα δικά τους ήθη και έθιμα, που ουσιαστικά δεν διαφέρουν πολύ από τις αντιλήψεις των Πατρινών. Σ' αυτούς μάλιστα συγκαταλέγονται και το ξένο στοιχείο σαν αποτέλεσμα του διεθνούς εμπορίου της σταφίδας και λόγω του λιμανιού της πόλης. Στην τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα το λιμάνι της Πάτρας θεωρείται ως πύλη εξόδου προς την Αμερική. Είναι η εποχή που η οικονομική κρίση της σταφίδας προκαλεί σημαντική ανεργία. Ακόμα, οι άθλιες συνθήκες δουλείας με

το χαμηλό ημερομίσθιο αναγκάζουν πολλούς από τους κατοίκους της πόλης να αναζητήσουν διέξοδο στην Αμερική.

Το αυξημένο βιοτικό επίπεδο των ανεπτυγμένων χωρών που δεν μπορεί να συγκριθεί σε καμία περίπτωση με το δικό μας, όπως και η φημολογία των σπουδαίων ευκαιριών στον Νέο Κόσμο αναγκάζουν πολλούς να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους. Ο κάτοικος της Πάτρας αντιλαμβάνεται τη βιοτική διαφορά ανάμεσα στα διάφορα κράτη. Γνωρίζει ότι η βιομηχανική ανάπτυξη, η εμπορική κίνηση, η πολιτιστική διαπαιδαγώγηση, η φιλελευθεροποίηση της ζωής βρίσκονται πολλές βαθμίδες πιο πάνω στα ξένα κράτη. Τη σύγκριση την κάνει μόνος του, αφού οι πιο πλούσιοι Πατρινοί έχουν την δυνατότητα να ταξιδεύουν και να ζούνε για πολύ καιρό στην Ευρώπη ή σπουδάζοντας στα ξένα πανεπιστήμια. Έχει, όμως, και τη θετική της πλευρά αυτή η γνώση των ξένων πολιτισμών: την προσαρμογή της πατραϊκής κοινωνίας στα ξένα πρότυπα, στις ξένες αντιλήψεις και ιδέες. Γι' αυτό και η τάξη των ταξιδευμένων και γλωσσομαθών Πατρινών διαμορφώνει την κοινωνία. Ένα παράδειγμα είναι ότι αναπτύσσει πριν και από την άλλη Ελλάδα προοδευτικές τάσεις της ευρωπαϊκής κοινωνίας.

4.2.2 ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Η Πάτρα κατά τον 19^ο με 20^ο αιώνα στήριζε ένα μεγάλο μέρος της οικονομικής της δραστηριότητας στην καλλιέργεια της σταφίδας. Το γεγονός αυτό είχε σαν αποτέλεσμα πολλοί κάτοικοι ορεινών κυρίως περιοχών να αποφασίζουν να εγκαταλείψουν τις περιοχές τους και να εγκατασταθούν στην πόλη προκειμένου να εργαστούν. Όλος αυτός ο κόσμος αρχίζει να κλονίζεται με τη σταφιδική κρίση που ξεσπά το 1893, ως κρίση υπερπαραγωγής. Η οικονομική και κοινωνική αποσταθεροποίηση θέτει σε κίνδυνο την επιβίωση μεγάλων αγροτικών πληθυσμών που ζουν μόνο και χάρη στη σταφίδα. Το λιμάνι της Πάτρας, πύλη εξόδου του «μαύρου χρυσού» γίνεται τώρα πύλη εξόδου πληθυσμών προς την Αμερική. Σήμερα, μπορούμε να δεχτούμε μετά βεβαιότητας ότι το πρώτο κύμα υπερατλαντικής μετανάστευσης οφείλεται στη σταφιδική κρίση. Η πρώτη υπερατλαντική έξοδος των Ελλήνων συμπίπτει με μια σημαντική ποιοτική αλλαγή της μετανάστευσης προς τις Ηνωμένες πολιτείες. Από το τέλος του 19^{ου} αιώνα παρατηρείται αραίωση των αγγλοσαξονικών και σκανδιναβικών πληθυσμών που μεταναστεύουν και αντικατάσταση τους από μεσογειακούς πληθυσμούς, όπου υπερτερούν οι Ιταλοί και οι Σλάβοι. Το 1896 οι μεσογειακοί μετανάστες υπερτερούν απόλυτα στο σύνολο των μεταναστών προς Ηνωμένες πολιτείες.

Ως λιμάνι εξόδου η Πάτρα δεν συγκεντρώνει μόνο τους αγροτικούς πληθυσμούς της Πελοποννήσου, αλλά και πληθυσμούς από όλη την Ελλάδα, την Οθωμανική Αυτοκρατορία και τα ευρύτερα Βαλκάνια. Για τους υπό μετανάστευση αγροτικούς πληθυσμούς της Πελοποννήσου, των Ιονίων Νήσων και της Ηπείρου η Πάτρα είναι το αδιαμφισβήτητο κέντρο. Για τους πληθυσμούς άλλης προέλευσης η Πάτρα έχει το συγκριτικό πλεονέκτημα, σε σχέση με τον Πειραιά (το άλλο μεγάλο λιμάνι της μετανάστευσης) ότι βρίσκεται πιο κοντά στην Αμερική, αφού οι ενδιαφερόμενοι θα μπορούσαν να φτάσουν στον προορισμό τους ένα εικοσιτετράωρο νωρίτερα, χωρίς να χρειάζεται να

διασχίσουν το Αιγαίο Πέλαγος και τον Κάβο Μαλέα. «Αθρόως καταφθάνωσι τας ημέρας αυτάς οι δι' Αμερικήν μετανάσται. Όλοι ευσταλείς με τας καινουργείας – των ενδυμασίας, τα επανωφόρια- των, τους κούκους- των και τα σήματα του πρακτορείου δια του οποίου θα μεταναστεύσουν, κατακλύζουν τα ξενοδοχεία, τα εστιατόρια, τα ενδυματοπωλεία, τα καπνοπωλεία και εν γένει την αγοράν δια τας προμηθειάς- των. Οι πλείστοι εξ αυτών προέρχονται εκ Μεσσηνίας, είναι δε όλοι νεαροί και γεμάτοι από θέλησιν και αποφασιστικότητα, όπως διασχίζουν τον Ωκεανόν και ρίφθουν εις την πάλην της ζωής μακράν της πατρίδος- των εις ξένην χώραν εις την οποίαν προσβλέπουσιν ως εις Πακτωλόν». («Νεολόγος» 11/2/1907).

Το πόσοι μετανάστευσαν από την Πάτρα τα πρώτα χρόνια της υπερατλαντικής εξόδου δεν το ξέρουμε. Μπορούμε, όμως, να υποθέσουμε με βεβαιότητα ότι η συντριπτική πλειοψηφία την Πελοποννησίων μεταναστών χρησιμοποιούν ως λιμάνι εξόδου την Πάτρα. Η μετανάστευση αρχίζει δειλά το 1885 και έως το 1891 ο αριθμός των μεταναστών φτάνει τους 2.579, κυρίως άντρες. Από το 1891 και μετά η μετανάστευση παίρνει διαστάσεις επιδημίας, σύμφωνα με την πρώτη στατιστική που δημοσιεύεται στην εφημερίδα *Νέος Αιών*. Τα στοιχεία είναι τα παρακάτω:

1891	1.105
1892	660
1893	1.072
1894	1.356
1895-96	1.772
1897	571
1898	2.339
1899	2.383
1900	3.771

1901	5.990
(εκ των οποίων 5.238 άντρες από 14 έως 35 ετών, 165 γυναίκες και 53 παιδιά κάτω των 14 ετών).	
1902 (έως την 1 ^η Σεπτεμβρίου)	7.580
(εκ των οποίων 7.369 άντρες από 14 έως 35 ετών και 217 γυναίκες)	

Πηγή: εφημερίδα *Νέος Αιών*.

Στο διάστημα από 30 Ιουνίου 1902 έως 30 Ιουνίου 1903 οι Έλληνες μετανάστες στην Αμερική κατά την έκθεση του γενικού προξένου Ν. Υόρκης, έχουν ως εξής: Κάτω των 14 χρόνων 1.185, από 14 έως 45 χρόνων 12.951 και πάνω από 45 χρόνων 240. Από αυτούς οι 3.653 δεν γνωρίζουν ούτε γραφή ούτε ανάγνωση. Οι 1.814 έχουν μαζί τους πάνω από 30 δολάρια. Οι 10.600 κάτω από 30 δολάρια. Συνολικά όλοι τους έχουν 269.800 δολάρια, δηλαδή κάτω από το μέσο όρο 18,78 ο καθένας τους. Από όλους αυτούς διώχονται και ξαναγυρίζουν στην Ελλάδα 474 σαν άποροι, 20 επειδή έπασχαν από επικίνδυνα μεταδοτικά νοσήματα και 111 επειδή πήγαιναν για να εργαστούν επί συμφωνία. Κατά επάγγελμα κατανέμονται ως εξής: Αρτοποιοί 131, κουρείς 31, σιδηρουργοί 78, ξυλουργοί 189, υπάλληλοι 277, κηπουροί 14, ναυτικοί 343, κτίστες 129, υποδηματοποιοί 186, ράφτες 88, μικρέμποροι 345, υπηρέτες 185, γεωργοί 3.902, εργάτες 6.048. Κατά πλειοψηφία μεταναστεύουν νέοι υγιείς και ανύπαντροι και κυρίως από την Πελοπόννησο.

Η μεγάλη συγκέντρωση τόσο πολλών ανθρώπων στο λιμάνι της πόλης είχε σαν επακόλουθο να σημειωθεί μια σημαντική αύξηση των πλοίων που εκτελούσαν αυτά τα δρομολόγια. Υπερωκεάνια (γερμανικά, γαλλικά, ιταλικά, ελληνικά) αναχωρούσαν κατευθείαν για Νέα Υόρκη («Αλσατία» 1901, «Σέριφος» και «Γεωργία» 1902, «Σικελία» 1903, και «Πατρίς» 1909), με εξέχουσα ναυτιλιακή εταιρεία την «Αυστροαμερικάνα». Αξίζει να σημειωθεί

ότι ήδη από το 1874 έχουμε αναχωρήσεις από τη Πάτρα για Νέα Υόρκη περίπου ανά δεκαπενθήμερο, ενώ παράλληλα από το 1876 φαίνεται να υπάρχει τακτική επικοινωνία με λιμάνια της Ευρώπης από ναυτιλιακές εταιρείες κυρίως ιταλικών, αγγλικών και ελληνικών συμφερόντων.

4.3 Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΪΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΕΥΤΕΡΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 20^{ου} ΑΙΩΝΑ (1910-1922)

Παρεμφερή σχεδόν πορεία και εξέλιξη- οικονομική και κοινωνική- με τις όποιες μεταπτώσεις, λόγω των γεγονότων της εποχής, ακολούθησε η πόλη ως το 1922 οπότε με τα ολέθρια για το Έθνος αποτελέσματα της Μικρασιατικής Καταστροφής και την εγκατάσταση των προσφύγων, τα δεδομένα άλλαξαν σημαντικά.

Η περίοδος αυτή (1910-1922) χαρακτηρίζεται από τα πολεμικά γεγονότα (Βαλκανικοί πόλεμοι 1919-1913, Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος 1914-1918, Μικρασιατική Εκστρατεία 1919-1922), τα οποία δεν επηρέασαν μόνο την πόλη των Πατρών αλλά και όλη την Ελλάδα. Ο Εθνικός Διχασμός με τις όποιες επιπτώσεις του ήταν άλλη μια από τις αιτίες που διαμόρφωσαν την εικόνα της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Όπως είναι φυσικό οι πολλαπλές επιστρατεύσεις επέφεραν σημαντικές απώλειες στο ανθρώπινο δυναμικό το οποίο συμμετείχε στις πολεμικές επιχειρήσεις. Επιπρόσθετα, η απασχόληση ενός σημαντικού αριθμού εργατικού δυναμικού σ' αυτές είχε σαν αποτέλεσμα να μειωθούν τα εργατικά χέρια με επακόλουθο την προσωρινή κάμψη της παραγωγής (γεωργία, βιομηχανία) που ευθύς αμέσως αναπληρώθηκε, όσο ήταν δυνατό από το γυναικείο πληθυσμό της πόλης, κυρίως στον τομέα της βιοτεχνίας και γεωργίας. Την περίοδο αυτή ήταν έντονη και η απασχόληση των νεαρών κοριτσιών κατά κύριο λόγο στη βιομηχανία θυμίζοντας περιόδους του 19^{ου} αιώνα.

Η δημοσιονομική πολιτική η όποια επηρεαζόμενη από τις ανάγκες των πολέμων και την πολιτική αστάθεια αποτέλεσε ανασταλτικό παράγοντα ανάπτυξης και βελτίωσης των συνθηκών ζωής, κυρίως στις ευρύτερες μάζες του πληθυσμού, που καλούνται πάντα να εκπληρώσουν τις οικονομικές απαιτήσεις του κράτους, ενώ παράλληλα δέχονται και πάλι πρώτες τις αρνητικές

επιπτώσεις της εφαρμοζόμενης οικονομικής πολιτικής. Την ίδια περίοδο ήταν εμφανείς η ανεπάρκεια της Πάτρας να δεχτεί τους πρόσφυγες της Μικρασιατικής Καταστροφής. Οι ελλειπείς υποδομές στέγασης και η μη ικανοποιητική ιατρική κάλυψη των προσφύγων είχε σαν αποτέλεσμα να ξεσπάσουν επιδημίες οι οποίες απείλησαν τον πληθυσμό της πόλης. Παρ' όλη τη φτώχεια, τις κακουχίες και τις επιδημίες που έπληξαν την περίοδο αυτή το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της Πάτρας αυτός κατόρθωσε όχι μόνον να επιβιώσει αλλά και να σταθεί στα πόδια του ατενίζοντας το μέλλον με αισιοδοξία.

4.3.1 Η ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ (1910-1922)

Η περίοδος 1910-1922 χαρακτηρίζεται από ουσιαστική αύξηση του πληθυσμού της τάξεως των 15.000 περίπου κατοίκων, αφού στην απογραφή του 1920 καταγράφεται πληθυσμός 52.174 κατοίκων. Το γεγονός αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στην αναζήτηση καλύτερης τύχης –αφού τη συγκεκριμένη περίοδο στην πόλη παρατηρείται έντονη εμπορική και βιομηχανική δραστηριότητα –από τους κατοίκους των ορεινών κυρίως περιοχών της Πελοποννήσου (Καλάβρυτα, Γορτυνία, Κορινθία, αλλά και Επτάνησα), από όπου η πόλη των Πατρών αντλούσε και αντλεί κυρίως το ανθρώπινο δυναμικό της.

Όσον αφορά το συνεχιζόμενο μεταναστευτικό ρεύμα, προς τη Βόρεια Αμερική, έχουμε να παρατηρήσουμε πώς, η κινητικότητα των μεταναστών από όλα τα μέρη της Ελλάδας προς την Πάτρα και η πολυήμερη παραμονή τους προκειμένου να τακτοποιήσουν όλα τα έγγραφα και τις διατυπώσεις που χρειάζονταν μέχρι την επιβίβαση τους στα υπερωκεάνια, είχε σαν αποτέλεσμα την εισροή περισσότερων χρημάτων στην πόλη, πράγμα που συνέβαλλε ως ένα βαθμό στην ανάπτυξη του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων.

Αυτή η μεταναστευτική τάση της δεύτερης δεκαετίας του 20^{ου} αιώνα δεν επέφερε μόνο θετικές επιπτώσεις όπως αναφέρουμε παραπάνω. Έτσι, κατά την περίοδο 1910-1922 αρχίζει να γίνεται εμφανής η μείωση του ενεργού ανθρώπινου δυναμικού της ευρύτερης περιοχής της πόλης των Πατρών, με ότι αυτό συνεπάγεται για την κοινωνία εν γένει.

Τέλος, αξίζει να επισημάνουμε την εγκατάσταση των προσφύγων της Μικρασιατικής Καταστροφής στην πόλη των Πατρών (1922), που αριθμούνται γύρω στους 12.000 (Μικρασιάτες –Πόντιοι), συμπεριλαμβανομένων και μερικών εκατοντάδων Αρμενίων, εκ των οποίων τουλάχιστον 4.000 εγκαταστάθηκαν στη συνέχεια στις γύρω από την πόλη των Πατρών περιοχές.

4.3.2 ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Κατά τη δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα η πόλη συνεχίζει να κινείται κατά από τους ίδιους μεταναστευτικούς ρυθμούς που έχουν ξεκινήσει από τις απαρχές της προηγούμενης δεκαετίας.

Στις 2 Ιουνίου 1912 μεταναστεύουν 2.000 άτομα: *«Η παραλία των Πατρών ήτο χθες εις κατάστασιν πολιορκίας. Δισχίλιοι και πλέον άνθρωποι ανήκοντες εις διαφόρους φυλάς και εθνικότητας, έτρεχον εδώ, έτρεχον εκεί, κατελάμβανον λέμβους, επολιόρκουν αποθήκας, εν γένει δε διατελούν εις μιαν υπερνευρικήν κίνησιν, μαρτυρούσαν την σπουδήν, την βιασύνην. Τρία μεγάλα βαπόρια ήσαν ακυροβολημένα εις τον λιμενοβραχίονα Αγίου Νικολάου. Εκεί επιβιβάζοντο όλοι εκείνοι οι άνθρωποι, οι Άραβες, οι Αλβανοί, οι Τούρκοι. Οι χίλιοι ήσαν Έλληνες υπόδουλοι»*. Το εισιτήριο για θέση που άλλοτε είχε 200 δραχμές ως τη Νέα Υόρκη κατεβαίνει στις 70 δραχμές μαζί με τη διατροφή 15 ημερών. Ως το τέλος του 1911 μεταναστεύουν 221.375 Έλληνες: *«Φεύγουν, φεύγουν, φεύγουν... Προχθές απέπλευσε εκ Πατρών κατάφορτο Ελλήνων μεταναστών το υπερωκεάνιον «Αθήνα» δι' Αμερικήν. Χθες απέπλευσεν άλλο και τη Δευτέρα άλλο. Το υπερωκεάνιο «Πατρίς» μεταφέρει 1.143 μετανάστες με εισιτήρια γ' θέσεως, 112 β' θέσεως και 90 α' θέσεως. Με το «Πανόνια» ανεχώρησαν 1.500. σε λίγες μέρες ανεχώρησαν 4.000. Το ευχάριστον είναι ότι οι περισσότεροι προέρχονται από Ανατολής κατά το πλείστον Τούρκοι»*. *«Θλιβερόν ήτο το θέαμα το οποίον παρουσίαζε χθες η παραλία των Πατρών. Χιλιάδες κόσμου επολιορκούν τας αποθήκας και τα γραφεία της Αυστροαμερικάνας, άλλοι ζητούντες εισιτήρια, άλλοι τακτοποιούντες τας αποσκευάς –των. Τα ατμόπλοια «Μάρθα» και «Βέρνα» είχαν καταπλεύσει εις Πάτρας και ανέμενον να παραλάβουν 2.800 επιβάτας δι' Αμερικήν. Τι κίνησις! Τι θέαμα! Και έτρεχον όλοι δια να προφθάσωσι. Εκτός αυτών, άλλοι ανέμενον και τεθλιμμένοι έβλεπον τους προλαβόντας. Η επιβίβασις των μεταναστών θορυβώδης. Αι λέμβοι κατάφορτοι μετέφερον το ποικιλόμορφον και ποικιλόγλωσσον κόσμον εις τα ατμόπλοια από*

μεσημβρίας. Σωροί μπαούλων και βαλιτζών μεταφέροντο εκ της αποβάθρας επί των λέμβων αίτινες διεκπεραιούνται μέχρι των ατμοπλοίων. Και ήσαν ως επί το πλείστον και βαλίτζες εξ εκείνων ας επρομηθεύοντο εκ Πατρών οι μετανάσται . Ηπειρώτες ουκ ολίγοι έφευγον δια να εύρουν ησυχίαν, ενώ αφήνουν πίσω –τους περιουσίας και άλλας υποχρεώσεις. Το ατμόπλοιο «Ελένη» είχε και 200 Μακεδόνας». («Νεολόγος» Ιούλης 1912»).

Κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους η μετανάστευση απαγορεύεται για τους στρατεύσιμους. Έτσι, το κύμα ανακόπτεται προσωρινά τουλάχιστον. Ωστόσο, η μεταναστευτική κίνηση από το λιμάνι της Πάτρας συνεχίζεται από τους μετανάστες άλλων εθνικοτήτων που συγκεντρώνονται για αναχώρηση. «Από πρωίας μέχρι νυκτός της 15/11/1913 το κατάστημα της Νομαρχίας επολιορκείτο από μετανάστες πάσης φύσης και εθνικότητος οι οποίοι εξήτουν να λάβουν την άδειαν παρά της δικαστικής αρχής και να αναχωρήσουν δι' Αμερικήν. Μεταξύ –των και πολλοί Έλληνες εκ Καλλιπόλεως και Ανδριανουπόλεως. Οι περισσότεροι ήσαν Αρμένιοι και Σύριοι οι οποίοι φεύγουν με τας οικογενείας –των». Τα ατμόπλοια γεμίζουν αυτό το διάστημα κυρίως από Άραβες. Γενικά, ως το 1914 κατά διαστήματα αναχωρούν από την Πάτρα 25.000 μετανάστες Έλληνες και ξένοι Σύριοι, Αρμένιοι, Ισραηλίτες, Αλβανοί και Μουσουλμάνοι. Ωστόσο, μετά το τέλος του Βαλκανικού Πολέμου ξαναρχίζει ο ξενιτεμός. Οι άδειες και τα διαβατήρια χορηγούνται από τις κατά τόπους Νομαρχίες. Μέσα σε μια εβδομάδα δίδονται 180 διαβατήρια, ενώ δημιουργούνται και πολλά επεισόδια από όσους δεν μπορούν να πάρουν άδεια για αναχώρηση. «Προχθές δύο λέμβοι πλήρεις μεταναστών εξ εκείνων των οποίων απαγορεύεται η αναχώρησις, άμα το ατμόπλοιο «Αρκαδία» εξήρχετο του λιμένος επλησίασαν αυτό, και οι μετανάστες, καίτοι το πλοίο ευρίσκετο εις κίνησιν, ανηρτήθησαν εκ της ετέρας των πλευρών –του και έμειναν εκεί κρεμασμένοι ενώ τα κύματα τους έβρεχον. Οι λεμβούχοι εφώναζον εις τον πλοίαρχον να τους ανασύρει. Αλλ' ο πλοίαρχος έλεγε ότι δεν θα επιτρέψη εις κανέναν να ανέλθει. Τι επηκολούθησε δεν εγνώσθη, διότι το πλοίο απεμακρόνθη με τους μετανάστες κρεμασμένους. Ένας

άλλος ανακαλύφθηκε μέσα σε ένα μπαούλο!». Με την πάροδο του χρόνου η μετανάστευση μειώνεται, αφού οι ΗΠΑ θέτουν φραγμούς και ουσιαστικά την απαγορεύουν. Μάλιστα, το 1924 καταργείται το τμήμα διαβατηρίων στο αμερικάνικό προξενείο της Πάτρας.

4.3.3 ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ

Η Πάτρα σε σύγκριση με άλλες Ελληνικές πόλεις δέχτηκε από το 1921 και μετά το μικρότερο αριθμό προσφύγων. Η Πάτρα την εποχή εκείνη είχε πληθυσμό 64.636 κατοίκους από τους οποίους οι 6.967 ήταν πρόσφυγες της Μικρασιατικής καταστροφής. Η Δράμα, η Αλεξανδρούπολη, η Καβάλα, τα Γιαννιτσία, οι Σέρρες, η Κατερίνη, γεμίζουν πρόσφυγες: σε 50% των κατοίκων τους υπολογίζεται ο προσφυγικός πληθυσμός τα πρώτα τουλάχιστον χρόνια μετά της καταστροφή. Ακολουθούν η Μυτιλήνη με 42,7%, η Χίος με 33,53%, ο Βόλος με 25%- όπου σημειώνονται και συγκρούσεις με τον αυτόχθονο πληθυσμό. Οι πόλεις της Πελοποννήσου δέχονται μικρότερους αριθμούς: το Αίγιο ένα ποσοστό που φτάνει το 15,92%, η Πάτρα 10,38%, η Καλαμάτα 9,48%, η Τρίπολη 3,9%, ο Πύργος 3,3%, η Αμαλιάδα 2%. Το ποσοστό λίγο μεγαλύτερο από το 10% και πάντως μικρότερο από εκείνο το οποίο υποδέχτηκαν άλλες πόλεις (κυρίως της Βόρειας Ελλάδας) αποδεικνύει και το βαθμό δυσκολίας εγκατάστασης προσφύγων στην πόλη μας. Αλλά ακόμα και έτσι ο αριθμός είναι σημαντικός, αν σκεφτεί κανείς ότι στους προσφυγικούς συνοικισμούς μια δεκαετία μετά ο αριθμός υπερβαίνει τις 10.000. Σε βαθμό που να επιτρέπει τον ισχυρισμό ότι η εικόνα της σημερινής πόλης αποτελείται από σημαντικά κομμάτια ανάμεσα τους οι Πρόσφυγες της Μικράς Ασίας, οι Πόντιοι καθώς και ένα μικρό ποσοστό Αρμενίων.

Οι πρώτοι 2.000 άνθρωποι έφτασαν τον Απρίλη του 1921, ενώ οι υπόλοιποι τον Οκτώβρη του 1922. Ωστόσο, η κοινωνική αφομοίωση δεν αποδείχθηκε εύκολη, αφού η βαθιά διαφορά αυτοχθόνων και προσφύγων εντοπιζόταν σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ζωής. Αρχικά, ο νέος πληθυσμός απομονώνεται από τους κατοίκους. Ένας από τους λόγους είναι οι επιδημίες, ιδιαίτερα η πανώλης που ξεσπάει σχεδόν αμέσως μετά την εγκαταστασή τους και παραμένει σε ενδημική μορφή για πολλά χρόνια.

Η συμπεριφορά του ντόπιου πληθυσμού ήταν αδιάφορη και κάπως ψυχρή. Η αφομοίωση με τον αυτόχθονο πληθυσμό αργεί να γίνει. Για πολλά χρόνια παραμένουν οι «πρόσφυγες». Ουσιαστικά, δηλαδή, δημιουργείται ένα γκέτο όπου απομονώνονται από την υπόλοιπη πατραϊκή κοινωνία. Οι τοπικές αρχές και με τις επιτροπές του Ερυθρού Σταυρού μερίμνησαν για τη διανομή τους και για τη σωστή διανομή των τροφίμων. Έτσι, λοιπόν τους μοίρασαν σε μεγάλες ομάδες και κατόπιν τους στέγασαν στο Σκαγιοπούλειο, στο Στρούμπειο, στα υπόγεια μεγάλων κτιρίων, στις αποθήκες του Κρώββ και Στίβενς, και στο Φτωχοκομείο. Αργότερα, και σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα, που κράτησαν περίπου μια εικοσιπενταετία, στεγάστηκαν σε διάφορα μέρη της περιοχής των Πατρών και κυρίως γύρω από τη σημερινή πλατεία Ελευθερίας και την Αγία Φωτεινή. Άλλωστε, η Πάτρα την εποχή που ήρθαν οι πρόσφυγες ανατολικά τουλάχιστον εκτεινόταν μέχρι την Πλατεία Βούδ και το λιοτρίβι του Σινούρη. Τους συγκέντρωσαν, λοιπόν, στα χωράφια, τ' αμπέλια, τους καλαμιώνες και τα έλη γύρω από το γήπεδο του Ολυμπιακού. Αρχικά, μερικές οικογένειες αρχικά έμειναν στο μοναστήρι του Γεροκομείου, σε χώρο του οποίου αργότερα χτίστηκε ο ομώνυμος προσφυγικός οικισμός. Άλλοι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν οριστικά στον Άγιο Ιωάννη του Πράτσικα και λιγότεροι στο χώρο γύρω από τα ψυγεία του Κακούρη.

Στο μεταξύ, όλο και καινούργια караβάνια προσφύγων φτάνουν στην Πάτρα. Η κατάσταση γίνεται αποπνικτική, οι καινούργιοι στεγάζονται στο Σκαγιοπούλειο και σε παραπήγματα στην Αγία Βαρβάρα και στο χώρο πλάι στο Φτωχοκομείο *«Εκτός των ανωτέρω καταυλισμών παραμένουν εις την αυτήν άθλιαν περίπου κατάστασιν εις την αποθήκη Καρανικολού 128 άτομα (στην πλειοψηφία τους Πόντοι), εις το α' ελληνικόν σχολείον 95, εις του Ζωιτόπουλου 167, εις του Τσικλητήρα 30, εις τον Άγιον Δημήτριον 97, εις του Σαρατσόπουλου 119, εις του Μικρούτσικου 40, εις τον Άγιον Γεώργιον 100, εις την δ' σχολήν θηλέων 40, εις το γ' ελληνικόν σχολείον 85, εις το β' γυμνάσιον*

167, εις την αποθήκην Αλεξόπουλου 32, εις τας αποθήκας Κατσούλη 59, εις το γηροκομείον 80 και εις την Παντάνασσα 50».

Οι μήνες περνάνε και η κατάσταση δεν αλλάζει. Ωστόσο, με τη δραστηριότητα των πιο ζωντανών προσφύγων, σιγά –σιγά αρχίζει η προσφυγιά να οργανώνεται. Από τα μέσα του 1923 και μετά την προσωρινή εγκατάσταση τους στους καταυλισμούς οι Μικρασιάτες και οι Πόντιοι ξεκινούν προσπάθειες με στόχο τη συλλογική οργάνωση. Η προσπάθεια αυτή καρποφόρησε και στις 15 Ιουλίου 1923, ιδρύθηκε το πρώτο προσφυγικό σωματείο, ο Παμμικρασιατικός Σύνδεσμος Πατρών. Από τις πρώτες φροντίδες του σωματείου ήταν η εύρεση στέγης για τους πρόσφυγες καθώς και εύρεση εργασίας *«δια τους ενταύθα και εν τη περιφέρεια πρόσφυγας»*. Έτσι, το 1926 αρχίζει η κατασκευή του Α΄ συνοικισμού, στα «προσφυγικά» της πλατείας Ελευθερίας, του Β΄ και του Γ΄ προσφυγικού συνοικισμού. Για την ανέγερση του Γ΄ προσφυγικού συνοικισμού που ήταν εκτός σχεδίου πόλεως μετά από αγώνες των προσφυγικών οργανώσεων επιλέχθηκαν τελικά τα κτήματα του Θεοφανόπουλου. Έτσι, το 1928 στεγάζονται οι πιο πολλοί σε χτισμένα σπίτια που ήταν από 16 έως 40 τετραγωνικά και στα οποία ζούσαν 2 με 3 οικογένειες μαζί.

4.3.4 Η ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΟΥ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΥ ΡΕΥΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΑ

Η εγκατάσταση των προσφύγων της Σμύρνης και του Πόντου στην Πάτρα συνέβαλε σ' ένα βαθμό στην ανάπτυξη της οικονομικής, πολιτιστικής και αθλητικής ζωής της πόλης. Οι άνθρωποι αυτοί κατάφεραν να κρατήσουν άσβεστο το λύχνο του πολιτισμού που τους διαφοροποιούσε από κάθε άλλο λαό της Ανατολής όπως τους Αρμένιους τους Τούρκους και τους Εβραίους.

Το εμπορικό δαιμόνιο του Σμυρνιού συνεχίζει να υπάρχει ζωντανό δίνοντας σημαντική ώθηση στην ικανοποιητική κατά τα άλλα εμπορική ζωή της πόλης. Οι πρόσφυγες συνέβαλαν στην ανάπτυξη της εμπορικής δραστηριότητας πέρα από το ήδη γνωστό εμπορικό κέντρο της πόλης που διαμορφώνεται μεταξύ των οδών Ερμού –Μαρκάτου –Μαιζώνος – Γεροκοστοπούλου. Έτσι, η «νέα» αγορά –η αγορά του προσφυγικού κόσμου διαμορφώνεται μεταξύ των οδών Ιωνίας –Νικαίας –Φαναρίου –Σμύρνης – Ιωνίας, καθώς και των παράλληλων και κάθετων δρόμων προς το παραλληλόγραμμο αυτό. Εκεί, αναπτύσσονται μεγάλα καταστήματα όπως το βιβλιοχαρτοπωλείο και τυπογραφείο του Μοναστηριώτη, ο φούρνος του Βοσινάκη, το σανοπωλείο του Βασιλόπουλου και το μοναδικό πλησιέστερο φαρμακείο στα προσφυγικά του Αρβανίτη. Στον τρίτο προσφυγικό συνοικισμό, τους συνοικισμούς του Γεροκομείου και του Φτωχοκομείου, υπήρχαν πολύ λιγότερα μαγαζιά. Το ίδιο και στον τέταρτο, του Πράτσικα. Αυτό, μπορούμε να το αποδώσουμε στο γεγονός πως οι συνοικισμοί αυτοί περιβάλλονταν και από μη προσφυγικό στοιχείο και η αγορά πιθανόν δεν μπορούσε να είναι ανταγωνιστική σ' αυτή των γηγενών. Οι μεγάλες βιομηχανικές μονάδες κυρίως υφαντουργικές και οινοποιητικές της περιοχής ωφελούνται από την προσφορά φτηνού εργατικού δυναμικού. Έτσι, επεκτείνονται οι παλιές και δημιουργούνται νέες μονάδες. *«Η προσφυγική τάξη*

δημιούργησε για πρώτη φορά στην Ελλάδα μια εργατική τάξη σαν μια ιστορική κοινωνική κατηγορία».

Ακόμα, η προσφυγική τάξη εμφανίζεται σαν μια μεγάλη κοινωνική ομάδα με κοινές στο μεγαλύτερο μέρος της πολιτικές κατευθύνσεις που επηρεάζουν τις πολιτικές παρατάξεις και τα ιδεολογικά ρεύματα της εποχής. Έτσι, ενισχύονται σημαντικά η βενιζελική παράταξη και οι προοδευτικές δυνάμεις. Άμεση συνέπεια είναι να ενισχυθεί και το εργατικό κίνημα, που από την εποχή αυτή αρχίζει να εδραιώνεται. Η προοδευτική, όμως, ιδεολογία γίνεται αιτία να συνεχιστεί ή μάλλον να διαιωνιστεί η ταλαιπωρία των προσφύγων. Για κάθε αναταραχή (πολιτική ή κοινωνική) τους θεωρούσαν υπευθύνους με συνέπεια τις συλλήψεις και τις εξορίες.

Ωστόσο, η επίδραση του Μικρασιατικού ρεύματος στην Πάτρα δεν επικεντρώνεται μόνο γύρω από το εμπόριο και την πολιτική. Κατά τη διάρκεια του 1928-1932 ανοίγουν και τα πρώτα μαγαζιά ψυχαγωγίας όπως: «Το Βυζάντιο» των αδερφών Μαμάσση, «Η Αίγλη» του Χιώτη, «Η Κυψέλη», και ο «Σμυρνιός». Επιπρόσθετα, κατά το ίδιο χρονικό διάστημα (1928-1932) ιδρύονται τα αθλητικά σωματεία: Ολυμπιακός, Άρης, ΑΕΚ, και Θύελλα. Εξάλλου, τα προσφυγικά σωματεία της Πάτρας γίνονται οι «δεξαμενές» του αθλητισμού.

4.4 Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ (1923-1940)

Εξελικτική πορεία, οικονομική και κοινωνική, ακολούθησε η πόλη των Πατρών από το 1923 μέχρι τις παραμονές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1940), οπότε μετά τα αρνητικά, αρχικά, για την κοινωνία και την οικονομία αποτελέσματα της Μικρασιατικής Καταστροφής τα δεδομένα άλλαξαν σημαντικά.

Οι κυριότεροι παράγοντες που συνέβαλαν στην διαμόρφωση της προπολεμικής κοινωνίας της πόλης μπορούν να προσδιοριστούν ως εξής: α) Η πολιτιστική κάμψη, αποτέλεσμα της δημιουργίας μιας νέας τάξης αστών και της διάφορης πολιτιστικής παιδείας, π.χ. των προσφύγων, των αγροτών, των γηγενών. β) Η οικονομική, γεωργική, εμπορική και βιομηχανική ανάπτυξη της περιοχής προς όφελος του κοινωνικού συνόλου έστω και με ρυθμούς κατά περιόδους όχι τόσο αξιόλογους γ) Η έννοια του βιομηχανικού εργάτη (προλετάριου) που κυριαρχεί πλέον στους ασθενέστερους οικονομικά κατοίκους της δ) Οι διεθνείς οικονομικές και κοινωνικές συγκυρίες

Η διαμόρφωση της αστικής κοινωνίας των Πατρών στα πρότυπα των ευρωπαϊκών είχε ως αποτέλεσμα εκτός των άλλων και την ανάπτυξη ενός νέου συγκοινωνιακού μέσου, του υδροπλάνου, που λειτούργησε από την 21^η Αυγούστου 1928 έως το 1934 από την ιταλική εταιρεία Aero espresso.

4.4.1 Η ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ 20^{ου} ΑΙΩΝΑ (1923-1940)

Πληθυσμιακά η περίοδος αυτή (1922-1940) χαρακτηρίζεται από αύξηση και το 1928 ο πληθυσμός της πόλης είναι 61.278 κάτοικοι, δηλαδή περίπου 10.000 παραπάνω από την απογραφή του 1920, ένδειξη ότι αυτή οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά και μόνο στην εγκατάσταση των προσφύγων, αν λάβουμε υπόψη μας τις απώλειες σε ζωές λόγω των πολέμων, τη μετανάστευση – εσωτερική (Αθήνα) που παρουσιάζει έξαρση και εξωτερική (Βόρεια Αμερική) , καθώς και την απροθυμία μετεγκατάστασης από τις γύρω περιοχές (Καλαβρύτων, Γορτυνίας) λόγω των δυσμενών συνθηκών ζωής που επικρατούσαν στην πόλη για τους ασθενέστερες οικονομικά τάξεις. Το 1940 - 1941 ο πληθυσμός της πόλης ανερχόταν σε 79.570 κατοίκους, αύξηση φυσιολογική, που καταδεικνύει την ισορροπημένη και σταθερή πορεία. Να επισημάνουμε ότι η επαρχία των Πατρών μεταξύ των απογραφών του 1920 και του 1940 παρουσιάζει μια αύξηση της τάξεως των 37.000 κατοίκων. Αν ληφθεί υπόψη ότι μεταξύ των δύο αυτών απογραφών ο πληθυσμός της πόλης αυξήθηκε κατά 26-27.000 κατοίκους (συμπεριλαμβανομένων και των 8.000 περίπου προσφύγων) αντιλαμβανόμαστε ότι η εσωτερική μετανάστευση από τις όμορες περιοχές ήταν αρκετά σημαντική για την πόλη αλλά και για την ομώνυμη επαρχία με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την οικονομία και την κοινωνία γενικότερα.

Για το συνεχιζόμενο μεταναστευτικό ρεύμα, κυρίως προς τη Βόρεια Αμερική, κατά την περίοδο αυτή έχουμε να παρατηρήσουμε τα ακόλουθα: α) εξακολουθούν να ισχύουν για την πόλη όλα εκείνα τα θετικά, κυρίως, στοιχεία που αναφέρθηκαν για τις περιόδους από το 1900 έως το 1922 και β) ο κύριος όγκος των μεταναστών της πόλης προέρχεται όχι μόνον από τους οικονομικά

ασθενέστερους γηγενείς αλλά και από τους νεοεγκατασταθέντες από τη Μικρά Ασία πρόσφυγες.

4.5 Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΪΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ (1940-1950)

Την πλέον δυσχερή και σκυθρωπή περίοδο η πόλη των Πατρών τη διανύει από την κήρυξη του πολέμου το 1940 μέχρι τη λήξη του Εμφυλίου το 1950. Δυστυχώς, η ηρωική αυτή περίοδος με τους πολλαπλούς αγώνες για ανεξαρτησία και εδαφική ακεραιότητα αμαυρώθηκε από τον εμφύλιο πόλεμο.

Όπως ήταν φυσικό οι συνέπειες από τις πολεμικές δραστηριότητες ήταν για την Πάτρα και την ευρύτερη περιοχή πολλαπλές και αρκετά σημαντικές, κυρίως όμως είχαν αρνητικές επιδράσεις για την περαιτέρω πορεία της. Έτσι, τα κύρια αποτελέσματα αυτής της κατάστασης είναι τα παρακάτω: α) Αρχικά θα πρέπει να κάνουμε λόγο για τη σημαντική μείωση του εργατικού δυναμικού, αλλά και του νεανικού πληθυσμού, ο οποίος λαμβάνει μέρος στις πολυάριθμες πολεμικές επιχειρήσεις. β) Την ίδια περίοδο σημειώνεται μείωση της εμπορικής και γεωργικής δραστηριότητας λόγω των δύο πολέμων (Παγκόσμιο, Εμφύλιο) με άμεσο αποτέλεσμα είτε τη μείωση των εισαγωγών, κυρίως από τις χώρες του Άξονα, άρα και τη μείωση προσφοράς προϊόντων πρώτης ανάγκης, αφού οι παραγγελίες, κατά κύριο λόγο, είχαν δοθεί στις χώρες αυτές που πιστευόταν ότι θα επικρατήσουν, είτε τη διενέργεια αρπαγών σε καταστήματα των εμπόρων από ένστολους και μαχητές του Εμφυλίου.

4.6 Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΪΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ (1950-2000)

Η σημαντικότερη περίοδος για την Αχαϊκή πρωτεύουσα, η περίοδος δηλαδή που μπορεί να χαρακτηριστεί ως η πλέον αναπτυξιακή, είναι αυτή του δεύτερου μισού του 20^{ου} αιώνα (1950-2000) και ειδικότερα μέχρι τη δεκαετία του 1970, οπότε αρχίζουν να γίνονται ορατές οι επιπτώσεις (αρνητικές) της χαραχθείσας μέχρι τότε εθνικής οικονομικής πολιτικής. Το γεγονός αυτό είχε ως συνέπεια κυρίως την αλματώδη διόγκωση του πολεοδομικού συγκροτήματος Αθηνών –Πειραιώς αλλά και εν μέρει της μη ανεπτυγμένης ελληνικής περιφέρειας (εκτός δηλαδή της Θεσσαλονίκης, της Πάτρας, του Βόλου που είχαν από προπολεμικά σημειώσει σημαντική ανάπτυξη). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τον έντονο ανταγωνισμό, που σε συνδυασμό με τη συνεχιζόμενη εφαρμογή της κλασσικής επιχειρηματικής δραστηριότητας από τους επιχειρηματίες της Πάτρας, δηλαδή τη μη έγκαιρη προσαρμογή τους στα δεδομένα της εποχής (εργασιακά, τεχνολογικά), είχε ως επακόλουθο οι επιχειρήσεις να περιέλθουν σε δυσμενή θέση με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την κοινωνική ζωή και την πολιτιστική δραστηριότητα (μέσα σ' αυτό το διάστημα κλείνουν τα περισσότερα εργοστάσια που απασχολούσαν ένα τεράστιο αριθμό εργατικού δυναμικού: Πειραιϊκή- Πατραϊκή, Λαδόπουλος, Βέσο, Pirelli, Misko).

4.6.1 Η ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ 20^{ου} ΑΙΩΝΑ (1950-2000)

Πληθυσμιακά τα πράγματα, ειδικά την περίοδο αμέσως μετά τον πόλεμο, είναι ολοφάνερα αν παρατηρήσει κανείς τον κατωτέρω πίνακα όπου βλέπουμε μια συνεχή αύξηση του πληθυσμού της ευρύτερης περιοχής της πόλης των Πατρών κατά τον 20^ο αιώνα, γεγονός που παρουσιάζεται στα σημαντικά αστικά κέντρα και έμμεσα υποδηλώνει τις καλύτερες οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν στην πόλη και οι οποίες προσέλκυαν το ενδιαφέρον των κατοίκων των γύρω ορεινών κυρίως περιοχών που ήλπιζαν στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου τους και στην αναζήτηση μιας καλύτερης τύχης, αφού οι προσφερόμενες ευκαιρίες ήταν πολλαπλάσιες.

Έτος απογραφής	Πληθυσμός
1896	37.985
1907	37.724
1920	52.174
1928	61.278
1941	79.570
1951	94.192
1961	103.985
1971	120.847
1981	142.163
1991	153.344

Πηγή: Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας.

Επίσης, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι την περίοδο των δεκαετιών του 1950 και του 1960 όπου συνεχιζόταν η μετανάστευση στη Βόρεια Αμερική,

κυρίως με τα ιταλικά υπερωκεάνια Vulcania και Saturnia, τα οποία εκτελούσαν τη γραμμή αυτή από τη δεκαετία του 1930, άρχισε ένα έντονο μεταναστευτικό ρεύμα και προς την Αυστραλία, τη Γερμανία, όπου οι συνθήκες των τόπων υποδοχής προσέφεραν μεγαλύτερες και καλύτερες δυνατότητες για απασχόληση και βελτίωση του βιοτικού επιπέδου.

4.7 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

Η πνευματική και καλλιτεχνική δραστηριότητα στην Πάτρα των νεότερων χρόνων αποτελεί ένα μεγάλο κεφάλαιο της κοινωνικής ζωής της πόλης. Αντικατοπτρίζει ευθέως την οικονομική άνθιση που γνώρισε το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα και κυρίως τις τρεις τελευταίες δεκαετίες του, εποχή που εκτιμάται ως η περίοδος τη μεγαλύτερη ακμή της Πάτρας. Η οικονομική δύναμη της πόλης αυτό το διάστημα στηρίζεται κατά κύριο λόγο στη γεωγραφική της θέση –το πλησιέστερο προς τη Δύση λιμάνι της πρόσφατα απελευθερωμένης Ελλάδας, στην καλλιέργεια, στο εμπόριο και στη βιομηχανική μεταποίηση της κορινθιακής σταφίδας, περιζήτητης στις ευρωπαϊκές χώρες. Ταυτόχρονα αυτή η περίοδος αποτέλεσε πλούσια και ισχυρή παρακαταθήκη στην πολιτισμική ιστορία του τόπου.

Η Πάτρα της εποχής μια ανοικτή, πολυεθνική, με θρησκευτικό πλουραλισμό και διαπολιτισμικό χαρακτήρα, αφού από τα πρώτα χρόνια μετά την απελευθέρωση κατέφθασαν εκεί έμποροι από τα Επτάνησα, την Ήπειρο, τη Χίο, τη Σύρο, τη Σμύρνη καθώς και από χώρες τις Ευρώπης που θεωρούσαν το πρόσφατα απελευθερωμένο λιμάνι της πόλης πρόσφορο έδαφος για την επέκταση των δραστηριοτήτων τους στην ανατολική Μεσόγειο αλλά και την πλούσια ενδοχώρα της Αχαΐας κατάλληλη για την καλλιέργεια του «μαύρου χρυσού». Πρώτος ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας αντιλαμβανόμενος τον ιδιαίτερο ρόλο που επρόκειτο να παίξει η πόλη στη διασύνδεσή της με τις ευρωπαϊκές και μεσογειακές αγορές έθεσε την Πάτρα σε αναπτυξιακή προτεραιότητα αναθέτοντας στον πολεοδόμο Σταμάτιο Βούλγαρη να εκπονήσει το περίφημο πολεοδομικό σχέδιο της που περιλάμβανε την οικοδόμηση της «Κάτω», νέας, λιμενικής πόλης και την ανάδειξη και βελτίωση της «Άνω», παλαιάς πόλης. Γρήγορα η πόλη αναδείχθηκε σε δραστήρια οικονομικά και κοινωνικά πόλη –λιμάνι με σοβαρές αξιώσεις στον εμπορικό καταμερισμό της Μεσογείου. Η εφημερίδα *Ηχώ των Επαρχιών* στα 1842 σημειώνει: «*Ήδη βλέπει*

τις τον τόπον αυτόν της φρικωδεστέρας ερημώσεως, μετεβεβλημένον δια του βιομηχάνου και ευφρούς των κατοίκων εις πόλιν ανθηράν και ωραίαν, όπου το εμπόριον, η γεωργία και τα γράμματα αναπτύσσονται και θάλλουσιν...»

Ενώ οι αστοί ασχολήθηκαν με την εξέλιξη της πόλης σε σύγχρονο άστυ, οι παλαιοί κτηματίες και οι γόνοι τους προσανατολίστηκαν στην εθνική πολιτική σκηνή και πολλοί από αυτούς αναγορεύτηκαν στα ύπατα αξιώματα ως αποτέλεσμα της συμβολής τους στην Επανάσταση του 1821 και του ιδιαίτερου ρόλου της Αχαΐας στα πρώτα και αποφασιστικά επαναστατικά γεγονότα. Ας σημειωθεί ότι οι επιδόσεις της Πάτρας στην εθνική πολιτική σκηνή αποτελούν ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της και μέρος της κοινωνικής φυσιογνωμίας της ακόμα και σήμερα. Η νεότερη Πάτρα υπήρξε χώρος πολιτικών ζυμώσεων ποικίλων πολιτικών αντιλήψεων, αφού ακόμα και μερικές από τις πρώτες σοσιαλιστικές και αναρχικές ομάδες της χώρας δημιουργήθηκαν εκεί. Οι λόγιοι της πόλης υπήρξαν κατά κανόνα μέτοχοι ιδεολογικών και ενεργά κοινωνικά και πολιτικά πρόσωπα. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε: τον Αντώνιο Καλαμογάρτη (1810-1856), ο οποίος έγραψε ποιήματα με τα ψευδώνυμα « ο Ερημίτης του Χαλκωματά» ή «Bello Greco» στην Ιταλία και μετέφρασε Γάλλους και Ιταλούς συγγραφείς, καθώς και ολόκληρη την *Κόλαση* του Δάντη. Επίσης, συνέταξε πολιτική σάτιρα εναντίον του Καποδίστρια, για την οποία φυλακίστηκε και είναι αυτός που διάβασε στους συμπολίτες του το Σύνταγμα του 1843. Επισφράγισε την πολυτάραχη ζωή του σε ηλικία σαράντα έξι ετών. Τον Ανδρέα Ρηγόπουλο (1821-1889) νομικό, πολιτικό, θεατρικό συγγραφέα, κατ' επανάληψη βουλευτή και τελικά αυτόχειρα. Τον Παναγιώτη Συνοδινό (1836-1912) νομικό, θεατρικό συγγραφέα αλλά και αντιμοναρχικό σατιρικό ποιητή. Τον Αδαμάντιο Παπαδιαμαντόπουλο, τον Κωνσταντίνο Κωνστάκη, τον Εμμανουήλ Χαιρέτη, έμπορο, λόγιο και πολιτικό. Άλλος ένας «ιδανικός αυτόχειρας» ήταν ο Περικλής Γιαννόπουλος (1870-1910), γεννήθηκε στην Πάτρα και το λογοτεχνικό του έργο με έντονη ελληνολατρία επηρέασε πολλούς διανοούμενους της εποχής του και μεταγενέστερους. Καταγγέλλοντας την

ξενομανία των νεοελλήνων συνιστά ένθερμα τη λαϊκή τέχνη και ταυτίζει την αισθητική με την ελληνική φύση περιλαμβάνοντας σ' αυτήν το ελληνικό τοπίο και την ελληνική φύση. Για τον Γιαννόπουλο η αυτοκτονία ήταν «ένας ωραίος θάνατος». Στενός φίλος του Περικλή Γιαννόπουλου ήταν ο ποιητής Ιωάννης Παπαδιαμαντόπουλος (1856-1910), γόνος της γνωστής πατρικής οικογένειας, ο οποίος γεννήθηκε στην Αθήνα αλλά φαίνεται ότι δεν μπόρεσε να αποβάλει την Πατρινή του συνείδηση, αφού το ψευδώνυμο που επέλεξε (Ζαν Μωρεάς). Από τους πρωτοπόρους του συμβολισμού στη Γαλλία ίδρυσε μαζί με μαθητές του τη «Ρομαντική Σχολή».

Η Αχαϊκή πρωτεύουσα βρήκε στο πρόσωπο του Στέφανου Θωμόπουλου (1859-1935) τον χαρισματικό συγγραφέα που ανέδειξε το ιστορικό παρελθόν της. Το 1888 κυκλοφόρησε η *Ιστορία της πόλεως των Πατρών* που προκάλεσε πολύ μεγάλη αίσθηση. Με λιτό ύφος, σαφήνεια, πληρότητα και μεθοδικότητα, ο Θωμόπουλος συνέθεσε το ιστορικό χρονικό της γενέτειράς του από αρχαιοτάτων χρόνων έως το 1821 και το χρονικό αυτό συνεχίζει και σήμερα να αποτελεί μοναδικό πρότυπο για συγγραφή τοπικής ιστορίας. Η Πάτρα είναι η γενέτειρα και του Κωστή Παλαμά (1859), ο οποίος πέρασε στην πόλη τα πρώτα παιδικά του χρόνια και την εγκατέλειψε λόγω οικογενειακών ατυχημάτων. Στην ίδια πόλη γεννήθηκε το 1902 και ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος, όπου έζησε τα παιδικά του χρόνια και εμπνεύστηκε από αυτή την πρώτη ποιητική συλλογή του *Ρυθμοί στα Κύματα* (1920), καθώς και άλλα ποιήματα του που δημοσιεύθηκαν σε περιοδικά. Τέλος, πατρικής καταγωγής είναι και η ποιήτρια Θεώνη Δρακοπούλου (γνωστή με το φιλολογικό ψευδώνυμο Μυρτιώτισσα, +1968) ανεξάρτητα από το ότι γεννήθηκε στην Κρήτη, όπου ο πατέρας της διατέλεσε πρόξενος της Ελλάδος.

Σε όσους αναφέραμε πιο πάνω πρέπει να προστεθούν και ένα πλήθος άλλων σημαντικών δημιουργών που από μετριοφροσύνη ή συγκυριακά δεν τράβηξαν πάνω τους προβολείς της μεγάλης δημοσιότητας. Οπότε το αποτέλεσμα για την πρωτεύουσα της Αχαΐας κάθε άλλο παρά ευκαταφρόνητο

προκύπτει. Άλλωστε, εκτός από την Αθήνα που πάντα προσέλκυε τους διανοούμενους και τη Θεσσαλονίκη με την πολυεθνική ιδιοτυπία της, η Πάτρα δικαιολογημένα φημίζεται για την πολιτισμική της παράδοση, μια παράδοση, με περιεχόμενο και ακτινοβολία.

4.8 Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΤΟΝ 21^Ο ΑΙΩΝΑ

Φτάνοντας στον 21^ο πολλοί θα περίμεναν πως το φαινόμενο της μετανάστευσης θα αποτελούσε παρελθόν για την Αχαϊκή πρωτεύουσα. Ωστόσο, η κατάσταση η οποία διαμορφώνεται είναι τελείως διαφορετική. Η Πάτρα αποτελεί ειδική περίπτωση καθώς είναι το μεγαλύτερο λιμάνι της χώρας προς την υπόλοιπη Ευρώπη. Η πόλη, όπως και ολόκληρη η Ελλάδα, είναι για την πλειοψηφία των αλλοδαπών ενδιάμεσος σταθμός στο ταξίδι προς τη δική τους γη της επαγγελίας. Η τελευταία εξαρτάται από την πιθανή ύπαρξη συγγενών, από την ύπαρξη οργανωμένης κοινότητας ομοεθνών τους ή απλά, από τις παραπλανητικές υποσχέσεις που τα οργανωμένα κυκλώματα διακίνησης σκόπιμα δίνουν. Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας για το 2001-2004 ο πληθυσμός των αλλοδαπών που διαμένουν στην περιφέρεια, διαμορφώνεται ως εξής:

ΧΩΡΑ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ	ΔΙΑΜΕΝΟΝΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΧΑΪΑ	ΔΙΑΜΕΝΟΝΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΙΤΩΛ/ΝΑΝΙΑ	ΔΙΑΜΕΝΟΝΤΕΣ ΣΤΗΝ ΗΛΕΙΑ	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΛΒΑΝΙΑ	6585	5788	6325	18698
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ	423	177	1729	2329
ΡΟΥΜΑΝΙΑ	338	75	778	1191
ΟΥΚΡΑΝΙΑ	309	59	216	584
ΜΠΑΓΚΛΑΝΤΕΣ	22	-	343	365
ΜΟΛΔΑΒΙΑ	195	48	105	348
ΙΝΔΙΑ	128	120	95	343
ΡΩΣΙΑ	76	46	67	189
ΑΙΓΥΠΤΟΣ	-	6	99	105
ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ	58	2	17	77

ΓΕΩΡΓΙΑ	25	12	35	72
ΠΟΛΩΝΙΑ	20	9	25	54

Πηγή: Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας.

Αξίζει να σημειωθεί πως πέρα από τα στοιχεία που μας δίνει η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας για τους αλλοδαπούς που ζουν και εργάζονται στην περιοχή, στην ίδια περιφέρεια δραστηριοποιείται και ένα μεγάλο ποσοστό Κινέζων μεταναστών {οι μισοί Κινέζοι στην Ελλάδα (τουλάχιστον 10.000) έχουν εγκατασταθεί στην Αθήνα, ενώ οι υπόλοιποι κατευθύνθηκαν στη Θεσσαλονίκη, την Κρήτη και την Πάτρα}. Οι περισσότεροι ήρθαν στην Νομό Αχαΐας και ειδικότερα στην Πάτρα ύστερα από συνεννόηση με συγγενείς οι φίλους ότι μπορούν να εργαστούν στα υπάρχοντα κινέζικα μαγαζιά (πολλά από αυτά λειτουργούν στο κέντρο της πόλης, ενώ έχει αρχίσει η διείσδυση τους, στις εκτός κέντρου συνοικίες). Επίσης, τους προσελκύει το γεγονός ότι η Πάτρα είναι μια πόλη της οποίας η αγορά δεν είναι ακόμα κορεσμένη από κινέζικα προϊόντα (όπως αυτή της Ιταλίας). Η συντριπτική πλειονότητα των Κινέζων δεν μιλούν ούτε αγγλικά ούτε ελληνικά, διότι πιστεύουν ότι δεν τους χρειάζεται αφού οι όποιες συναναστροφές τους είναι μόνο μεταξύ τους και είναι ίσως η πιο «κλειστή κοινότητα μεταναστών». Επιπλέον, είναι οι μετανάστες που δουλεύουν περισσότερο. Εργάζονται ολόκληρη την ημέρα, ορισμένοι ακόμα και τις νυκτερινές ώρες. Το τελευταίο οφείλεται στο γεγονός ότι οι καλύτεροι πελάτες των Κινέζων είναι οι τσιγγάνοι οι οποίοι αγοράζουν εμπορεύματα τη νύχτα χωρίς τιμολόγιο και τα τροφοδοτούν στις λαϊκές αγορές.

Βάση του παραπάνω πίνακα η Αχαΐα συγκεντρώνει το μεγαλύτερο αριθμό μεταναστών και παλιννοστούντων, ενώ η Ηλεία έρχεται δεύτερη στην κατάταξη. Το γεγονός αυτό οφείλεται στο ότι η Αχαΐα γειτονεύει με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εσωτερικά σύνορα) όσο και τρίτες χώρες (εξωτερικά σύνορα).

Πέρα όμως από τους οικονομικούς μετανάστες οι οποίοι διαμένουν στην πόλη μας με νόμιμα έγγραφα (πράσινη κάρτα) υπάρχουν και αυτοί που δεν διαθέτουν κανένα νόμιμο έγγραφο και αναζητούν εργασία ή τη διαφυγή τους προς άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ιταλία, Γερμανία). Αυτή τη στιγμή ο αριθμός των αλλοδαπών χωρίς έγγραφα υπολογίζεται στα 1.000 με 1.200 άτομα, στην πλειοψηφία τους αφγανικής καταγωγής. Ο αριθμός διαρκώς αυξομειώνεται, καθώς υπάρχουν εβδομάδες που μπορεί να διαφύγουν 50 ή και περισσότεροι προς Ιταλία. Από αυτούς που επέλεξαν να ζήσουν στην Πάτρα, τον τελευταίο χρόνο έχουν υποβάλλει αίτημα ασύλου περίπου 200 άτομα. Παράλληλα, περισσότεροι από 100 ανήλικοι έχουν μεταφερθεί σε ειδικά κέντρα υποδοχής για αιτούντες άσυλο ανά την Ελλάδα στο πλαίσιο του προγράμματος ενημέρωσης και νομικής στήριξης που έχει ανατεθεί στον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό (ΕΕΣ) από το υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Αν και η μετακίνηση πληθυσμών δεν είναι «πρόβλημα», τουλάχιστον στην Ελλάδα, συναντάμε αρκετά προβλήματα. Τα κυριότερα, όπως αυτά τουλάχιστον εντοπίζονται στην εργασία με τον πληθυσμό των αλλοδαπών, Αφγανών κυρίως, χωρίς έγγραφα στην Πάτρα είναι τα παρακάτω: Οι άνθρωποι αυτοί φεύγουν από το, ευρισκόμενο εδώ και 30 χρόνια σε εμπόλεμη κατάσταση, Αφγανιστάν και φτάνουν στην Πάτρα μεταφερόμενοι από κυκλώματα λαθροδιακινητών. Τα κυκλώματα σκόπιμα δεν τους ενημερώνουν για την κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα και την υπόλοιπη Ευρωπαϊκή Ένωση. Ένα ακόμη καίριο πρόβλημα είναι η διαβίωσή τους σε έναν τον άτυπο, παράνομο καταυλισμό της Πάτρας, όπου οι συνθήκες είναι απάνθρωπες. Παράλληλα, οι κίνδυνοι από την ύπαρξη του ήδη υπάρχοντος καταυλισμού είναι τόσο οι άθλιες και επικίνδυνες εν δυνάμει και για τη δημόσια υγεία συνθήκες διαβίωσης, όσο και η πλήρης αδυναμία ελέγχου των τεκταινομένων εκεί. Υπάρχει βεβαιότητα ότι στον καταυλισμό διεξάγονται παράνομες δοσοληψίες όπως εμπορεία ναρκωτικών, λαθροδιακίνηση ανθρώπων, πορνεία και ίσως (αν και κάτι τέτοιο δεν μας έχει καταγγεληθεί) εμπόριο οργάνων.

Λύσεις στα προβλήματα που αναφέρθηκαν μπορούν να δοθούν. Όσον αφορά στην περίπτωση της Πάτρας, η δημιουργία ξεχωριστών ανθρώπινων χώρων φιλοξενίας για τους ανήλικους και τους αιτούντες άσυλο μπορεί να αποτελέσει τη λύση, μαζί με τη δημιουργία χώρου όπου θα ενημερώνονται όλοι οι υπόλοιποι για τα δικαιώματα, τις υποχρεώσεις και τη νομοθεσία Ελλάδας και Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα παραπάνω όμως θα πρέπει να συνδυαστούν με αυστηρά μέτρα πάταξης των κυκλωμάτων λαθροδιακίνησης και εκμετάλλευσης ανθρώπων.

Όσον αφορά την εσωτερική μετανάστευση, σύμφωνα με τα στοιχεία απογραφής του 1981, παρουσιάζεται θετική μεταβολή της τάξης των +2.150 ατόμων. Η εξωτερική μετανάστευση είναι επίσης θετική και ανέρχεται, για την ίδια περίοδο, σε 3.600 άτομα.

5.ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΟΙ ΠΑΤΡΙΔΟΤΟΠΙΚΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα αναφερθούμε στους σημαντικότερους εν ενεργεία πολιτιστικούς Συλλόγους- σωματεία που εδρεύουν στη Πάτρα. Πέρα όμως από αυτό προβαίνουμε στην παράθεση πίνακα στον οποίο καταγράφονται όλοι οι ιστορικοί Σύλλογοι- σωματεία που αποτελέσαν τους προπομπούς για πολλούς από τους μετέπειτα Συλλόγους. Σκοπός του κεφαλαίου αυτού είναι να παρουσιάσουμε στον αναγνώστη πληροφορίες και στοιχεία σχετικά με τους Συλλόγους –σωματεία της πόλης όπως: γιατί δημιουργήθηκαν οι παρακάτω Σύλλογοι, πότε δημιουργήθηκαν και από ποιους, τι ώθησε τους ανθρώπους στην δημιουργία τους, ποια η σημασία και η χρησιμότητα των Συλλόγων γι' αυτούς, ποια η οργανωτική δομή αυτών, ποια η δράση τους καθώς και τα μελλοντικά τους σχέδια.

Το κεφάλαιο αυτό στοχεύει σε τρεις κατευθύνσεις: πρώτον να βοηθήσει τον αναγνώστη προκειμένου διαμορφώσει μια γενική εικόνα για τους Συλλόγους – σωματεία που δραστηριοποιούνται στη πόλη μας, δεύτερον να πληροφορήσει τον αναγνώστη σχετικά με την ιστορική, διαχρονική διαδρομή των Συλλόγων από το χθες στο σήμερα και τρίτον να εκθειάσει το φαινόμενο της εσωτερικής μετανάστευσης το οποίο εμφανίζεται σε όλα τα στάδια της ιστορίας της πόλης.

Για την συλλογή των στοιχείων πραγματοποιήθηκαν επιτόπιες συνεντεύξεις εμού της ίδιας στα γραφεία των Συλλόγων.

5.1 ΟΙ ΠΑΤΡΙΔΟΤΟΠΙΚΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ

ΠΑΓΚΑΛΑΒΡΥΤΙΝΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΤΡΑΣ

Ο Ιστορικός Παγκαλαβρυτινός Σύλλογος Πάτρας ιδρύθηκε το 1873 από μια ισχυρή παρoικία Καλαβρυτινών, οι οποίοι πήραν την απόφαση και άρχισαν να κατεβαίνουν στην πόλη κατά τον 16^ο με 17^ο αιώνα αναζητώντας καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Ο σύλλογος συνεχίζει τη δράση του μέχρι και σήμερα σαν ένα ενεργό κύτταρο της πόλης.

Σε όλο αυτό το διάστημα των 135 χρόνων υπήρξαν πολλοί και σημαντικοί σταθμοί για την πορεία του συλλόγου. Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε την έκδοση εβδομαδιαίας εφημερίδας μικρού σχήματος με τίτλο «Η ΛΑΥΡΑ» η οποία κυκλοφόρησε τον Μάιο του 1879 επί προεδρίας Γεωργίου Διαμαντόπουλου. Το πρώτο φύλλο κυκλοφόρησε τον Ιούνιο του 1879 και αποτέλεσε πρωτοποριακή πρωτοβουλία για την εποχή. Το 1903 η έκδοση της εφημερίδας σταμάτησε λόγω οικονομικών προβλημάτων της εποχής, αλλά και λόγω του πολέμου. Στις 3 Φεβρουαρίου 1895 επί προεδρίας Θεόδωρου Ζαΐμη ο Σύλλογος φέρνει από τα Καλάβρυτα το Ιερό και Ιστορικό Λάβαρο της Αγίας Λαύρας με αφορμή τον εορτασμό της ανασυγκρότησής του. Η υποδοχή έγινε με τιμές στην πλατεία Τριών Συμμάχων και η μετάβαση του Ιερού Κειμηλίου έγινε με πομπή στα γραφεία των Καλαβρυτινών όπου τελέστηκαν τα εγκαίνια. Το 1896 επί προεδρίας Νικολάου Σαγιά ο Σύλλογος αναλαμβάνει τη λειτουργία της «Σχολής Λαού», που έχει στο ενεργητικό της ένα πλούσιο μορφωτικό έργο. Φωτισμένες προσωπικότητες ανέβηκαν στο βήμα και μετέτρεψαν τη Σχολή σε Λαϊκό Πανεπιστήμιο. Στις 25 Μαΐου του 1984 επί προεδρίας Χρήστου Χαμακιώτη, ο Σύλλογος αποκτά τα δικά του γραφεία που βρίσκονται στην οδό Γούναρη. Η πράξη πώλησης με αριθμό 15.729 έγινε στο συμβολαιογραφείο της Πολυξένης Παπουτσάκη-Γούρα.

Το 1990 επί προεδρίας Γεράσιμου Ρηγόπουλου ο Σύλλογος μαζί με άλλους συλλόγους της τέως επαρχίας Καλαβρύτων υπέβαλε για πρώτη φορά

στο Δήμο Πατρέων αίτημα για την παραχώρηση κοινόχρηστου χώρου, στον οποίο οι Καλαβρυτινοί της Πάτρας θα είχαν την ευκαιρία να τιμούν τους νεκρούς τους. Η σύγκυση περί το ιδιοκτησιακό καθεστώς ξεκαθάρισε 12 χρόνια αργότερα, οπότε το Δημοτικό Συμβούλιο με ομόφωνη απόφασή του έδωσε το όνομα της πλατείας απέναντι από το Γενικό Κρατικό Νοσοκομείο «Ο Άγιος Ανδρέας» ως πλατεία ΠΑΓΚΑΛΑΒΡΥΤΙΝΗΣ ΘΥΣΙΑΣ τιμώντας τους νεκρούς της πρώην επαρχίας Καλαβρύτων. Τον Οκτώβριο του 2003 επί προεδρίας Αθανασίου Ν. Φραντζή το Δ.Σ. αποφασίζει και υλοποιεί δυο σημαντικές δραστηριότητες:

α) επανακυκλοφορεί την εφημερίδα "ΛΑΥΡΑ" 100 χρόνια μετά την έκδοση του τελευταίου φίλου και
β) οργανώνει χορευτικά τμήματα που η συμμετοχή ξεπέρασε κάθε προσδοκία και σήμερα συμμετέχουν περισσότερα από 700 άτομα. Επίσης, καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου διοργανώνονται σημαντικές εκδηλώσεις οι οποίες τυγχάνουν την μεγάλη αποδοχή του κόσμου.

Το Διοικητικό Συμβούλιο του Παγκαλαβρυτινού Συλλόγου αποτελείται από τους: Πρόεδρος: Αθανάσιος Φραντζής, Α' Αντιπρόεδρος: Γιώργος Παλαιολογόπουλος, Β' Αντιπρόεδρος: Γιώργος Αγγελόπουλος, Γενική Γραμματέας: Γεωργία Χασαποπούλου, Ταμίας: Δήμητρα Λιναρδάτου, Ειδική Γραμματέας: Χριστιάννα Σπηλιώτη και μέλη: Δημήτρης Μαντάς, Βασίλειος Ασημακόπουλος, Ευγενία Σερέτη, Ελένη Τζουμάκα- Λαγουμιτζή, Βασιλική Δημοπούλου- Χασαποπούλου, Μαρία Παπαχριστοπούλου, Βασίλειος Σταθούλιας.

Ο σύλλογος σήμερα αριθμεί πάνω από 5.000 μέλη.

5.2 ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΝ ΠΑΤΡΑΙΣ ΚΡΗΤΩΝ

ΤΟ «ΑΡΚΑΔΙΟΝ»

Ο Σύλλογος των εν Πάτραις Κρητών «Το Αρκάδιον» δημιουργήθηκε με σκοπό *"Την υποστήριξις των δικαίων της Μεγαλομάρτυρος νήσου Κρήτης και την αμοιβαία αρωγή των τέκνων αυτής"*.

Το ιδρυτικό καταστατικό του Συλλόγου που εγκρίθηκε με το Β.Δ. της 6ης Μαΐου 1884 δεν υπάρχει σήμερα. Υπάρχουν, όμως, τροποποιήσεις αυτού το 1910, 1929, 1966 και 1985 που αναφέρονται σε αυτά. Από διάφορα στοιχεία, όμως, συμπεραίνεται ότι ο Σύλλογος υπάρχει και πριν το 1884 (δυστυχώς αρχείο δεν έχει διασωθεί).

Στην εφημερίδα *"Φορολογούμενος"* Πατρών της 6ης Αυγούστου 1882 αναφέρεται: *"Ομοίως και ο ενταύθα Σύλλογος Κρητών κατέθεσε δια του προέδρου αυτού έτερον στέφανον"*.

Την ίδια εποχή, επίσης, αναφέρονται οι συχνές προσφορές των Πατρινών προς τον Σύλλογο για την ενίσχυση των θυμάτων των Κρητικών Αγώνων.

Έτσι, λοιπόν, ο Σύλλογος Κρητών Πάτρας, αν δεν είναι ο αρχαιότερος, τουλάχιστον είναι από τους αρχαιότερους συλλόγους της Ελλάδας. Από δημοσιεύματα της εποχής εκείνης συμπεραίνουμε την σπουδαία δράση του Συλλόγου από τα πρώτα χρόνια της ίδρυσής του.

Ο *"Φορολογούμενος"* Πατρών στις 13 Οκτωβρίου 1889 γράφει: *"Συνεστήθη εν Πάτραις επιτροπή προς άμυναν της Κρήτης"*.

Στο αρχείο Χαιρέτη αναφέρεται ότι σώμα 70 περίπου Κρητών με επικεφαλής τους Χαιρέτη - Μπιτσάκη εξεστράτευσε στην Κρήτη και πολέμησε τον Τούρκο κατακτητή γύρω από το Ρέθυμνο. Επίσης, υπήρχε και άλλο εκστρατευτικό σώμα από 50 περίπου άνδρες Κρήτες των Πατρών με επικεφαλής τον Κωνσταντίνο Τριτάκη. Στις πρώτες δραστηριότητες του Συλλόγου πρέπει να αναφερθεί και η μεταφορά μεγάλης εικόνας των Αγίων Δέκα Μαρτύρων

Κρήτης από το Ρέθυμνο το 1883 και η τοποθέτησή της στο Ναό του Αγίου Δημητρίου Πατρών, όπου υπάρχει και σήμερα. Από τότε συνεχώς κάθε χρόνο την επομένη των Χριστουγέννων (26 Δεκεμβρίου) ο Σύλλογος γιορτάζει τους Άγιους Δέκα Μάρτυρες που τους θεωρεί προστάτες του.

Σήμερα η Κρητική παροιμία της Πάτρας αποτελείται από 500 περίπου οικογένειες Κρητών ή Κρητικής καταγωγής. Στις μέρες μας ο Σύλλογος Κρητών Πάτρας "Το Αρκάδι" κάνει αισθητή την παρουσία του στην Πατραϊκή κοινωνία με όλη του την μεγαλοπρέπεια. Οπωσδήποτε οι σκοποί του μετατοπίστηκαν. Δεν υπάρχουν σήμερα, ύστερα από εκατό και πλέον χρόνια, οι λόγοι που επέβαλαν την ίδρυσή του. Οι Κρήτες της Πάτρας σήμερα ακολουθούν το ρυθμό της κοινωνικής ζωής της περιοχής χωρίς καμία παραφωνία και απόκλιση. Συνεισφέρουν και απολαμβάνουν ίσα, μέσα στο σύνολο που ζουν.

Οι σημερινές δραστηριότητες του Συλλόγου είναι ανάλογες με το σκοπό που επιδιώκει να πετύχει σήμερα. Τα τελευταία χρόνια ο Σύλλογος έχει μια πολύ αξιόλογη δράση:

- Απόκτησε ιδιόκτητη στέγη αγοράζοντας και με συνδρομή των μελών και φίλων του αίθουσα περίπου 70 τ.μ. την οποία επίπλωσε και εξόπλισε.
- Οργάνωσε χορευτικό συγκρότημα με πλήρη εξάρτηση Κρητικών στολών που πολλές φορές έχει παρουσιάσει στην Πατραϊκή κοινωνία Κρητικούς χορούς. Συγχρόνως διατηρεί σχολή εκμάθησης Κρητικών χορών.
- Γιόρτασε το 1984 τα εκατό χρόνια από την ίδρυσή του με διάφορες εκδηλώσεις μεταξύ των οποίων και η κυκλοφορία αναμνηστικού ασημένιου σχετικού μεταλλίου.
- Τροποποίησε το καταστατικό του (1985), ώστε να ανταποκρίνεται στις σημερινές ανάγκες και εκδηλώσεις του.
- Κάθε χρόνο εκδίδει ημερολόγιο (ατζέντα) με διάφορα στοιχεία σχετικά με την Κρήτη, τα ονόματα των μελών του, τις δραστηριότητές τους.

- Με ποικίλες εκδηλώσεις κάθε χρόνο γιορτάζει την επέτειο του ολοκαυτώματος του Αρκαδίου, την εορτή των προστατών του Αγίων Δέκα και άλλες επετείους της Κρητικής Ιστορίας.
- Διοργανώνει χορούς, συνεστιάσεις, Κρητικές βραδιές και εκδρομές μεταξύ των μελών και φίλων του, καθώς και παιδικές γιορτές τα Χριστούγεννα, τις αποκριές.
- Οργανώνεται βιβλιοθήκη με βιβλία κυρίως της Κρητικής Λογοτεχνίας και σχετικών με την Κρήτη.

Τέλος, ο σύλλογος διοικείται από εννιαμελές διοικητικό συμβούλιο διετούς θητείας.

5.3 ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΡΚΑΔΩΝ ΠΑΤΡΑΣ «ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ»

Ο Σύλλογος Αρκάδων Πάτρας «ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ» αποτελεί την τελική μορφή μια σειρά συλλόγων που ιδρύθηκαν στην Αχαϊκή πρωτεύουσα που σκοπό είχαν την ανάπτυξη και την υποστήριξη των συμφερόντων των Αρκάδων της πόλης καθώς και την στενότερη σύνδεση τους.

Οι Αρκαδικοί Σύλλογοι που ιδρύθηκαν στην Πάτρα πριν από το 1900 είναι οι παρακάτω:

1. Τριπολιτών – Μαντινείων – Αγιοπετριτών – Κυνουριτών – Καστριτών προ του 1890.
2. Το 1889 Αρκαδικός Εμπορικός Σύλλογος.
3. Το 1894 ιδρύθηκε ο Σύνδεσμος Φίλων Αρκάδων.
4. Το 1894 Σύλλογος εργατών θαλάσσης.
5. Το 1897 ο Σύλλογος Αλληλεγγύης Αρκάδων.

Το 1990 οι Αρκάδες της πόλης ιδρύουν το Σύλλογο Αρκάδων Πάτρας «ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ». Το καταστατικό του συλλόγου εγκρίθηκε από το Πολυμελές Πρωτοδικείο Πατρών με την αριθμός 526/31-7-1990 απόφαση και καταχωρήθηκε στο βιβλίο αναγνωρισμένων σωματείων με αριθμό 1649/4-12-1990. Το καταστατικό αυτό με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης των μελών στις 22-2-2006 τροποποιήθηκε και μεταγλωττίστηκε στη Δημοτική Γλώσσα, ενώ η τροποποίηση εγκρίθηκε με την αριθμός 638/10-11-2006 απόφαση του Πρωτοδικείου Πατρών.

Σκοποί του Συλλόγου είναι: Η σύσφιγξη των πνευματικών και ηθικών δεσμών των μελών του και η αλληλεγγύη αυτών καθώς και η διαφύλαξη και προβολή των ιστορικών παραδόσεων και εθίμων της Αρκαδίας δια μέσου διαλέξεων – ομιλιών – συγκεντρώσεων.

Από το 2005 στεγάζεται σε ιδιόκτητο γραφείο. Ο Σύλλογος από τις ιδρύσεως του μέχρι σήμερα έχει αναπτύξει εξαιρετική δραστηριότητα, ενώ σε ετήσια βάση εκδηλώνονται:

- Αποκριάτικοι χοροί.
- Πρωτοχρονιάτικη κοπή πίττας.
- Αρτοκλασία στη μνήμη των Προστατών του Συλλόγου Παύλου και Δημητρίου, οι οποίοι είναι και πολιούχοι Τριπόλεως.
- Εκδρομές.
- Ενώ ανά πενταετία πραγματοποιείται αρχιερατικό μνημόσυνο υπέρ αναπαύσεως του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη.

Το Διοικητικό Συμβούλιο του Συλλόγου Αρκάδων Πάτρας αποτελείται από τους: Πρόεδρος: Διαμαντογιάννης Αθανάσιος, Γενικός Γραμματέας: Γιαννακόπουλος Βασίλειος, Ταμίας: Τσαρδούνης Ηλίας, Μέλη: Ανδροπούλου Ευφροσύνη, Θανοπούλου Αγγελική, ενώ αριθμεί 340 μέλη.

Όραμα του συλλόγου είναι η κάλυψη όλων των αναγκών των Αρκάδων της πόλης καθώς και η διεύρυνση του, με νέα μέλη. Τέλος, στα άμεσα σχέδια τους συγκαταλέγεται και η έκδοση μηνιαίας εφημερίδας.

5.4 ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΛΕΥΚΑΔΙΩΝ ΠΑΤΡΑΣ

«Η ΦΑΝΕΡΩΜΕΝΗ»

Ανάμεσα σε πολλές πολυπρόσωπες και ανθούσες παροικίες της ευρύτερης περιοχής της αχαϊκής πρωτεύουσας συναριθμείται και εκείνη των Λευκαδίων. Το 1915 – 1920 φτάνουν στην Πάτρα κάποιοι Λευκαδίτες ξωμάχοι που αναζητούσαν καλύτερες συνθήκες ζωής. Μαρτυρείται πως οι πρώτοι εκείνοι Λευκαδίτες εγκαταστάθηκαν στην περιοχή των Συχαινών. Στη συνέχεια ακολούθησαν περισσότεροι που συνέταξαν τις πρώτες μικρές, παροικιακές ομάδες τις πόλης.

Η μεγάλη, ωστόσο, φυγή ο πρώτος μαζικότερος αποικισμός σημειώθηκε στα χρόνια του πολέμου και κυρίως κατά και μετά τον εμφύλιο σπαραγμό. Αποτέλεσμα όλης αυτής της κατάστασης ήταν πως η Πάτρα και κυρίως οι νότιες περιοχές ως τα Βραχναίικα δέχτηκαν ένα τεράστιο αριθμό Λευκαδίων. Οι περισσότεροι από αυτούς ήταν σε δεινή θέση που αναζητούσαν καλύτερη τύχη στα σταφιδάμπελα των νοτίων περιοχών της αχαϊκής πρωτεύουσας, αλλά και στα πολλά εργοστάσια της πόλης (Πειραϊκή – Πατραϊκή, Λαδόπουλου, Πιρέλι, Βέσο). Από τότε μέχρι και τις δεκαετίες του 1960- 1970 έχουμε μια συνεχή μετακίνηση Λευκαδίων από το γενέθλιο τόπο τους στην αχαϊκής γης.

Ο Σύλλογος των εν Πάτρας Λευκαδίων ιδρύθηκε τον Ιούνιο του 1925 από μια μικρή ομάδα 29 ατόμων. Η μικρή τότε κοινότητα των Λευκαδίων, σκόρπια από τα Συχαινά μέχρι τα Βραχναίικα, αποκτούσε μια εκπροσώπηση, μια ευκαιρία εντοπισμού και αναγνώρισης. Η πορεία του Συλλόγου συνεχίστηκε μέχρι το 1940, οπότε και χάθηκε μέσα στη συμφορά του πολέμου. Ακολούθησε η κατοχή και ο μαύρος εμφύλιος. Η δεκαετία του 1950 στάθηκε για όλη την Ελλάδα μια περίοδος ανάρρωσης.

Τον Απρίλη του 1962 μια άλλη ομάδα από 29 Λευκαδίτες συμφώνησαν και ανέστησαν τον πεθαμένο για δύο δεκαετίες Σύλλογο. Από τότε και χωρίς καμία διακοπή πορεύεται ο Σύλλογος –καθοδηγητής σε μια πολυάνθρωπη τώρα

κοινότητα τεσσάρων γενεών. Ο Σύλλογος έχει κυρίαρχο στοιχείο τον παροικιακό χαρακτήρα. Δεν έχει κανένα άλλο ρόλο και αντικείμενο από το να γεφυρώνει το νησί με τον αποικισμό του στην Αχαϊκή γη. Σε όλο αυτό το διάστημα των 80 χρόνων υπήρξαν πολλοί και σημαντικοί σταθμοί για την πορεία του συλλόγου. Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε την έκδοση του τριμηνιαίου περιοδικού «ΝΗΡΙΚΟΣ» (η Νηρίκος που καταλάμβανε το λόφο πάνω από το Καλλιγόνι, ήταν πρωτεύουσα του νησιού για 2.5000 χρόνια), καθώς και την έκδοση του «Μικρού Ανθολόγιου» στο οποίο καταγράφεται η ζωή και η δράση των Λευκαδίων συγγραφέων που ζουν στην Πάτρα. Το 1994 ο Σύλλογος αποκτά το πρώτο ιδιόκτητο γραφείο του, ενώ προχωρεί και στη συγκρότηση και λειτουργία χορευτικών τμημάτων. Το 1995 γίνεται η συγκρότηση μουσικών ομάδων με υπεύθυνο το Βαγγέλη Μακρυγιώργο. Το 1998 διοργανώνεται το 1^ο Παλλευκαδικό Συνέδριο . Το 2004 διοργάνωσε το 1^ο Παροικιακό συνέδριο. Το 1996 πραγματοποιείται τριήμερο συνέδριο με τίτλο: «Η ΛΕΥΚΑΣΑ ΧΘΕΣ – ΣΗΜΕΡΑ – ΑΥΡΙΟ», καθώς και ομαδική έκθεση Λευκαδίων ζωγράφων. Ενώ το 2005 πραγματοποιήθηκαν τριήμερες εκδηλώσεις για τα ογδόντα χρόνια του Συλλόγου. Στις μέρες μας ο Σύλλογος συνεχίζει την μακρόχρονη δράση του με πλήθος δραστηριοτήτων. Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε την κοπή της πρωτοχρονιάτικης πίτας, τις χοροεσπερίδες που πραγματοποιούνται κατά την περίοδο τις αποκριάς και την οργάνωση χορευτικών τμημάτων για την εκμάθηση παραδοσιακών χορών.

Το Διοικητικό Συμβούλιο του συλλόγου αποτελείται από τους:
Πρόεδρος: Απόστολος Μαργέλης, Αντιπρόεδρος: Νικόλαος Μαραγκός,
Γραμματέας: Αναστασία Σταματελάτου- Γώγου, Ταμίας: Άγγελος Δρακάτος,
Μέλη: Γεράσιμος Αποστόλου (Υπεύθυνος Μηχανοργάνωσης), Σοφία Γράψα (Υπεύθυνη εκδηλώσεων), Στέφανος Γράψας (Υπεύθυνος εκδρομών), Φώτης Καλύβας (Υπεύθυνος Τύπου), Χρίστος Ροντογιάννης (Υπεύθυνος κοινωνικών).
Αναπληρωματικά Μέλη: Ευαγγελία Αραβανή, Νικόλαος Βουκελάτος, Αρετή Βερβέρογλου, Στέφανος Μικρώνης, Αναστάσιος Περδικάρης.

Οι Λευκάδιοι της Πάτρας, συγκροτούν μια κοινότητα 10.000 -12.000 ατόμων, κάπου το 7% στο σύνολο του πληθυσμού της πόλης. Μια κοινότητα που σήμερα ορίζεται από τρεις και τέσσερις γενιές Λευκαδίων.

5.5 ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΝ ΠΑΤΡΑΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΩΝ «Ο ΆΓΙΟΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ»

Ο Σύλλογος των εν Πάτρας Κεφαλληνίων «Ο Άγιος Γεράσιμος» αποτελεί έναν από τους αρχαιότερους Συλλόγους που δραστηριοποιούνται στην πόλη μας, αφού μετρά ιστορία 134 χρόνων. Αφορμή για την δημιουργία του Συλλόγου αποτέλεσε η παρουσία μια ισχυρής παρoικία Κεφαλληνίων που είχαν εγκατασταθεί στην πόλη ήδη από τα μέσα του 16^ο αιώνα, προκειμένου εργαστούν στις γεωργικές και εμπορικές επιχειρήσεις της πόλης.

Αρχικά, οι Κεφαλλήνες της Πάτρας προβαίνουν στην δημιουργία δύο παράλληλων συλλόγων: του «Ανδρέα Μεταξά» στις 8/5/1874 ο οποίος αριθμούσε περί τα 800 μέλη και του «Φιλανθρωπική Εταιρεία - Ο Άγιος Γεράσιμος» στις 11/5/1874. Η αδυναμία, ωστόσο, συνύπαρξης των δύο αυτών Συλλόγων γρήγορα οδήγησε στη κατάργηση του πρώτου και στην επικράτηση του δευτέρου.

Σκοποί του Συλλόγου των εν Πάτρας Κεφαλληνίων «Ο Άγιος Γεράσιμος» είναι: η συντήρηση της αγάπης των μελών του προς την πατρογονική τους εστία, η διατήρηση των Κεφαλλονίτικων εθίμων, η ηθική αλληλοβοήθεια και αλληλεγγύη προς τα μέλη του Συλλόγου, καθώς και η χρηματική υποστήριξη αυτών, όταν αυτή κρίνεται απαραίτητη. Ο Σύλλογος στα 134 χρόνια ζωής του έχει αναπτύξει μια αξιόλογη δράση, σίγουρα όμως θα αποτελούσε παράληψη η μη αναφορά μας στην ανέγερση του ιστορικού Ιερού Ναού του Αγίου Γερασίμου που αποτέλεσε αποκλειστικά πρωτοβουλία του Συλλόγου. Ο Ναός του Αγίου Γερασίμου επί της Ακτής Δυμαίων έχει κτιστεί σε οικόπεδο που δωρήθηκε το έτος 1878 από την Αγγελική Γεωργακοπούλου (της οικογένειας Λαδοπούλου) στον αρχικό σύλλογο «Φιλανθρωπική Εταιρεία - Ο Άγιος Γεράσιμος», ενώ ανεγέρθει αποκλειστικά με δαπάνες των μελών της Φιλανθρωπικής Εταιρείας σε σχέδια του Κεφαλλονίτη Πολιτικού Μηχανικού Δ.

Λυκούδη, έκτοτε η διαχείριση του Ναού αποτελεί αποκλειστική πρωτοβουλία του τετραμελούς εκκλησιαστικού συμβουλίου του Συλλόγου.

Σε ετήσια βάση ο Σύλλογος προβαίνει σε ένα σημαντικό αριθμό εκδηλώσεων.

Αξίζει να αναφέρουμε:

- Τη διδασκαλία παραδοσιακών χορών.
- Τη διοργάνωση εκδρομών.
- Τη κοπή της πρωτοχρονιάτικης πίτας σε ειδική τελετή, όπου βραβεύονται τα παιδιά που αρίστευσαν στις σπουδές τους.
- Τη διοργάνωση του αποκριάτικου χορού.
- Τη διοργάνωση διαφόρων εκδηλώσεων στις οποίες λαμβάνουν μέρος παραδοσιακά μουσικά και χορευτικά συγκροτήματα της Κεφαλληνίας.
- Στις 21 Μαΐου ο Σύλλογος εορτάζει την ένωση των Ιονίων Νήσων με την Ελλάδα, ενώ σε εκδήλωση που πραγματοποιεί λαμβάνουν μέρος και οι υπόλοιποι Σύλλογοι των Επτανήσων.

Ο Σύλλογος διοικείται απο10μελές συμβούλιο το οποίο αποτελείται από τους: Πρόεδρος: Καπάτου Τζώγια, Αντιπρόεδρος: Παπαλεξάτος Σπύρος, Γραμματέας: Τσουδή Ευρώπη, Ταμίας: Στεφανάτος Σπύρος, Μέλη: Μενεγής Γεράσιμος, Καλογεράτος Οδυσσέας, Στελλάτος Φραγκίσκος, Καπάτου Ιωάνθη, Λινάρδου Ελένη, Μολφέτας Χαράλαμπος, ενώ αριθμεί 2.000 μέλη.

Το Εκκλησιαστικό συμβούλιο του Συλλόγου αποτελείται από τους: Πρόεδρος: Καπάτου Τζώγια, Υπεύθυνος Εκκλησίας: Βαγγελάτος Γεράσιμος, Μαράτος Χρήστος, Χαρίτος Κωνσταντίνος, Ροδοθεάτος Κωνσταντίνος.

5.6 ΠΑΝΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΤΡΩΝ

Γύρω στα 1880 και ενώ η Ήπειρος στέναζε ακόμη κάτω από το βαρύ τουρκικό ζυγό οι Ηπειρώτες της Αχαΐας ξεκινούσαν μαζί με τους Μακεδόνες της Αχαΐας μια σταυροφορία για τη λύτρωση των σκλαβωμένων ακόμη αδελφών της Ηπείρου και της Μακεδονίας. Το 1896 τυπώνεται καταστατικό της «Φιλόπτωχου Ηπειρομακεδονικής Αδελφότητας εν Πατραίς». Ωστόσο, μετά την απελευθέρωση της Ηπείρου και της Μακεδονίας (1912-13) και αφού εξέλειπε ο σκοπός για τον οποίο είχε ιδρυθεί η Αδελφότητα Ηπειρώτες της Πάτρας ακολουθούν αυτόνομη πορεία.

Στις 11/01/1919 ιδρύεται στην Πάτρα Σύλλογος με την επωνυμία «Πανηπειρωτικός Σύλλογος Πατρών». Ο αριθμός των Ηπειρωτών που είχαν εγκατασταθεί στην πόλη αναζητώντας καλύτερες συνθήκες ζωής αριθμούσε εκείνη της εποχή αριθμούσε περί τις 25.000 άτομα. Πρώτος πρόεδρος του Συλλόγου υπήρξε ο κ. Γ Χαραλάμπης, εξέχον μέλος της Πατραϊκής κοινωνίας. Η θητεία του πρώτου Δ.Σ. κράτησε μέχρι το 1924. Νέος πρόεδρος εκλέγεται ο κ. Σ Σταυρόπουλος και έχουμε και την πρώτη τροποποίηση του καταστατικού. Το 1937 και μέχρι το 1940 το Δ.Σ. του Συλλόγου με πρόεδρο τον κ. Π. Σταματιάδη αναπτύσσει έντονη δραστηριότητα με κύριο σκοπό την υλοποίηση των στόχων του καταστατικού. Υστερεί βέβαια σε οργάνωση καθώς τακτικά μέλη δεν υπάρχουν, ενώ τα διάφορα έξοδα των εκδηλώσεων καλύπτονται από έκτακτες εισφορές των Ηπειρωτών της Πάτρας, εμπόρων κυρίως και αρτοποιών. Στη διάρκεια της κατοχής ο σύλλογος αδρανεί. Ωστόσο, μετά την απελευθέρωση καταφέρνει και ανασυγκροτείται. Οι εκδηλώσεις του Συλλόγου αυτή την περίοδο αποκτούν μαζικότητα και γνωρίζουν μεγάλη επιτυχία.

Με σειρά εκδηλώσεων τακτικών και εκτάκτων που πραγματοποιεί κάθε χρόνο ο Πανηπειρωτικός Σύλλογος Πάτρας έχει έντονη παρουσία στα πολιτιστικά δρώμενα της αχαϊκής πρωτεύουσας. Τις εκδηλώσεις αγκαλιάζουν

όχι μόνο οι Ηπειρώτες της πόλης αλλά όλος ο πνευματικός κόσμος, οι αρχές της πόλης και πλήθος κόσμου.

Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε:

- Τον εορτασμό κάθε χρόνο της απελευθέρωσης της Πρωτεύουσας της Ηπείρου, των Ιωαννίνων με ποικίλες εκδηλώσεις. Δοξολογίες, ομιλίες, θεατρικές παραστάσεις, δεξιώσεις, ειδικά αφιερώματα στους τοπικούς τηλεοπτικούς σταθμούς.
- Τον εορτασμό της επετείου του έπους του '40 με ειδικό αφιέρωμα στη Γυναίκα της Πίνδου μέσα από μια σειρά εκδηλώσεων: Ιστορικοκοινωνική προσέγγιση, θεατρικά δρώμενα, έκθεση βιβλίου, συμμετοχή στην παρέλαση της 28^{ης} Οκτωβρίου.
- Μουσικοχορευτικές εκδηλώσεις με παραδοσιακή μουσική.
- Την κοπή της πρωτοχρονιάτικης πίτας σε ειδική τελετή όπου βραβεύονται τα παιδιά που άριστευσαν στις σπουδές τους, αλλά και μέλη του Συλλόγου ή φίλοι που προσφέρουν μεγάλη βοήθεια προς το Σύλλογο.
- Την έκδοση τριμηνιαίου περιοδικού «Ηπειρώτικοι Αντίλαλοι».
- Τη λειτουργία δανειστικής βιβλιοθήκης.
- Τη διδασκαλία παραδοσιακών χορών.
- Τη λειτουργία μουσικών τμημάτων.
- Τη λειτουργία αθλητικών τμημάτων: Πιγκ – Πογκ, Μπάσκετ καθώς και τμήματα σκάκι, με συμμετοχή σε τοπικά πρωταθλήματα. Ιδιαίτερα το τμήμα Μπάσκετ αποτελεί το πιο δραστήριο από τα αθλητικά τμήματα. Η ομάδα των ανδρών συμμετέχει στο πρωτάθλημα της Β΄ κατηγορίας με ιδιαίτερες επιδόσεις και φιλοδοξεί την άνοδο στην Α2 κατηγορία.

Το Διοικητικό Συμβούλιο του Συλλόγου αποτελείται από τους:
Πρόεδρος: Μαγκλάρas Μανόλης, Αντιπρόεδρος: Κόφας Χαρίλαος, Γενικός Γραμματέας: Παρθενίου Ιωάννης, Ειδικός Γραμματέας: Τζουμάνη Ιωάννα, Ταμίας: Γεωργίου Βασίλειος, Έφορος Αθλητισμού: Γκοτσόπουλος Χρήστος,

Έφορος Πολιτισμού: Σιώζου Φωτεινή, Κοσμήτορας: Χαΐδας Αλέξανδρος, Μέλη: Μαντζίκας Σωτήριος, Χατζηγιάννη Γεωργία, Γιαλαλής Γεώργιος, ενώ αριθμεί 1.500 μέλη.

Ο Πανηπειρωτικός Σύλλογος Πάτρας δεν επιθυμεί να είναι ένας μουσειακός Σύλλογος, στατικός και μόνο συντηρητής της παράδοσης. Αντίθετα, επιθυμεί να συνδυάσει αυτή την πλούσια κληρονομιά με τη νέα πραγματικότητα, με τα νέα δεδομένα. Επιθυμεί να καταστήσει την παράδοση ζωντανό, δυναμικό, ζωογόνο στοιχείο για ένα σύγχρονο παρόν και ένα μακρόπνοο μέλλον. Επιθυμεί και επιδιώκει ν' ανοιχτεί προς την κοινωνία, τους νέους, να τους φέρει κοντά του, μέσα από μια σειρά ενέργειες και εκδηλώσεις. Επίσης, επιθυμεί να διευρύνει τη συνεργασία με όλους τους τοπικούς, κοινωνικούς και πολιτιστικούς φορείς και βέβαια να συνεχίσει την πολύ πετυχημένη συνεργασία με το Δήμο σε θέματα κοινωνικά, πνευματικά, πολιτιστικά, με σκοπό να παρεμβαίνει ενεργά, δυναμικά και αποτελεσματικά στα πολιτιστικά δρώμενα της περιοχής.

Στους άμεσους στόχους του Συλλόγου είναι να συμμετάσχει στο διεθνές Φεστιβάλ Πατρών, σε εκδήλωση αφιερωμένη στην Πανελλήνια παραδοσιακή μουσική και χορό.

5.7 ΠΑΜΜΕΣΗΝΙΑΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΤΡΑΣ

«Ο ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑΣ»

Ο Παμμεσηνιακός Σύλλογος Πάτρας ιδρύθηκε στις 13/1/1957 από μια ισχυρή παροικία Μεσσήνιων, οι οποίοι πήραν την απόφαση να εγκατασταθούν στην πόλη των Πατρών αντιλαμβανόμενοι τα οφέλη που θα μπορούσαν να αποκομίσουν από την ενασχόληση τους με το εμπόριο αλλά και του πλεονεκτήματος που τους πρόσφερε το λιμάνι της πόλης ως την πλέον κατάλληλη πύλη εξόδου προς τον Ευρωπαϊκό κόσμο. Το γεγονός αυτό κάνει το Σύλλογο Μεσσηνίων Πάτρας να διαφοροποιείται από τους υπόλοιπους Συλλόγους που μελετάμε, αφού απώτερος σκοπός των Μεσσήνιων δεν ήταν η εξασφάλιση καλύτερων συνθηκών ζωής αλλά το εμπόριο, η εκπαίδευση, καθώς και η επικοινωνία με τον Ευρωπαϊκό κόσμο. Αυτή η μεγάλη αγάπη των Μεσσηνίων για μόρφωση και εκπαίδευση δικαιολογεί και το γεγονός πως σήμερα πολλοί από αυτούς κατέχουν εξέχουσες θέσεις στην Πατραϊκή ζωή (καθηγητές πανεπιστημίου, δικηγόροι, ιατροί, εκπαιδευτικοί).

Ο Σύλλογος των εν Πάτρας Μεσσηνίων αποβλέπει:

- Στην ανάπτυξη και βελτίωση των κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των μελών του Συλλόγου, στη σύσφιξη των φιλικών αυτών δεσμών, καθώς και στη πνευματική επικοινωνία μεταξύ των απανταχού Μεσσηνίων.
- Στην ηθική αλληλοβοήθεια και αλληλεγγύη των μελών του Συλλόγου καθώς και στην οικονομική ενίσχυση αυτών, εκ του ταμείου του Συλλόγου εφόσον υπάρχει σοβαρή ανάγκη.
- Στην οικονομική υποστήριξη Μεσσήνιων μαθητών, φοιτητών οι οποίοι επιδεικνύουν εξαιρετικές επιδόσεις στις σπουδές τους.
- Στην εντός των πλαισίων της νομιμότητας συμμετοχή του Συλλόγου σε όλα τα τοπικά ζητήματα της Μεσσηνίας.

Ο Σύλλογος προκειμένου επιδείξει έντονη παρουσία στα Πατραϊκά δρώμενα προβαίνει κάθε χρόνο σε μια σειρά εκδηλώσεων οι οποίες τυγχάνουν μεγάλης αποδοχής από του Αχαιούς. Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε:

- Κάθε χρόνο (κατά το μήνα Ιούλιο) ο Σύλλογος προβαίνει στην διοργάνωση της Μεσσηνιακής βραδιάς. Είναι μια εκδήλωση κατά την οποία ο Σύλλογος αποβλέπει στην προώθηση των μεσσηνιακών προϊόντων καθώς και των τοπικών εθίμων και ηθών.
- Την κοπή της πρωτοχρονιάτικης πίτας. Στην τελετή αυτή βραβεύονται τα παιδιά που άριστευσαν στις σπουδές τους.
- Τη διοργάνωση του αποκριάτικου χορού.
- Τη διοργάνωση εκδρομών.
- Την εκδήλωση που πραγματοποιείται στη μνήμη του Παπαφλέσσα (ομιλία και κατάθεση στεφάνων).
- Η σημαντικότερη ωστόσο ενέργεια του Συλλόγου είναι η δημιουργία της Τράπεζας Αίματος. Η πρωτοβουλία αυτή αποβλέπει στο να καλύψει οποιαδήποτε ανάγκη για αίμα παρουσιαστεί από κάποια από τα μέλη του Συλλόγου ή γενικότερα από οποιονδήποτε άλλο.

Στους άμεσους στόχους του Συλλόγου είναι δημιουργία χορευτικών τμημάτων για την εκμάθηση παραδοσιακών χορών του τόπου μας καθώς και η έκδοση ενός μηνιαίου εντύπου.

Ο Σύλλογος διοικείται από 7μελές Διοικητικό Συμβούλιο το οποίο αποτελείται από τους: Πρόεδρος: Βοριάς Κωνσταντίνος , Αντιπρόεδρος: Ηλιόπουλος Κωνσταντίνος, Β΄ Αντιπρόεδρος: Ποδαρά Μαρία, Γραμματέας: Μαγκαφάς Παναγιώτης, Ταμίας: Μυλωνάς Ευστάθιος, Υπεύθυνες Δημοσίων Σχέσεων: Λαμπούση Πηνελόπη, Κάσσαρη Δήμητρα.

Τέλος ο Σύλλογος αριθμεί 10.000 μέλη, γεγονός που τον κατατάσσει ανάμεσα στους πολυπληθέστερους Συλλόγους της πόλης μας.

5.8 ΣΩΜΑΤΕΙΟ «ΦΑΡΟΣ» ΠΟΝΤΙΩΝ ΠΑΤΡΑΣ

Ο «Φάρος» Ποντίων Πάτρας ιδρύεται στις 20 Νοεμβρίου του 1984 με κύριο στόχο τη διάσωση, τη διατήρηση και τη διάδοση μιας βαριάς κληρονομιάς και της πολύτιμης παράδοσης της τρισχιλιόχρονης πορείας των Ποντίων. Από τότε μέχρι σήμερα συνεχίζεται το έργο του με το απαιτούμενο πάθος και την εκτίμηση για την ιστορία ενός γενναίου λαού κρατώντας ζωντανή τη μνήμη του στο χρόνο.

Εκεί που η πολιτεία απουσίασε άνθρωποι με γνώση και κυρίως πολιτισμικοί φορείς ενός άλλου Ελληνισμού, του Ποντιακού κατόρθωσαν και διαφύλαξαν την ιδιαίτερη αυτή παράδοση. Το σωματείο «Φάρος» Ποντίων Πάτρας δεν αποτελεί κάποιον (εκ)πολιτιστικό ή άλλης μορφής σύλλογο αλλά το μοναδικό φορέα διάδοσης της πολιτιστικής παράδοσης της κοινότητας των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής με καταγωγή από το Μικρασιατικό Πόντο συνεχίζοντας την ιστορική πορεία της «Ένωσης Ποντίων Πάτρας», παραμένει μια πραγματική κιβωτός διαφύλαξης, διάσωσης και μεταφοράς των παραδόσεων.

Κύριος στόχος του σωματείου είναι η έρευνα για τη διαχρονική παρουσία του Ποντιακού στοιχείου στην Πατραϊκή κοινωνία και σημερινό βίο των Ποντίων που ζουν τόσο στη χώρα μας όσο και έξω απ' αυτή διατηρώντας τις Ελληνικές παραδόσεις. Το σωματείο «Φάρος» Ποντίων Πάτρας έχει έντονη παρουσία στα πολιτιστικά δρώμενα της αχαϊκής πρωτεύουσας. Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε:

- Τη διαρκή παρουσία και δράση του χορευτικού τμήματος του σωματείου (όπου αυτή απαιτείται).
- Παράλληλα με την ιδιαίτερη δραστηριοποίηση του την τελευταία δεκαετία θεωρείται ως χώρος εκδήλωση αποδοχής παλιννοστούντων ομογενών από τις χώρες της πρώην ΕΣΣΔ.

- Στις 19 Μαΐου, ημέρα μνήμης της ποντιακής γενοκτονίας, το σωματείο πραγματοποιεί εκδηλώσεις μνήμης με την συμμετοχή τοπικών φορέων.
- Πέρα απ' αυτά υπάρχει και λειτουργεί τράπεζα αίματος σε συνεργασία με το νοσοκομείο «Άγιος Ανδρέας».

Το σημερινό Διοικητικό Συμβούλιο αποτελείται από τους: Πρόεδρος: Τσελεπίδης Βασίλης, Αντιπρόεδρος: Παπαδόπουλος Κώστας, Γενικός Γραμματέας: Μπροδήμα- Τσολακίδου Μαρίνα, Ταμίας: Γιαννόπουλος Παναγιώτης, Τακτικά Μέλη: Σωτηριάδου Σοφία, Συμεωνίδης Ηλίας, Σπυριδωνίδου Χρύσα και Ειδικός Γραμματέας: Δημητριάδης Παντελής.

Ο «Φάρος» Ποντίων Πάτρας αριθμεί σήμερα περισσότερα από 650 μέλη, τα οποία προσπαθούν να επιτύχουν τους βασικούς τους σκοπούς που είναι ιστορικοί, λαογραφικοί, καλλιτεχνικοί, μορφωτικοί και αφορούν στο βίο των Ποντίων.

Στους άμεσους στόχους του σωματείου συγκαταλέγεται η απόκτηση ιδιόκτητου χώρου στέγασης. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Πάτρα είναι μια από τις λίγες πόλεις της Ελλάδας που ο δήμος δεν έχει παραχωρήσει χώρο για τη στέγαση του.

5.9 ΠΑΜΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΠΑΤΡΩΝ

Ο Παμμικρασιατικός σύνδεσμος Πατρών αποτελεί την μαχόμενη πρωτοπορία όλων των προσφύγων. Ιδρύθηκε την 1/1/1923 με σκοπό να συσπειρώσει όλους τους Μικρασιάτες, να διατηρήσει τις μνήμες και την επαφή με τις προγονικές τους εστίες. Ο Παμμικρασιατικός σύνδεσμος Πατρών προσπάθησε και προσπαθεί να δώσει μια νέα πνοή στην περιοχή της Πλατείας Ελευθερίας για μια νέα πολιτιστικά αναπτυγμένη, νοικοκυρεμένη και ανθρώπινη συνοικία.

Η δράση του συνδέσμου καθιστά σαφές ότι δεν πρόκειται για έναν απλά πολιτιστικό σύνδεσμο με πληθώρα πολιτιστικών εκδηλώσεων αλλά για έναν μαχόμενο σύνδεσμο που αγωνίζεται για την καλύτερευση των συνθηκών ζωής του προσφυγικού στοιχείου γενικότερα και την ανάδειξη των πολιτικών προβλημάτων της περιοχής. Ο σύνδεσμος σε όλα τα χρόνια της λειτουργίας του συμμετέχει ενεργά για την επίλυση των προβλημάτων των κατοίκων της περιοχής. Έτσι, ενώ το 1923 με υπομνήματα και παραστάσεις οδήγησε στην κατασκευή του Α΄, Β΄ και Γ΄ προσφυγικού συνοικισμού, στις μέρες μας αγωνίζεται για την ένταξη των νέων οικονομικών μεταναστών στο Ελληνικό στοιχείο.

Ο Παμμικρασιατικός σύνδεσμος Πατρών προκειμένου επιδείξει έντονη παρουσία στα Πατραϊκά δρώμενα, προβαίνει κάθε χρόνο σε μια σειρά δράσεων και εκδηλώσεων, οι οποίες τυγχάνουν μεγάλης αποδοχής από του Αχαιούς. Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε:

- Την τεράστια εκδήλωση που διοργανώθηκε φέτος στην πόλη μας με θέμα «οι πρόσφυγες του '22». Η εκδήλωση περιελάμβανε έκθεση φωτογραφίας και δύο μεγάλες συζητήσεις, εκ των οποίων η πρώτη πραγματεύονταν τα αίτια της Μικρασιατικής Καταστροφής και η δεύτερη αφορούσε σχέδια δράσης για την ανάπλαση των προσφυγικών.

- Τη διοργάνωση των «Μικρασιάτικων» που σχετίζεται με το μπλόκο του 1943.
- Την εκδήλωση μνήμης που πραγματοποιείται κάθε χρόνο στο κτήμα Λυμπεροπούλου.
- Την ενεργή συμμετοχή του συνδέσμου στους αγώνες των εργαζομένων της πόλης μας.
- Τη κοπή της πρωτοχρονιάτικης πίτας.
- Τη διοργάνωση του αποκριάτικου χορού.

Ο σύνδεσμος διοικείται από εντεκαμελές διοικητικό συμβούλιο διετούς θητείας, ενώ το σημερινό Διοικητικό Συμβούλιο αποτελείτε από τους: Πρόεδρος: Κατιφόρης Σπυρίδων, Αντιπρόεδρος: Γεωργόπουλος Νικόλαος, Γραμματέας: Τρίαντης Σωτήριος και Στέφας Γεώργιος, Ταμίας: Θεριακής Ντίνος, Σύμβουλοι: Πελετίδης Κωνσταντίνος, Συμεωνίδης Γεώργιος, Ζαφειράκη Γιώτα, Αξιώτη Βασιλική και Καλογεράκης Κωνσταντίνος. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως ο σύνδεσμος αριθμεί πάνω από 5.000 μέλη.

Στους άμεσους στόχους του σωματείου συγκαταλέγεται η έκδοση μηνιαίου περιοδικού ή εφημερίδας και η αύξηση των μελών του συνδέσμου.

5.10 ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΥΠΡΙΩΝ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ ΠΑΤΡΑΣ

Ο Σύλλογος Κυπρίων Σπουδαστών Πάτρας (Σ.Κ.Σ.Π.) ιδρύθηκε στις 21/11/1975 από τους τότε λιγοστούς Κύπριους φοιτητές για την ανάγκη μιας συλλογικής φωνής των Κυπρίων φοιτητών και σπουδαστών για την προβολή του Κυπριακού προβλήματος.

Η παράνομη εισβολή του Αττίλα στην Κύπρο το 1974 ανάγκασε τους απανταχού Κυπρίους φοιτητές στην Ελλάδα, και όχι μόνο, να βγουν στους δρόμους και να διαμαρτυρηθούν με την συμπαράσταση των αδελφών Ελλαδιτών για την βάρβαρη εισβολή του Αττίλα. Στην Πάτρα τότε μια μεγάλη πορεία διαμαρτυρίας κατάκλυσε τους κεντρικούς δρόμους της πόλης και οι Πατρινοί ανταποκρινόμενοι στο κάλεσμα των Κυπρίων για συμπαράσταση ένωσαν τη φωνή τους μαζί τους. Στην Πάτρα τα μη οργανωμένα σύνολα των Κυπρίων φοιτητών τότε κατάλαβαν ότι με μια συλλογικότητα θα μπορούσε να προβληθεί το πρόβλημα της μαρτυρικής Κύπρου μόνο με την ενότητα μεταξύ τους. Έτσι, τον Νοέμβριο του 1975, αφού προηγήθηκαν κάποιες διαβουλεύσεις μεταξύ τους αποφάσισαν να ιδρύσουν τη Κυπριακή φοιτητική ένωση της Πάτρας με το όνομα "Σύλλογος Κυπρίων Σπουδαστών Πάτρας". Από τότε μέχρι και σήμερα ο Σύλλογος εργάζεται για την προβολή του Κυπριακού προβλήματος και συνάμα μάχεται για την διεκδίκηση όλων των φοιτητικών αιτημάτων και την επίλυση των κάθε είδους εμφανιζόμενων φοιτητικών προβλημάτων. Ο Σύλλογος τότε στεγάστηκε προσωρινά με άλλες φοιτητικές ενώσεις σε χώρο στο κέντρο της Πάτρας (Ερμού & Κορίνθου 281). Δυστυχώς, η προσωρινή αυτή στέγαση έφερε τη μη στέγαση του συλλόγου σε κάποιο οίκημα με αποτέλεσμα να χαθεί ένα σημαντικό κομμάτι από τα αρχεία του Συλλόγου (π.χ. πρακτικά, σφραγίδες, έγγραφα).

Σε όλο αυτό το διάστημα της ζωής του συλλόγου υπήρξαν πολλοί και σημαντικοί σταθμοί που στιγμάτισαν την πορεία. Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε:

- Στις 10/03/1976 πραγματοποιείται Ιδρυτική-Καταστατική συνέλευση για έγκριση καταστατικού, ενώ ακολουθεί αναγνώριση από Πρωτοδικείο Πατρών ως "Σωματείο" με έδρα την Πάτρα με αριθμό μητρώου 502 (απόφαση 464/1976).
- Στις 14/05/1977 πραγματοποιείται Καταστατική Συνέλευση για τροποποίηση καταστατικού και στη συνέχεια έγκριση τροποποίησης με αριθμό μητρώου 502Α (απόφαση 743/1977).
- Στις 08/03/1980 πραγματοποιείται Καταστατική Συνέλευση για τροποποίηση καταστατικού, ενώ ακολουθεί έγκριση τροποποίησης με αριθμό μητρώου 502Β (απόφαση 4/1983).

Σκοπός του Συλλόγου είναι η οργάνωση της πλατιάς συμμετοχής των μελών του για την επίτευξη των κυριότερων στόχων που είναι:

- α) Η εκπροσώπηση των Κυπρίων φοιτητών που σπουδάζουν στα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Πάτρας. Η υποστήριξη, προβολή, προώθηση και κατοχύρωση των δικαιωμάτων και συμφερόντων των Κυπρίων φοιτητών της Πάτρας.
- β) Η ανάπτυξη των δεσμών, η διάδοση του πνεύματος αλληλεγγύης και σύσφιξη των σχέσεων των σπουδαστών που κατάγονται από την Κύπρο. Η παροχή δυνατής υποστήριξης στα μέλη του.
- γ) Προσφορά υλικής και ηθικής βοήθειας στον αγωνιζόμενο Κυπριακό λαό.
- δ) Η διαφώτιση της Κοινής Γνώμης και ή με κάθε μέσο προβολή των απόψεων των Κυπρίων Σπουδαστών πάνω στα προβλήματά τους.
- ε) Η συμβολή στη πνευματική, πολιτιστική, καλλιτεχνική, αθλητική και κοινωνική ανάπτυξη των μελών του και του τόπου τους. Η ανάπτυξη δραστηριοτήτων, στο τομέα του φοιτητικού τουρισμού και ανταλλαγών και της διεθνούς φοιτητικής αλληλογραφίας.

Οι παραπάνω σκοποί επιδιώκονται:

α) Με διαλέξεις, σεμινάρια, εκδόσεις εντύπων, ψυχαγωγικές και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις (εκδρομές, προβολή ταινιών) βιβλιοθήκες, εντευκτήρια, αναγνωστήρια, λέσχες, καθώς και με την διεξαγωγή πρωταθλήματος ποδοσφαίρου που διοργανώνετε από το σύλλογο εδώ και δύο χρόνια.

β) Με την έκδοση εξαμηνιαίας εφημερίδας με τίτλο «Η φωνή του Συλλόγου».

γ) Με διαρκή επαφή των μελών του Συλλόγου με το Λαό της Κύπρου για κάθε είδους συνεργασία και βοήθεια για την προώθηση του δίκαιου αγώνα τους.

Το διοικητικό συμβούλιο του ιστορικού Συλλόγου Κυπρίων σπουδαστών Πάτρας αποτελείτε από τους: Πρόεδρος: Νεοκλέους Γιάννος, Αντιπρόεδρος: Πομπατζής Κώστας, Γεν. Γραμματέας: Ανδρέου Ελευθερία, Ειδικός Γραμματέας: Χατζηγιάγκου Ιωάννα, Ταμίας: Παφίτης Νεόφυτος, Οργανωτικός Γραμματέας: Αλαμπρίτης Παύλος, Μέλος: Χατζηκάλλης Γεώργιος. Ο Σύλλογος εκλέγει επίσης τριμελή Εξελεγκτική Επιτροπή, με ετήσια θητεία, ενώ αυτή τη στιγμή ο σύλλογος αριθμεί πάνω από 1000 μέλη.

5.11 ΓΥΦΤΙΚΑ – ΑΓΙΑ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ, ΣΥΝΟΙΚΙΑ ΠΑΤΡΩΝ

Η εμφάνιση ετερόχθονων στοιχείων στην Πάτρα δεν εκδηλώνεται μόνο με την ίδρυση Συλλόγων – σωματείων, αλλά και με την εγκατάσταση πληθυσμών σε συγκεκριμένες περιοχές της πόλης. Οι περιοχές αυτές εμφανίζουν κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τις διαφοροποιούν από όλες τις άλλες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η συνοικία της Αγίας Αικατερίνης (Γύφτικα).

Η συνοικία πήρε το όνομα της όταν τον 13^ο αιώνα οι βενετοί κάτοχοι της Πάτρας έφεραν και εγκατέστησαν εκεί τσιγγάνους οι οποίοι είχαν έρθει στην Ελλάδα από την Ινδία ή την Αίγυπτο (110 οικογένειες τσιγγάνων είχαν εγκατασταθεί και διέμεναν στην συνοικία). Μοναδική ασχολία τους ήταν η κατεργασία σιδήρου. Οι τσιγγάνοι αυτοί μέχρι τα νεότερα χρόνια εξέλεγαν τον αρχηγό τους ενώ πιο παλιά εξέλεγαν και ένα καπετάνιο ο οποίος ήταν πάντα λαϊκός και όχι τσιγγάνος. Σήμερα στην περιοχή υπάρχουν απόγονοι αυτών των τσιγγάνων, οι οποίοι βέβαια έχουν αφομοιωθεί με τον υπόλοιπο πληθυσμό της πόλης και αποτελούν δημότες του δήμου Πατρεών. Το μόνο που θυμίζει την καταγωγή τους είναι κάποιες κατοικίες που υπάρχουν σχεδόν από την άφιξή τους στην πόλη. Τα μικρά ιδιόκτητα σπίτια (ενός δωματίου κατά μέσο όρο) τα οποία υπάρχουν μέχρι και σήμερα, στεγάζουν πολυπληθείς οικογένειες και το στεγαστικό αποτελεί το μείζον πρόβλημα για τους κατοίκους της συνοικίας. Από τότε μέχρι σήμερα παραμένει από τις πιο φτωχές συνοικίες της Πάτρας. Μέχρι πριν λίγα χρόνια η συνοικία ήταν η πιο κακόφημη της Πάτρας. Σήμερα είναι από τις πιο ήσυχες γειτονίες δίπλα στο κέντρο.

5.12 ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΠΑΤΡΙΔΟΤΟΠΙΚΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ (1914- 1950)

Σ' αυτή την ενότητα της εργασίας μου παραθέτω τον πίνακα των Συλλόγων- σωματείων οι οποίοι έχουν πάψει οριστικά την λειτουργία τους. Οι Σύλλογοι αυτοί αποτέλεσαν την πρώιμη μορφή κάποιων μετέπειτα Συλλόγων.

Οι λόγοι για τους οποίους οι Σύλλογοι έπαψαν την δράση τους δεν είναι απολύτως ακριβείς, μπορούμε όμως να υποθέσουμε πως οι πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες πιθανόν να έπαιξαν σημαντικό ρόλο για την επιβίωση τους.

Α/Α	ΤΙΤΛΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΥ-ΣΩΜΑΤΕΙΟΥ	ΕΔΡΑ	ΕΤΟΣ
1	ΚΕΦΑΛΛΗΝΩΝ «ΑΓΙΟΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ»	ΠΑΤΡΑ	1914
2	ΓΟΡΤΥΝΙΑΚΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ε΄	ΠΑΤΡΑ	1915
3	ΔΗΜΗΤΣΑΝΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ	ΠΑΤΡΑ	1915
4	ΚΡΗΤΩΝ «ΑΡΚΑΔΙΟΝ»	ΠΑΤΡΑ	1915
5	ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΠΑΤΡΑ	1917
6	ΠΑΜΜΙΚΡΑΣΣΙΑΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ	ΠΑΤΡΑ	1923
7	ΚΕΡΚΥΡΑΙΩΝ «ΑΓΙΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ»	ΠΑΤΡΑ	1924
8	ΑΡΜΕΝΙΩΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ	ΠΑΤΡΑ	1925
9	ΛΕΥΚΑΔΙΩΝ «ΦΑΝΕΡΩΜΕΝΗ»	ΠΑΤΡΑ	1925
10	ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΩΝ	ΠΑΤΡΑ	1926
11	ΠΑΡΝΑΣΣΙΔΕΩΝ «ΑΔΕΛΦΟΣΥΝΗ»	ΠΑΤΡΑ	1926
12	ΖΑΚΥΝΘΙΩΝ «ΑΓΙΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ»	ΠΑΤΡΑ	1928
13	ΚΟΡΙΝΘΙΩΝ	ΠΑΤΡΑ	1928
14	ΠΛΗΣΙΒΙΤΣΙΩΤΩΝ ΗΠΕΙΡΟΥ «ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΛΙΑΣ»	ΠΑΤΡΑ	1928

15	ΛΑΜΠΕΙΩΝ	ΠΑΤΡΑ	1929
16	ΠΑΜΜΕΣΗΝΙΑΚΟΣ	ΠΑΤΡΑ	1929
17	ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ «ΝΕΟΜΑΡΤΥΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ»	ΠΑΤΡΑ	1929
18	ΚΑΛΑΒΡΥΤΙΝΩΝ «ΑΓΙΑ ΛΑΥΡΑ»	ΠΑΤΡΑ	1929
19	ΑΡΜΕΝΙΩΝ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ	ΠΑΤΡΑ	1930
20	ΗΛΕΙΩΝ «ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ»	ΠΑΤΡΑ	1931
21	ΚΑΛΑΒΡΥΤΙΝΩΝ «ΑΓΙΑ ΛΑΥΡΑ»	ΠΑΤΡΑ	1932
22	ΜΑΝΤΙΝΕΙΩΝ «ΟΙ ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΕΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ & ΠΑΥΛΟΣ»	ΠΑΤΡΑ	1933
23	ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΕΡΥΘΡΑΙΑΣ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ	ΠΑΤΡΑ	1933
24	ΦΑΡΡΑΙΩΝ «ΑΙ ΦΑΡΡΑΙ»	ΠΑΤΡΑ	1933
25	ΤΡΙΤΑΚΗ ΣΥΝΟΙΚΙΑ «ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ»	ΠΑΤΡΑ	1935
26	ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΝ ΠΑΤΡΑΣ ΤΡΙΤΑΙΕΩΝ « Η ΤΡΙΤΑΙΑ »	ΠΑΤΡΑ	1936
27	ΞΕΝΗΤΕΥΜΕΝΟΙ ΑΣΠΡΙΩΤΑΙ ΝΑΥΠΑΚΤΙΑΣ «ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ»	ΠΑΤΡΑ	1937
28	ΕΝΩΣΙΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ- ΘΡΑΚΗΣ ΝΟΜΟΥ ΑΧΑΪΑΣ	ΠΑΤΡΑ	1942
29	ΣΤΕΡΕΟΛΛΑΔΙΤΩΝ ΑΙΓΙΟΥ « Η ΟΜΟΝΟΙΑ »	ΠΑΤΡΑ	1945
30	ΚΑΛΑΒΡΥΤΙΝΩΝ ΠΑΤΡΩΝ ΣΥΛΛΟΓΟΣ	ΠΑΤΡΑ	1946
31	ΤΡΙΤΑΙΕΩΝ ΣΥΛΛΟΓΟΣ «Η ΤΡΙΤΑΙΑ»	ΠΑΤΡΑ	1946
32	ΓΗΡΟΜΕΡΙΤΩΝ ΕΝ ΠΑΤΡΑΣ « ΑΓΙΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ »	ΠΑΤΡΑ	1948

Πηγή: Πρωτοδικείο Πατρών.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Με την πτυχιακή αυτή εργασία καταγράφεται η κοινωνιολογική συμπεριφορά της Πάτρας από την εποχή της τουρκοκρατίας μέχρι σήμερα με κύριο σκοπό να παρουσιάσει αξιοπρόσεκτα στοιχεία και να προσφέρει σημαντικές πληροφορίες σε κάθε αναγνώστη. Αποτελεί, επίσης, πολύτιμο οδηγό για τους φοιτητές στην προσπάθειά τους να κατανοήσουν την γνώση μέσα από ένα συνδυασμό θεωρίας και πινάκων, με σκοπό να δώσει μια εμπειριστατωμένη εικόνα για την διάρθρωση της Πάτρας ώστε να δημιουργήσει ερεθίσματα και νέες ιδέες.

Αξίζει να αναφέρω πως όταν ανέλαβα αυτό το θέμα είχα μια εντελώς διαφορετική άποψη για το πώς θα προσεγγίσω. Στο μυαλό μου υπήρχαν διάφορες, σκόρπιες ιδέες και δεν μπορούσα να φανταστώ πως αυτές οι ιδέες θα μετουσιώνονταν σε μια πλήρη πτυχιακή εργασία. Σε αυτή την προσπάθεια συνάντησα πολλές δυσκολίες οι οποίες εστιάζονται κυρίως στην προσέγγιση των πατριδοτοπικών Συλλόγων – σωματείων καθώς οι πολλές υποχρεώσεις των υπευθύνων καθιστούσε ιδιαίτερα δύσκολη την εύρεση πληροφοριών. Ωστόσο η κατανόηση και η προθυμία κάποιων ανθρώπων ήταν σημαντικός σύμμαχος στην προσπάθειά μου. Δεν κρύβω όμως πως οι δυσκολίες αυτές με έκαναν πολλές φορές να απογοητευτώ και δεν ήταν λίγες οι φορές που πίστεψα ότι αυτή η προσπάθεια δεν θα ολοκληρωνόταν ποτέ.

Αναζητώντας τα στοιχεία που ήταν απαραίτητα και που θα με βοηθούσαν να τελειώσω την πτυχιακή μου, έμαθα πολλά πράγματα που μέχρι τότε αγνοούσα. Εκτός από τις γενικές γνώσεις που μου πρόσφερε για την ιστορία της πόλης, μπόρεσα να εκβαθύνω πάνω στη διαμόρφωση του πληθυσμού, καθώς και στους πολιτικούς, οικονομικούς, κοινωνικούς παράγοντες που την επηρέασαν. Τέλος, η επαφή μου με τους Πατριδοτοπικούς Συλλόγους με έκανε να κατανοήσω πως οι άνθρωποι αυτοί συνέχιζαν και

συνεχίζουν να επηρεάζουν την πόλη των Πατρών προς την κατεύθυνση της προόδου και της ανάπτυξης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Θωμόπουλος Σ. Ν., *Ιστορία της πόλεως των Πατρών από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι 1821*, Αχαϊκές Εκδόσεις, Πάτρα 1998, Πάτρα 1999.
- Κοκκοβίκας Α. Κων., *Αχαιοί πρωθυπουργοί της Ελλάδας*, Έκδοση Τοπικής Ένωσης Δήμου και Κοινοτήτων Νομού Αχαΐας, Πάτρα 2001.
- Λάζαρης Β. Κ., *Πολιτική ιστορία της Πάτρας*, Αχαϊκές Εκδόσεις, Πάτρα 1986.
- Λυριντζής Χ., *Το τέλος των «τζακιών» κοινωνία και πολιτική στην Αχαΐα του 19^{ου} αιώνα*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1991.
- Μαρασλής Α. Αν., *Η ιστορία της Πάτρας- η εξέλιξη μιας πρωτοποριακής πόλης. Εικόνες και γεγονότα από τη νεότερη πολιτική, κοινωνική, οικονομική και πνευματική ανάπτυξη της Πάτρας*, Εκδόσεις Πήγασος, Πάτρα 1983.
- Μαρινέλλης Λ. Χρ., *Στα Προσφυγικά της Πάτρας τη δεκαετία του '40*, Έκδοση Παμμικρασιατικού συνδέσμου Πατρών, Πάτρα 1993.
- Μούλια Χ. Αθαν., *Η διάσταση αυτόχθονων και ετερόχθονων στην μεταεπαναστατική Πάτρα (1828-1850)*, Πάτρα 1995.
- Μπακουνάκης Ν., *Πάτρα 1828-1860 Μια Ελληνική πρωτεύουσα στον 19^ο αιώνα*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1995.
- Σιδερόπουλος Ι., *Ποντίων μνήμες στην Πάτρα*, Έκδοση Σωματείου «Φάρος» Ποντίων Πατρών, Πάτρα 2007.
- Τριανταφύλλου Κ. Ν., *Ιστορικών λεξικών των Πατρών*, Εκδόσεις Κούλη Π. Χρ., Πάτρα 1995.
- *Η πολιτισμική φυσιογνωμία της Πάτρας. Εβδομάδα γραμμάτων και τεχνών της Πάτρας*, Εκδόσεις του Πανεπιστημίου Πατρών, Πάτρα 1997.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

- www.wikipedia.gr
- www.patras.gr

ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

- Βοριάς Κωνσταντίνος, Πρόεδρος Παμμεσηνιακού Συλλόγου Πάτρας «ο Παπαφλέσσας».
- Γιαννικόπουλος Βασίλειος, Γραμματέας Συλλόγου Αρκάδων Πάτρας «Θεόδωρος Κολοκοτρώνης».
- Ηλιόπουλος Κωνσταντίνος, Αντιπρόεδρος Παμμεσηνιακού Συλλόγου Πάτρας «ο Παπαφλέσσας».
- Κατιφόρης Σπυρίδων, Πρόεδρος Παμμικρασιατικού Συνδέσμου Πάτρας.
- Μπαμπίλη Μαρία, Μέλος Παγκαλαβρυτινού Συλλόγου Πάτρας.
- Παρθενίου Ιωάννης, Γενικός Γραμματέας Πανηπειρωτικού Συλλόγου Πάτρας.
- Τσουδή Ευρώπη, Γραμματέας των εν Πάτρας Κεφαλληνίων «ο Άγιος Γεράσιμος».

